

Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής
Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ
(κωδικός ΟΠΣ 6000715)

Παροχή Εξειδικευμένων Υπηρεσιών Σχεδιασμού, Ανάπτυξης και
Υλοποίησης στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και
Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ
στο πλαίσιο υλοποίησης του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση
(Αριθμός Σύμβασης: 25SYMV016827813 2025 – 05 – 15)

Αναθέτουσα Αρχή:

Ανάδοχος: Ένωση Εταιριών

«EUROPEAN PROFILES A.E.- BEE GROUP A.E.- GREEN PROJECTS AE – ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΑΜΚΕ»

Διάσταση
Παρεμβάσεις
Κοινωνικής Καινοτομίας

Ταχ. Δ/ση: Μεσογείων 15, ΤΚ 11526,
Τηλ. 2109996340, e-mail: info@ngodiastasi.gr

**Π1.3: Αποτύπωση των συμπερασμάτων των Focus
Group για τη δημιουργία τοπικών μηχανισμών
υποστήριξης – 1^η Μελέτη της Υποδράσης 1.3
Σεπτέμβριος 2025**

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΚΑΙΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ 2021-2027

Το παρόν παραδοτέο εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Παροχή Εξειδικευμένων Υπηρεσιών Σχεδιασμού, Ανάπτυξης και Υλοποίησης στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ» στο πλαίσιο της πράξης «Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ» (κωδικός ΟΠΣ 6000715) με Δικαιούχο τη Γενική Γραμματεία Έρευνας & Καινοτομίας, η οποία έχει ενταχθεί στο Πρόγραμμα «Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης) και από εθνικούς πόρους μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων.

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΚΑΙΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ 2021-2027

Περιεχόμενα

Σύνοψη	7
1. Το Ευρύτερο Πλαίσιο του Έργου	9
2. Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση και Οικοσυστήματα Κοινωνικής Καινοτομίας	13
3. Ένταξη Υποδράσης στο Συνολικό Σχεδιασμό του Έργου	17
4. Υφιστάμενη κατάσταση επιχειρηματικότητας και καινοτομίας στις περιοχές ΔΑΜ	20
4.1. Διαστάσεις Καινοτομίας των Ελληνικών επιχειρήσεων	20
4.1.1. Profile καινοτομίας	21
4.1.2. Επιδόσεις καινοτομίας	23
4.1.3. Χρηματοδότηση και δαπάνες καινοτομίας	24
4.1.4. Περιβαλλοντική βιωσιμότητα και καινοτομία	25
4.2. Το Οικοσύστημα Καινοτομίας στις περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης	25
4.3. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στη Δυτική Μακεδονία	26
4.3.1. Πληθυσμός	27
4.3.2. Οικονομική δραστηριότητα	28
4.3.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας	28
4.3.4. Έρευνα & Καινοτομία	29
4.3.5. Αγορά εργασίας	29
4.3.6. Κοινωνικές υπηρεσίες / κοινωνική ένταξη	30
4.3.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας	31
4.3.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης	33
4.3.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Δυτικής Μακεδονίας	34
4.4. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στην Πελοπόννησο	34
4.4.1. Πληθυσμός	36
4.4.2. Οικονομική δραστηριότητα	37
4.4.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας	37
4.4.4. Έρευνα & Καινοτομία στην Πελοπόννησο	37
4.4.5. Αγορά εργασίας	38
4.4.6. Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη	39
4.4.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Πελοποννήσου	40
4.4.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης	42
4.4.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Πελοποννήσου	44
4.5. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στην Κρήτη	44
4.5.1. Πληθυσμός	46

4.5.2.	Οικονομική δραστηριότητα	46
4.5.3.	Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	47
4.5.4.	Έρευνα & Καινοτομία	47
4.5.5.	Αγορά εργασίας.....	48
4.5.6.	Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη.....	48
4.5.7.	Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Κρήτης.....	49
4.5.8.	Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης	50
4.5.9.	Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Κρήτης	51
4.6.	Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στο Βόρειο Αιγαίο	52
4.6.1.	Πληθυσμός	53
4.6.2.	Οικονομική δραστηριότητα	53
4.6.3.	Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	54
4.6.4.	Έρευνα & Καινοτομία	54
4.6.5.	Αγορά εργασίας.....	55
4.6.6.	Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη.....	55
4.6.7.	Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου	56
4.6.8.	Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης	57
4.6.9.	Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας του Βορείου Αιγαίου	59
4.7.	Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στο Νότιο Αιγαίο.....	59
4.7.1.	Πληθυσμός	60
4.7.2.	Οικονομική δραστηριότητα	61
4.7.3.	Χρηματοπιστωτικός τομέας.....	61
4.7.4.	Έρευνα & Καινοτομία	62
4.7.5.	Αγορά εργασίας.....	62
4.7.6.	Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη.....	62
4.7.7.	Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου	63
4.7.8.	Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης	65
4.7.9.	Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας του Νοτίου Αιγαίου	66
5.	Αποτελέσματα Focus Groups Υποδράσης 1.3 στις περιοχές ΔΑΜ: Υφιστάμενη Κατάσταση	67
5.1.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη).....	67
5.1.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν	67
5.1.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	67
5.1.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	69
5.1.4.	Προτεινόμενες δράσεις	69

5.1.5.	Συμπεράσματα.....	70
5.2.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Πελοπόννησο (Τρίπολη)	70
5.2.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν	70
5.2.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	70
5.2.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	72
5.2.4.	Προτεινόμενες δράσεις	73
5.2.5.	Συμπεράσματα.....	73
5.3.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Κρήτη (Χανιά)	73
5.3.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν:.....	73
5.3.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	73
5.3.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	75
5.3.4.	Προτεινόμενες δράσεις	75
5.3.5.	Συμπεράσματα.....	75
6.	Αποτελέσματα 1^{ου} Γύρου Stakeholders' Focus Groups Υποδράσης 2.2 στις περιοχές ΔΑΜ: Απόψεις, Εμπειρίες και Ανάγκες	76
6.1.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη).....	76
6.1.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν	76
6.1.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	76
6.1.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	76
6.1.4.	Προτεινόμενες δράσεις	77
6.1.5.	Συμπεράσματα.....	77
6.2.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Πελοπόννησο (Τρίπολη)	77
6.2.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν	77
6.2.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	77
6.2.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	77
6.2.4.	Προτεινόμενες δράσεις	78
6.2.5.	Συμπεράσματα.....	78
6.3.	Αποτελέσματα Focus Groups στη Κρήτη (Χανιά)	78
6.3.1.	Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν	78
6.3.2.	Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν	78
6.3.3.	Προτάσεις συμμετεχόντων	79
6.3.4.	Προτεινόμενες δράσεις	79
6.3.1.	Συμπεράσματα.....	79
7.	Ανάγκες του Οικοσυστήματος Κοινωνικής Καινοτομίας στις περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης.....	80
8.	Βιβλιογραφία.....	87

Λίστα Πινάκων

Πίνακας 1: Η οικονομία της Δυτικής Μακεδονίας.....	26
Πίνακας 2: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	31
Πίνακας 3: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας.....	31
Πίνακας 4: Η οικονομία της Πελοποννήσου	34
Πίνακας 5: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	40
Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Πελοποννήσου.....	40
Πίνακας 7: Η οικονομία της Κρήτης	45
Πίνακας 8: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Κρήτης και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ	49
Πίνακας 9: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Κρήτης.....	49
Πίνακας 10: Η οικονομία του Βόρειου Αιγαίου	52
Πίνακας 11: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	56
Πίνακας 12: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου	56
Πίνακας 13: Η οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.....	59
Πίνακας 14: Οικονομικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.....	63
Πίνακας 15: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.....	63

Λίστα Σχημάτων

Σχήμα 1: Τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της κοινωνικής καινοτομίας.....	14
Σχήμα 2: Αφετηρία Κοινωνικής Καινοτομίας	14
Σχήμα 3: Δικτύωση και Υποστήριξη Κοινωνικής Καινοτομίας.....	18
Σχήμα 4: Έξυπνο Οικοσύστημα Έρευνας & Καινοτομίας.....	26
Σχήμα 5: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Δυτικής Μακεδονίας σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	32
Σχήμα 6: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Πελοποννήσου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	42
Σχήμα 7: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Κρήτης σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ..	50
Σχήμα 8: Συγκριτικά πλεονεκτήματα του Βόρειου Αιγαίου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	57
Σχήμα 9: Συγκριτικά πλεονεκτήματα του Νοτίου Αιγαίου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ.....	65
Σχήμα 10: Κύκλος Εμπειρικής Μάθησης	85
Σχήμα 11: Κλίμακα Ικανότητας Καινοτομίας και Ανάπτυξη Ικανότητας Καινοτομίας	86

Σύνοψη

Το παρόν παραδοτέο αποτελεί την 1η Μελέτη οργάνωσης των Δικτύων & των Τοπικών Μηχανισμών Υποστήριξης που περιλαμβάνει την αποτύπωση των συμπερασμάτων των Focus Group για τη δημιουργία τοπικών μηχανισμών υποστήριξης, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Παροχή Εξειδικευμένων Υπηρεσιών Σχεδιασμού, Ανάπτυξης και Υλοποίησης στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ» στο πλαίσιο της πράξης «Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ» (κωδικός ΟΠΣ 6000715) με Δικαιούχο τη Γενική Γραμματεία Έρευνας & Καινοτομίας.

Η Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση αφορά τον μετασχηματισμό των λιγνιτικών περιοχών έως το 2028, με στόχο την οικονομική διαφοροποίηση, την κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος. Το Πρόγραμμα ΔΑΜ 2021-2027 περιλαμβάνει προτεραιότητες όπως επιχειρηματικότητα, ενεργειακή μετάβαση, κυκλική οικονομία και ενίσχυση δεξιοτήτων.

Η ΓΓΕΚ υλοποιεί έργο που εστιάζει σε παρεμβάσεις κοινωνικής καινοτομίας και επιχειρηματικότητας, με *bottom-up* προσέγγιση και αξιοποίηση διεθνών καλών πρακτικών. Η κοινωνική καινοτομία στοχεύει στην ανάπτυξη νέων ιδεών που καλύπτουν κοινωνικές ανάγκες και ενισχύουν τη συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. Κεντρικός στόχος είναι η δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου ανάπτυξης, με επιχειρηματικότητα υψηλής προστιθέμενης αξίας, νέες θέσεις εργασίας και συλλογικά οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες.

Η κοινωνική καινοτομία αφορά την ανάπτυξη νέων λύσεων για κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την ενδυνάμωση των ανθρώπων και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής. Διακρίνεται από τη μετασχηματιστική διάσταση, καθώς υπερβαίνει τα καθιερωμένα πλαίσια, ενισχύει τη συνεργασία μεταξύ φορέων και έχει πρακτική σημασία για πολιτικές και στρατηγικές αντιμετώπισης κοινωνικών προκλήσεων.

Για να είναι επιτυχημένη, μια κοινωνική καινοτομία πρέπει να είναι:

- Τεχνολογικά εφικτή: να μπορεί να μετουσιωθεί σε λειτουργικό προϊόν, υπηρεσία ή διαδικασία.
- Κοινωνικά αποδεκτή: να αναγνωρίζεται και να γίνεται αποδεκτή από την κοινωνία.
- Οικονομικά βιώσιμη: να συνδυάζει οικονομικό όφελος με κοινωνικό όφελος.

Η διαδικασία κοινωνικής καινοτομίας μπορεί να προκύψει είτε από το όραμα ενός ατόμου είτε από τις ανάγκες μιας κοινωνικής ομάδας και απαιτεί σύνδεση νέων ιδεών με τις προτιμήσεις της κοινωνίας, καθώς και εισαγωγή προϊόντων/υπηρεσιών στην αγορά για πρακτική αξιοποίηση.

Στο πλαίσιο της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης (ΔΑΜ), οι παρεμβάσεις κοινωνικής καινοτομίας και επιχειρηματικότητας στοχεύουν στη στήριξη του οικονομικού, παραγωγικού και κοινωνικού μετασχηματισμού των περιοχών μετάβασης. Αυτό περιλαμβάνει:

- Χαρτογράφηση και ενεργοποίηση του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου
- Υπηρεσίες διάγνωσης αναγκών, δικτύωσης και συνεργασίας
- Ψηφιακές πλατφόρμες, τράπεζες ιδεών και εργαλειοθήκες παρεμβάσεων
- Ανοικτές δράσεις κοινότητας και συνεργασίες με ερευνητικούς φορείς και ΜΜΕ

Ο στόχος είναι η δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου κοινωνικής καινοτομίας, που θα προωθεί επιχειρηματικότητα υψηλής προστιθέμενης αξίας, κοινωνική συνοχή, αύξηση απασχόλησης, ανάπτυξη δεξιοτήτων, αντιμετώπιση δημογραφικών προκλήσεων και μείωση κοινωνικού αποκλεισμού, φτώχειας και διακρίσεων. Η συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, κοινωνικών εταίρων και ερευνητικών φορέων αποτελεί κεντρικό μοχλό για την παραγωγική ανασυγκρότηση των περιοχών ΔΑΜ.

Το Έργο ΔΑΜ στοχεύει στην παροχή εξειδικευμένων και στοχευμένων Δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας στις περιοχές εφαρμογής των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης, σύμφωνα με τη στρατηγική της ΓΓΕΚ. Σκοπός είναι η ενίσχυση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας, υποστηρίζοντας τον οικονομικό, παραγωγικό και κοινωνικό μετασχηματισμό των περιοχών ΔΑΜ. Ωφελούμενοι του έργου είναι: Τοπικοί κοινωνικοί και επαγγελματικοί εταίροι - Φορείς και στελέχη αυτοδιοίκησης - Υφιστάμενες, νεοφυείς ή υπό σύσταση επιχειρήσεις - Οικονομικοί φορείς, ακαδημαϊκοί και ερευνητικοί φορείς - Τρίτος τομέας, τοπικοί σύλλογοι και κοινωνικά δίκτυα - Νέοι επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, άνεργοι, φοιτητές και πολίτες με θεματικά ενδιαφέροντα

Το έργο βασίζεται στην ανάπτυξη ενός Οικοσυστήματος Κοινωνικής Καινοτομίας ΔΑΜ (ΟΚΚ-ΔΑΜ), που λειτουργεί τόσο φυσικά όσο και ψηφιακά, με έμφαση στη δικτύωση και συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων και ομάδων μάθησης.

Για την υποστήριξη του οικοσυστήματος, προγραμματίζονται έρευνες πεδίου για διάγνωση:

1. Οικονομικού περιβάλλοντος και προκλήσεων ανάπτυξης
2. Κοινωνικού περιβάλλοντος και προκλήσεων
3. Τεχνολογικής ωριμότητας και προκλήσεων

Τα αποτελέσματα των ερευνών και των Focus Groups θα χρησιμοποιηθούν για την εκπόνηση μελετών που περιλαμβάνουν:

- Οργάνωση δικτύων και τοπικών μηχανισμών υποστήριξης
- Ανάλυση και σχεδιασμό δραστηριοτήτων reskilling & upskilling
- Τεχνικές και λειτουργικές προδιαγραφές ψηφιακής πλατφόρμας

Στόχος είναι η ενίσχυση δεξιοτήτων, η συνεργασία φορέων, η δικτύωση επιχειρήσεων και κοινωνικών εταίρων και η δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου κοινωνικής καινοτομίας που υποστηρίζει τον μετασχηματισμό των περιοχών ΔΑΜ.

1. Το Ευρύτερο Πλαίσιο του Έργου

Η πλήρης απολιγνιτοποίηση της χώρας είναι μια διαδικασία που θα διαρκέσει μέχρι το 2028 σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα και την κείμενη κοινοτική νομοθεσία περιλαμβανομένης της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας. Σύμφωνα με τη στρατηγική της Ε.Ε. και τον Κανονισμό Δίκαιης Μετάβασης, η βιώσιμη τοπική ανάπτυξη αποτελείται από τις εξής διαστάσεις:

- οικονομική ανάπτυξη, με τη δημιουργία επιχειρηματικότητας και την υιοθέτηση της καινοτομίας σε όλο το φάσμα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων
- κοινωνική ενσωμάτωση, με τη ενίσχυση της απασχόλησης μέσω της ανάπτυξης δεξιοτήτων του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας και των διακρίσεων
- κλιματική ουδετερότητα στην οποία συμπεριλαμβάνονται η κυκλική οικονομία, η προστασία του περιβάλλοντος και η διατήρηση και αξιοποίηση της βιοποικιλότητας.

Σημαντικός παράγοντας επιτυχίας της στρατηγικής Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης (ΔΑΜ) είναι η ολοκληρωμένη αντιμετώπιση όλων των κρίσιμων ζητημάτων που προκύπτουν από τη διαδικασία απολιγνιτοποίησης: η κοινωνική συνοχή, η προστασία του περιβάλλοντος και η τοπική ανάπτυξη. Αυτοί οι στόχοι μπορούν να επιτευχθούν μόνο μέσω του μετασχηματισμού του οικονομικού και παραγωγικού μοντέλου των περιοχών μετάβασης.

Σε αυτό το πλαίσιο η εκκίνηση και συντήρηση ενός ενάρετου κύκλου οικονομικής ανάπτυξης με την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας «υψηλότερης προστιθέμενης αξίας» μέσω της υιοθέτησης της καινοτομίας σε όλο το φάσμα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και αφετέρου η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, με τη ενίσχυση της απασχόλησης, την ανάπτυξη δεξιοτήτων του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, της φτώχειας και των διακρίσεων, αποτελούν κεντρική επιδίωξη για το μετασχηματισμό του παραγωγικού και οικονομικού μοντέλου των περιοχών μετάβασης.

Το πρόγραμμα ΔΑΜ 2021-2027 περιλαμβάνει τις ακόλουθες 6 Προτεραιότητες:

- Ενίσχυση και προώθηση επιχειρηματικότητας
- Ενεργειακή μετάβαση - κλιματική ουδετερότητα
- Αναπροσαρμογή χρήσεων γης - κυκλική οικονομία
- Δίκαιη εργασιακή μετάβαση και ενδυνάμωση ανθρώπινου κεφαλαίου
- Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις μικρής κλίμακας
- Τεχνική Βοήθεια

Η Προτεραιότητα 1, Ενίσχυση και προώθηση επιχειρηματικότητας εστιάζει:

- στον μετασχηματισμό και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των υφιστάμενων επιχειρήσεων για τη μετάβασή τους στην οικονομία μηδενικών ρύπων και στην ίδρυση και

προσέλκυση νέων επιχειρήσεων που δημιουργούν θέσεις απασχόλησης και οδηγούν σε οικονομική διαφοροποίηση και μετασχηματισμό του παραγωγικού μοντέλου

- στη διασύνδεση της ΕΤΑΚ με την παραγωγή, την προώθηση της νεοφυούς επιχειρηματικότητας και τεχνοβλαστών, καθώς και την ανάπτυξη ερευνητικής δραστηριότητας ιδίως σε τομείς όπου οι περιφέρειες διαθέτουν σχετική εξειδίκευση
- στον ψηφιακό μετασχηματισμό των υφιστάμενων επιχειρήσεων οι οποίες χρειάζονται στήριξη λόγω της μετάβασής τους στην οικονομία μηδενικών ρύπων, την ενίσχυση νέων επιχειρήσεων στον κλάδο των ΤΠΕ, την προώθηση ψηφιακών λύσεων για την ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων και των επιχειρήσεων, την ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων των εργαζομένων.

Οι Παρεμβάσεις Έρευνας & Καινοτομίας στο πλαίσιο της Στρατηγικής Έρευνας Καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης που έχει εκπονήσει η ΓΓΕΚ σε άμεση συνέργεια με τις πολιτικές ενίσχυσης της Επιχειρηματικότητας στοχεύουν στο μετασχηματισμό του παραγωγικού και οικονομικού μοντέλου των περιοχών μετάβασης. Όλες οι δράσεις Ε&Κ στο πλαίσιο της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, διαμορφώνονται σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης & Καινοτομίας, την Εθνική Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) 2021-2027 και τις απαιτήσεις ενδυνάμωσης και διαφοροποίησης του τοπικού παραγωγικού συστήματος στις ηπειρωτικές λιγνιτικές περιοχές μέσω της αξιοποίησης των εγγενών πλεονεκτημάτων τους και της ανάδειξης νέων, με προτεραιότητα τους τομείς της ενέργειας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, του περιβάλλοντος και της κυκλικής οικονομίας, της αγροδιατροφής, του τουρισμού-πολιτισμού και της δημιουργικής βιομηχανίας.

Η Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΚ) είναι Δικαιούχος του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση και σύμφωνα με την Απόφαση Ένταξης με αρ. πρωτ. Α0057/05-05-2023 (ΑΔΑ 9Ζ0446ΜΤΛΡ-ΘΡ2) της ΕΥΔΑΜ υλοποιεί ως Αναθέτουσα Αρχή την Πράξη: «Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ» με κωδικό MIS 6000715.

Αντικείμενο του Έργου με τίτλο «**Παροχή Εξειδικευμένων Υπηρεσιών Σχεδιασμού, Ανάπτυξης & Υλοποίησης στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ**» είναι η παροχή εξειδικευμένων και στοχευμένων υπηρεσιών υποστήριξης του οικονομικού, παραγωγικού και κοινωνικού μετασχηματισμού μέσω της ενεργοποίησης των τοπικών συντελεστών στο πλαίσιο της «από τα κάτω» προσέγγισης & της εφαρμογής state of the art μεθόδων και εργαλείων της μετασχηματίζουσας κοινωνικής καινοτομίας.

Σύμφωνα με τη Στρατηγική Έρευνας Καινοτομίας ΔΑΜ που έχει εκπονήσει η ΓΓΕΚ, οι στοχευμένες Δράσεις Κοινωνικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας αποτελούν παρεμβάσεις «προστιθέμενης αξίας» (ή αλλαγής συμπεριφοράς) και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη ικανοτήτων Ανοικτής Καινοτομίας των ΠΜΕ & ΜΜΕ με έμφαση στις κοινωνικές

επιχειρήσεις καθώς και των λοιπών τοπικών οικονομικών & κοινωνικών συντελεστών, φορέων & δομών της αυτοδιοίκησης.

Η Κοινωνική Καινοτομία συμβάλλει δημιουργικά και παραγωγικά στις διαρθρωτικές αλλαγές, με ριζοσπαστικό (disruptive) περιεχόμενο¹ και μεθόδους εφαρμογής, προκαλώντας θετικές αλλαγές στην κοινωνία, την οικονομία, στους πολίτες και στις επιχειρήσεις².

Σύμφωνα με τον Κανονισμό 2021/1057 (ΕΚΤ+) ως Κοινωνική Καινοτομία νοείται η δραστηριότητα που είναι κοινωνική τόσο ως προς τον σκοπό της όσο και ως προς τα μέσα που χρησιμοποιεί και ιδίως μια δραστηριότητα που αφορά στην ανάπτυξη και εφαρμογή νέων ιδεών (όσον αφορά προϊόντα, υπηρεσίες, πρακτικές και πρότυπα) που, ταυτόχρονα, ικανοποιούν κοινωνικές ανάγκες και δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις ή συνεργασίες μεταξύ δημόσιων οργανισμών, οργανισμών της κοινωνίας των πολιτών ή ιδιωτικών οργανισμών, ωφελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την κοινωνία και ενισχύοντας την ικανότητά της να αναλαμβάνει δράση.

Σκοπός του έργου είναι η ανάπτυξη καινοτόμων σχημάτων και επιμέρους μηχανισμών για την επίλυση προβλημάτων ή/και την κάλυψη διαγνωσμένων αναγκών των περιοχών δίκαιης μετάβασης μέσω του συνδυασμού καλών πρακτικών κοινωνικής καινοτομίας, καινοτόμου επιχειρηματικότητας, της συστηματοποίησης των αδήριτων προσαρμογών στις νέες ανάγκες, όπως ενδεικτικά, της κυκλικής οικονομίας, της Industry 4.0, της οικονομίας της επισκεψιμότητας, της εξωστρέφειας κ.α.

Η ανάπτυξη των Δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας θα ακολουθήσει τις πλέον επιτυχημένες διεθνείς πρακτικές για την ενδυνάμωση του οικοσυστήματος κοινωνικής καινοτομίας των περιοχών Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, την ανάπτυξη της κοινωνικής διαβούλευσης και συνεργασίας, την παραγωγή νέων ιδεών για το σχεδιασμό πολιτικών και την ανάπτυξη δράσεων από την κοινότητα (bottom up approach) καθώς και την ανάδειξη «Φορέων» (ατόμων ή ομάδων) ως επιταχυντών των αλλαγών (Game Changers).

Κεντρική επιδίωξη αποτελεί αφενός η εκκίνηση και συντήρηση ενός ενάρετου κύκλου οικονομικής ανάπτυξης, με την προώθηση της επιχειρηματικότητας «υψηλότερης προστιθέμενης αξίας» μέσω της υιοθέτησης της καινοτομίας σε όλο το φάσμα των οικονομικών δραστηριοτήτων και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, με την αύξηση της απασχόλησης, την ανάπτυξη δεξιοτήτων του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, της φτώχειας και των διακρίσεων.

Στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου επιδιώκεται η *σύναψη σχέσεων συνεργασίας και η δικτύωση με τις υφιστάμενες ή νέες δομές και σχήματα συνεργασίας που συνιστούν το*

¹ Hahn, J., & Andor, L. 2013. Guide to Social Innovation. Brussels: European Commission.

² Marolt, M., Pucihar, A., & Zimmermann, D. H. 2015. Social CRM Adoption and Its Impact on Performance Outcomes: A Literature Review.

οικοσύστημα καινοτομίας των περιοχών εφαρμογής των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης Δυτικής Μακεδονίας, Μεγαλόπολης & Νήσων.

Η Έκθεση αυτή έχει στόχο να παρουσιάσει την **αποτύπωση των συμπερασμάτων των Focus Group για τη δημιουργία τοπικών μηχανισμών υποστήριξης**. Η βασική στόχευση της ανάλυσης είναι η καταγραφή και ανάλυση των εμποδίων και υστερήσεων του συστήματος καινοτομίας των στοχευόμενων περιοχών ΔΑΜ (Πελοπόννησος, Δυτική Μακεδονία, Κρήτη και Βόρειο & Νότιο Αιγαίο) προκειμένου να αναπτυχθούν σχέσεις συνεργασίας και δικτύωση με τα υφιστάμενα ή νέα σχήματα συνεργασίας που συνιστούν το οικοσύστημα καινοτομίας. Ο στόχος είναι η ανάπτυξη κοινωνικής καινοτομίας όπως αυτή ορίστηκε από το Κανονισμό 2021/1057 (ΕΚΤ+). Το επόμενο κεφάλαιο περιγράφει τη στρατηγική που θα χρησιμοποιηθεί για την επίτευξη αυτού του στόχου.

2. Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση και Οικοσύστημα Κοινωνικής Καινοτομίας

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2010), η κοινωνική καινοτομία αποτελεί μια διαδικασία ανάπτυξης λύσεων για πιεστικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα για την υποστήριξη της κοινωνικής προόδου με πιο αποδοτικό, αποτελεσματικό και βιώσιμο τρόπο. Συμβαίνει όταν:

- i. Παρέχονται νέα προϊόντα και υπηρεσίες που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ατόμων και των κοινοτήτων
- ii. Εφαρμόζονται νέες διαδικασίες ένταξης στην αγορά εργασίας, νέες ικανότητες και γνώσεις, νέες θέσεις εργασίας, νέες μορφές συμμετοχής και νέα μοντέλα ως διαφορετικά στοιχεία που το καθένα συμβάλλει στη βελτίωση της θέσης των ατόμων στο εργατικό δυναμικό»

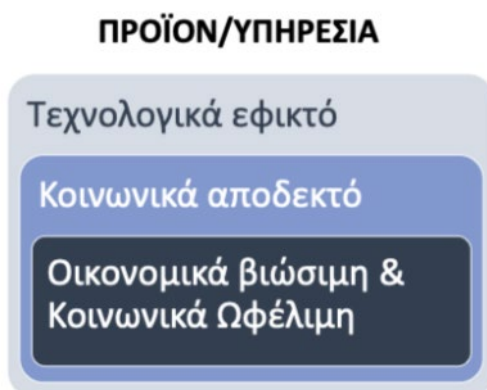
Σύμφωνα με την ΒΕΡΑ (2010), η μετασχηματιστική κοινωνική καινοτομία (Transformative S.I./TSI), συνδέεται με καινοτομίες που είναι κοινωνικές, τόσο ως προς τους σκοπούς τους όσο και ως προς τα μέσα τους και παρέχουν έναν αποτελεσματικό τρόπο για να ενδυναμώσουν τους ανθρώπους και να οδηγήσουν την κοινωνική αλλαγή. Σύμφωνα με το SIMPACT (2015), η κοινωνική καινοτομία απηχεί σε νέους συνδυασμούς ιδεών και διακριτές μορφές συνεργασίας που υπερβαίνουν τα καθιερωμένα θεσμικά πλαίσια, με αποτέλεσμα την ενδυνάμωση και την (επανα)δέσμευση ενδιαφερόμενων ομάδων ή εταίρων, είτε μέσω της διαδικασίας καινοτομίας είτε ως αποτέλεσμα αυτής. Σύμφωνα με το TRANSIT (2016), η μετασχηματιστική κοινωνική καινοτομία έχει πρακτική σημασία στη διαμόρφωση τόσο πολιτικής όσο και στρατηγικών για την απελευθέρωση του δυναμικού της κοινωνικής καινοτομίας ώστε να συμβάλει στις κοινωνικές προκλήσεις. Εστιάζει στην κατανόηση και την εξήγηση των τρόπων με τους οποίους η κοινωνική καινοτομία αλληλεπιδρά με διαδικασίες συστημικής ή μετασχηματιστικής αλλαγής, καθώς πολλές επείγουσες κοινωνικές προκλήσεις γίνονται κατανοητές μέσω θεμελιωδών και συστημικών μετασχηματισμών.

Η κοινωνική καινοτομία πρέπει να εκπληρεί ταυτόχρονα πολλά κριτήρια επιτυχίας³. Κατά αρχάς πρέπει να είναι τεχνολογικά εφικτή, έστι ώστε η ιδέα επι χαρτου να μπορεί να μετουσιωθεί σε προϊόν, υπηρεσία ή διαδικασία που να είναι λειτουργική στη πραγματικότητα. Πρέπει επίσης να είναι κοινωνικά αποδεκτή, καθότι η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι αρκετές καινοτομίες αππορριφθηκαν από την κοινωνία χωρίς την ύπαρξη αποδείξεων για την βλαβερές επιπτώσεις. Τέλος πρέπει να συνδυάζει οικονομική βιωσιμότητα με κοινωνική ωφέλεια – μια κοινωνική καινοτομία που δεν είναι οικονομικά βιώσιμη δεν μπορεί να μακροημερεύσει ενώ μια οικονομικά εύρωστη καινοτομία που η κοινωνία δεν κατανοεί το κοινωνικό της όφελος δεν εκλαμβάνεται ως κοινωνική καινοτομία.

³ Phillips, W., Lee, H., Ghobadian, A., O’regan, N., & James, P. (2015). Social innovation and social entrepreneurship: A systematic review. *Group & Organization Management*, 40(3), 428-461.

Σχήμα 1: Τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της κοινωνικής καινοτομίας

Όσον αφορά την διαδικασία της διοίκησης της κοινωνικής καινοτομίας η αφετηρία της μπορεί να είναι είτε ένα μοναδικό όραμα ενός ταλαντούχου ανθρώπου ή μια ανάγκη μιας κοινωνικής ομάδας. (Σχήμα 2). Οι νέες ιδέες και πιθανώς οι δραστηριότητες Έρευνας & Ανάπτυξης είναι αναγκαίες αλλά όχι ικανές συνθήκες ανάπτυξης της καινοτομίας. Η πιο κρίσιμη συνθήκη είναι η σύζευξη νέων ιδεών και πιθανώς νέων τεχνολογιών με τις προτιμήσεις της κοινωνίας.

Σχήμα 2: Αφετηρία Κοινωνικής Καινοτομίας

Οι Παρεμβάσεις Έρευνας & Καινοτομίας σε άμεση συνέργεια με τις πολιτικές ενίσχυσης της Επιχειρηματικότητας στοχεύουν στο μετασχηματισμό του οικονομικού, του παραγωγικού και του κοινωνικού μοντέλου των περιοχών μετάβασης. Η Κοινωνική Καινοτομία συμβάλλει δημιουργικά και παραγωγικά στις διαρθρωτικές αλλαγές, με ριζοσπαστικό (disruptive) περιεχόμενο⁴ και μεθόδους εφαρμογής, προκαλώντας θετικές αλλαγές στην κοινωνία, την οικονομία, στα άτομα (πολίτες, επαγγελματίες, εργαζόμενοι,

⁴ Hahn, J., & Andor, L. 2013. Guide to Social Innovation. Brussels: European Commission.

άνεργοι σπουδαστές κ.λπ.) και στις επιχειρήσεις⁵.

Όλες οι δράσεις Ε&Κ στο πλαίσιο της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, διαμορφώνονται σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης & Καινοτομίας, την Εθνική Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) 2021-2027 και τις απαιτήσεις ενδυνάμωσης και διαφοροποίησης του τοπικού παραγωγικού συστήματος στις ηπειρωτικές λιγνιτικές περιοχές μέσω της αξιοποίησης των εγγενών πλεονεκτημάτων τους και της ανάδειξης νέων, με προτεραιότητα τους τομείς της ενέργειας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, του περιβάλλοντος και της κυκλικής οικονομίας, της αγροδιατροφής, του τουρισμού-πολιτισμού και της δημιουργικής βιομηχανίας.

Το Έργο με τίτλο «**Παροχή Εξειδικευμένων Υπηρεσιών Σχεδιασμού, Ανάπτυξης & Υλοποίησης στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ**» αφορά την παροχή εξειδικευμένων και στοχευμένων Δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές εφαρμογής των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης, σύμφωνα με τη Στρατηγική Έρευνας Καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης που έχει εκπονήσει η ΓΓΕΚ και θα συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας στο πλαίσιο του οικονομικού, παραγωγικού και κοινωνικού μετασχηματισμού των Περιοχών ΔΑΜ.

Στόχος της Πράξης είναι η πολυεπίπεδη στήριξη του οικονομικού, του παραγωγικού, του επιχειρηματικού και του αναπτυξιακού μετασχηματισμού και η κάλυψη συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών που συνδέονται ή επηρεάζονται από την αλλαγή των υφιστάμενων οικονομικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων των περιοχών ΔΑΜ, ώστε να διασφαλισθεί η ομαλή, συστηματική και συγκροτημένη μετάβαση στο νέο οικονομικό μοντέλο των περιοχών αυτών. Σύμφωνα με τη Στρατηγική Έρευνας Καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης, οι στοχευμένες Δράσεις Κοινωνικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας ΔΑΜ αποτελούν παρεμβάσεις «προστιθέμενης αξίας» (ή αλλαγής συμπεριφοράς) και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη ικανοτήτων Ανοικτής Καινοτομίας των ΠΜΕ & ΜΜΕ με έμφαση στις κοινωνικές επιχειρήσεις καθώς και των λοιπών τοπικών οικονομικών & κοινωνικών συντελεστών, φορέων & δομών της αυτοδιοίκησης.

Η κοινωνική καινοτομία διακρίνεται από διεργασίες κινητοποίησης των τοπικών κοινωνικών και επαγγελματικών εταίρων με στόχο την σύνθεση κοινωνικών πειραματισμών και μεθοδολογιών. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες στο πλαίσιο της πράξης, περιλαμβάνουν χαρτογράφηση & ενεργοποίηση του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου, υπηρεσίες πληροφόρησης, δυναμικές υπηρεσίες διάγνωσης αναγκών, δικτύωση, ψηφιακές υπηρεσίες συνεργασίας, μεταφοράς & διάχυσης καλών πρακτικών καθώς και υλοποίηση ανοικτών δράσεων στην κοινότητα, προετοιμασία συμφώνων συνεργασίας, τράπεζες ιδεών, εργαλειοθήκες παρεμβάσεων και εφαρμογή σχεδίων μικρής κλίμακας. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες εδράζονται στη μετασχηματιστική κοινωνική καινοτομία, με στόχο τη βιώσιμη και την «από τα κάτω» συμβολή στον μετασχηματισμό του

⁵ Marolt, M., Pucihar, A., & Zimmermann, D. H. 2015. Social CRM Adoption and Its Impact on Performance Outcomes: A Literature Review.

οικονομικού και αναπτυξιακού μοντέλου των περιοχών ΔΑΜ με αξιοποίηση κατάλληλων εργαλείων (πχ. Εργαλειοθήκη Transit, Social Engineering, Living Labs, Fab labs).

Η έκθεση αυτή περιγράφει **το μεθοδολογικό και λειτουργικό πλαίσιο ανάπτυξης και υποστήριξης αυτής της Δικτύωσης** που αποτελεί τον βασικό μοχλό της παραγωγικής ανασυγκρότησης των περιοχών της ΔΑΜ.

3. Ένταξη Υποδράσης στο Συνολικό Σχεδιασμό του Έργου

Το Έργο όπως ήδη αναφέρθηκε, αφορά στην παροχή εξειδικευμένων & στοχευμένων Δράσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές εφαρμογής των Εδαφικών Σχεδίων Δίκαιης Μετάβασης, σύμφωνα με τη Στρατηγική Έρευνας Καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης που έχει εκπονήσει η ΓΓΕΚ & η οποία επιδιώκει να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της καινοτομίας & της επιχειρηματικότητας στο πλαίσιο του οικονομικού, παραγωγικού & κοινωνικού μετασχηματισμού των Περιοχών ΔΑΜ. Αφορά ειδικότερα τους ακόλουθους ωφελούμενους:

- Τοπικοί Κοινωνικοί & Επαγγελματικοί Εταίροι
- Φορείς & Στελέχη της Αυτοδιοίκησης
- Υφιστάμενες, Νεοφυείς ή/και Υπό Σύσταση Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στις περιοχές εφαρμογής του Προγράμματος Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης,
- Οικονομικοί Φορείς
- Φορείς και Στελέχη της Ακαδημαϊκής και της Ερευνητικής Κοινότητας
- Φορείς και Στελέχη του Τρίτου Τομέα,
- Εκπρόσωποι τοπικών συλλόγων, παραγωγικών ενώσεων, ... (θεσμοθετημένων;) ή άτυπων κοινωνικών Δικτύων
- Νέοι επιχειρηματίες, αυτοαπασχολούμενοι & εργαζόμενοι
- Άνεργοι
- Φοιτητές, σπουδαστές
- Πολίτες με θεματικά ενδιαφέροντα

Οι ως άνω ωφελούμενοι που δραστηριοποιούνται στις περιοχές εφαρμογής του ΠΔΑΜ 2021-2027 στο πλαίσιο των δράσεων κοινωνικής καινοτομίας μπορούν να ωφεληθούν από τις διεργασίες του παρόντος έργου και να κατανοήσουν καλύτερα το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο, τον οικονομικό και παραγωγικό μετασχηματισμό που συντελείται και να προσαρμόσουν ανάλογα την ανάπτυξη, τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα & την εξωστρέφειά τους.

Το Έργο από μεθοδολογική άποψη βασίζεται στην προσπάθεια ανάπτυξης ενός Οικοσυστήματος Κοινωνικής Καινοτομίας-ΔΑΜ (ΟΚΚ-ΔΑΜ) που θα λειτουργεί τόσο σε φυσική όσο και ψηφιακή μορφή. Οι κάθε είδους δραστηριότητες αυτού του οικοσυστήματος θα επιτελούνται με φυσικό τρόπο ή/και συμπληρωματικά με εξ αποστάσεως δυνατότητα διενέργειας, συμμετοχής & παρακολούθησης, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των ομάδων στόχου. Η δικτύωση και τα διάφορα δικτύα καινοτομίας (συμπεριλαμβανομένων των Ομάδων Ομότιμης Μάθησης) βρίσκονται στο πυρήνα αυτής της στρατηγικής (Σχήμα 1).

Σχήμα 3: Δικτύωση και Υποστήριξη Κοινωνικής Καινοτομίας

Για τη διάγνωση αναγκών, την αξιολόγηση και αποκωδικοποίηση των ενδιαφερόμενων μερών και των δυνητικών εταίρων, την ιχνηλάτηση ενδεικτικών Μηχανισμών, Ομάδων και Φορέων «Επιτάχυνσης των Αλλαγών» (Game Changers) & την καταγραφή των απαιτήσεων ανάπτυξης του οικοσυστήματος κοινωνικής καινοτομίας έχουν προγραμματιστεί οι παρακάτω έρευνες πεδίου:

- i. Έρευνα διάγνωσης του οικονομικού περιβάλλοντος & των αντίστοιχων προκλήσεων ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας
- ii. Έρευνα διάγνωσης του κοινωνικού περιβάλλοντος & των αντίστοιχων προκλήσεων ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας
- iii. Έρευνα διάγνωσης της τεχνολογικής ωριμότητας & των αντίστοιχων προκλήσεων ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας

Οι 3 ταυτόχρονες έρευνες, Υποδράση 1.1. κατά την έναρξη του έργου (εκκίνηση εντός του 2^{ου} τριμήνου) στις περιοχές ΔΑΜ με τουλάχιστον 700 ερωτηματολόγια, οι οποίες θα αναδείξουν τις ανάγκες και το υφιστάμενο περιβάλλον της κάθε περιοχής, έχουν στόχο να πληροφορήσουν αλλά και να 'εκπαιδεύσουν' τους κοινωνικούς εταίρους που θα συμμετάσχουν στη Δικτύωση για τη Κοινωνική Καινοτομία.

Η εξειδίκευση περιεχόμενου των ανωτέρω μελετών αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης & περαιτέρω ανάλυσης στο πλαίσιο υλοποίησης 3 ομάδων εστίασης (focus groups). Η συζήτηση αυτή σκοπεύει να συμβάλει στην εκπόνηση των ακόλουθων μελετών:

- Μελέτη - Οργάνωσης των Δικτύων & των Τοπικών Μηχανισμών Υποστήριξης, Υποδράση 1.3. Περιλαμβάνει την αποτύπωση των συμπερασμάτων των Focus Group και της δημιουργίας τοπικών μηχανισμών υποστήριξης
- Μελέτη - Οργάνωσης των Δικτύων & των Τοπικών Μηχανισμών Υποστήριξης, Υποδράση 1.3. Περιλαμβάνει το μεθοδολογικό και λειτουργικό πλαίσιο ανάπτυξης και υποστήριξης των δικτύων

Το αντικείμενο αυτής της έκθεσης είναι η πρώτη μελέτη της Υποδράσης 1.3 που έχει σκοπό να χρησιμοποιήσει τα συμπεράσματα των ομάδων εστίασης (focus groups) προκειμένου να ανάπτυξει ένα μεθοδολογικό και λειτουργικό πλαίσιο για το οικοσύστημα κοινωνικής καινοτομίας στις περιοχές ΔΑΜ (Πελόπονησος, Δυτική Μακεδονία, Κρήτη και

Βόρειο και Νότιο Αιγαίο) και να τροφοδοτήσει το σχεδιασμό των τριών πρώτων ερευνών της υποδράσης 1.1 Μελέτες & Έρευνες Αρχικής Στοχοθέτησης & ενδιάμεσων επικαιροποιήσεων των επιμέρους Θεματικών πεδίων της Πράξης. Για την ακρίβεια, η έκθεση αυτή παρουσιάζει την αποτύπωση των συμπερασμάτων των Focus Group για τη δημιουργία τοπικών μηχανισμών υποστήριξης.

Οι μελέτες αυτής της Υποδράσης θα τροφοδοτήσουν και την έρευνα η οποία θα επικεντρώσει στη διάγνωση ικανοτήτων & δεξιοτήτων φυσικών προσώπων που συμμετέχουν στις ομάδες στόχου. Η έρευνα αυτή, θα οδηγήσει στην εκπόνηση δύο μελετών βελτίωσης των δεξιοτήτων κοινωνικής καινοτομίας στο πλαίσιο της Υποδράσης 1.2.:

- Μελέτη, Υποδράση 1.2 που θα εστιάζει στην αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης του ανθρώπινου δυναμικού των περιοχών παρέμβασης.
- Μελέτη, Υποδράση 1.2 που θα εστιάζει στο Σχεδιασμό δραστηριοτήτων Reskilling & Upskilling & συνεργασία με τοπικές Δομές & Μηχανισμούς

Επίσης οι δύο πρώτες μελέτες της Υποδράσης 1.3 θα τροφοδοτήσουν τη

- Μελέτη - Οργάνωσης των Δικτύων & των Τοπικών Μηχανισμών Υποστήριξης Υποδράση 1.3. Περιλαμβάνει Θεματικό οδηγό ανάπτυξης δραστηριοτήτων δικτύωσης & συνεργασίας και τη
- Μελέτη τεχνικών και λειτουργικών προδιαγραφών ψηφιακής πλατφόρμας, Υποδράση 1.4. Προδιάγραφες διαλειτουργικότητας και αρχιτεκτονική μελέτη.

4. Υφιστάμενη κατάσταση επιχειρηματικότητας και καινοτομίας στις περιοχές ΔΑΜ

Το κεφάλαιο αυτό επιχειρεί μία ανασκόπηση της υφιστάμενης κατάστασης της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας στις περιοχές μετάβασης μέσω της χρήσης υφιστάμενης βιβλιογραφίας και δεικτών για τα αντίστοιχα Περιφερειακά συστήματα Καινοτομίας.

4.1. Διαστάσεις Καινοτομίας των Ελληνικών επιχειρήσεων

Το κοινό πλαίσιο μέτρησης της Eurostat και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) για την καινοτομία στις επιχειρήσεις υιοθετεί μια ευρύτερη θεώρηση για την καινοτομία ως δραστηριότητα και διαδικασία, αναδεικνύοντας όχι μόνο τις (λίγες) πρωτοπόρες επιχειρήσεις με τις ριζικές τεχνολογικές καινοτομίες, αλλά και τις καινοτομικές ικανότητες και τον δυναμισμό του συνολικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό καταγράφονται οι καινοτομικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων (καινοτομικά ενεργές επιχειρήσεις), τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων αυτών σε νέα ή βελτιωμένα προϊόντα ή επιχειρησιακές διαδικασίες (καινοτόμες επιχειρήσεις), ενώ τα προφίλ καινοτομίας διερευνούν τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις καινοτομούν.

Σύμφωνα με τα τελικά αποτελέσματα της πανελλήνιας έρευνας για την καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις, με περίοδο αναφοράς την τριετία 2020-2022, τα οποία δημοσίευσε το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ) στην έκδοση «Βασικοί δείκτες για την καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις 2020-2022» (<https://metrics.ekt.gr/publications/710>):

Την τριετία 2020-2022, οι καινοτομικά ενεργές επιχειρήσεις στην Ελλάδα αποτελούν το 65,5% του συνόλου των επιχειρήσεων, ενώ αυτές που εισήγαγαν νέα ή βελτιωμένα προϊόντα ή επιχειρησιακές διαδικασίες αποτελούν το 64,1%.

Σχετικά με την εισαγωγή καινοτομιών, 46,6% επί του συνόλου των επιχειρήσεων εισήγαγαν νέα ή βελτιωμένα αγαθά ή/και υπηρεσίες στην αγορά τους (καινοτομία προϊόντος), ενώ ποσοστό 61,6% εισήγαγαν στην επιχείρησή τους νέες ή βελτιωμένες επιχειρησιακές διαδικασίες (καινοτομία επιχειρησιακής διαδικασίας). Μία επιχείρηση μπορεί να έχει και τους δύο τύπους καινοτομίας.

Οι τομείς με τα υψηλότερα ποσοστά καινοτομίας είναι: «Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων», «Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών», «Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων», «Ενημέρωση και Επικοινωνία».

Ο δείκτης καινοτομίας είναι ανάλογος του μεγέθους των επιχειρήσεων. Όσο αυξάνεται η τάξη μεγέθους των επιχειρήσεων, τόσο ενισχύεται η καινοτομία.

Οι δαπάνες για την υλοποίηση δραστηριοτήτων καινοτομίας ανέρχονται σε 3,6 δισ. ευρώ το 2022 (αύξηση κατά 22,1% σε σχέση με το 2020), με το 52% αυτών των δαπανών να αφορά Έρευνα & Ανάπτυξη.

Το 20,6% των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων έχει λάβει δημόσια χρηματοδότηση για υλοποίηση δραστηριοτήτων καινοτομίας.

6 στις 10 ελληνικές καινοτομικές επιχειρήσεις εισάγουν καινοτομίες με περιβαλλοντικά οφέλη, με πρωταρχικό στόχο τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και του αποτυπώματος διοξειδίου του άνθρακα. Τα πιο σημαντικά κίνητρα για αυτές τις

καινοτομίες είναι η βελτίωση της φήμης της επιχείρησης και η αντιμετώπιση του υψηλού κόστους ενέργειας, νερού ή/και άλλων υλικών.

Το ποσοστό των 65,5% καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων την περίοδο 2020-2022 είναι μειωμένο από το 72,6% της προηγούμενης περιόδου αναφοράς (2018-2020) κατά 7,1 ποσοστιαίες μονάδες. Με βάση προκαταρκτικά στοιχεία για άλλα 19 κράτη μέλη της ΕΕ που πρόσφατα δημοσιοποιήθηκαν από τη Eurostat, η μείωση του ποσοστού αυτού είναι πανευρωπαϊκό φαινόμενο, σηματοδοτώντας μία γενική τάση. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία, η Ελλάδα παραμένει πρώτη σε καινοτομία (όπως και για την περίοδο 2018-2020), με δεύτερη τη Γερμανία με ποσοστό καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων 64,2%. Αναμένεται η δημοσιοποίηση των οριστικών αποτελεσμάτων της έρευνας και για άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ώστε να υπάρχει πληρέστερη και ενημερωμένη εικόνα της καινοτομίας στην Ευρώπη.

Η δημοσίευση των δεικτών για την καινοτομία στις επιχειρήσεις εντάσσεται στο πλαίσιο της τακτικής παραγωγής των επίσημων στατιστικών για την Έρευνα, Ανάπτυξη και Καινοτομία στην Ελλάδα, που πραγματοποιεί το ΕΚΤ, ως φορέας και εθνική αρχή του Ελληνικού Στατιστικού Συστήματος, με τη συνεργασία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής. Οι σχετικοί δείκτες δημοσιεύονται σε έντυπες και ηλεκτρονικές εκδόσεις του ΕΚΤ που διατίθενται στον δικτυακό τόπο <http://metrics.ekt.gr>.

Η έρευνα CIS για την καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκε με βάση τις μεθοδολογικές οδηγίες του αναθεωρημένου εγχειριδίου Oslo Manual 2018 “Guidelines for collecting, reporting and using data on Innovation”, σε κοινή έκδοση της Eurostat και του ΟΟΣΑ. Σημειώνεται ότι το ΕΚΤ απέδωσε στην ελληνική γλώσσα την πλέον πρόσφατη έκδοση του Εγχειριδίου του Όσλο, του διεθνούς οδηγού αναφοράς για τη μέτρηση της καινοτομίας. Η έκδοση με τίτλο: «Εγχειρίδιο του Όσλο 2018, Κατευθυντήριες γραμμές για τη συλλογή, την παρουσίαση και τη χρήση στατιστικών δεδομένων για την καινοτομία, 4η έκδοση», είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση <https://metrics.ekt.gr/publications/552>. Τα στατιστικά στοιχεία και οι δείκτες για την Έρευνα, Ανάπτυξη και Καινοτομία στην Ελλάδα, τα οποία παράγονται και εκδίδονται από το ΕΚΤ, αποστέλλονται σε τακτική βάση στη Eurostat και τον ΟΟΣΑ, από όπου τροφοδοτούν εμβληματικές εκδόσεις μεταξύ των οποίων το European Innovation Scoreboard.

Ο πληθυσμός της πανελλήνιας στατιστικής έρευνας CIS, που διεξήχθη το 2023 από το ΕΚΤ, ήταν οι 13.320 επιχειρήσεις που την περίοδο 2020-2022 είχαν δέκα απασχολούμενα άτομα και πάνω, σε διάφορους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας της Βιομηχανίας και των Υπηρεσιών, όπως καθορίζονται από τους αντίστοιχους Ευρωπαϊκούς Κανονισμούς.

4.1.1. Profile καινοτομίας

Η εφαρμογή του νέου εγχειριδίου Oslo 2018 για τη μέτρηση της καινοτομίας στις επιχειρήσεις, πέρα από την απλούστευση των τύπων καινοτομίας, διευκόλυνε τη συλλογή ενός ευρύτερου συνόλου δεδομένων που αφορούν τόσο τις καινοτομικά ενεργές επιχειρήσεις όσο και τις μη καινοτόμες. Με βάση τα νέα διαθέσιμα δεδομένα και με στόχο την παροχή πληρέστερης πληροφορίας για την κατανόηση του φαινομένου της καινοτομίας στις επιχειρήσεις, ο νέος ΕΚ 2022/1092 εισήγαγε τη διάκριση των επιχειρήσεων σε επτά διαφορετικά και μη αλληλεπικαλυπτόμενα προφίλ καινοτομίας, τα οποία ανέπτυξε η Eurostat, σε συνεργασία με τα κράτη μέλη.

Τα προφίλ καινοτομίας (Innovation profiles) παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες στους αναλυτές και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής καθώς αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις καινοτομούν. Τα προφίλ καινοτομίας συνδυάζουν καθιερωμένους δείκτες της έρευνας CIS και

αναδεικνύουν:

- Τις δυνατότητες και ικανότητες των επιχειρήσεων για καινοτομία
- Τη συνάφεια των καινοτομιών με την αγορά
- Το «καινοτόμο δυναμικό» των επιχειρήσεων χωρίς καινοτομία
- Τα επίπεδα Ε&Α στις επιχειρήσεις

Τα προφίλ καινοτομίας έχουν αναπτυχθεί με βάση μια ιεραρχική δομή που καθιστά δυνατή την εμφάνιση των διαφορών στον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις καινοτομούν. Στο πρώτο επίπεδο, η δομή διακρίνει τις επιχειρήσεις με δραστηριότητες καινοτομίας από αυτές που δεν έχουν. Σε δεύτερο επίπεδο, διακρίνει τις επιχειρήσεις που έχουν εφαρμόσει μια καινοτομία κατά την περίοδο αναφοράς από αυτές που δεν έχουν εφαρμόσει. Το τρίτο επίπεδο εξετάζει τις εσωτερικές ή όχι ικανότητες καινοτομίας των επιχειρήσεων ενώ το τέταρτο εστιάζει στα χαρακτηριστικά της καινοτομίας σε σχέση με την αγορά. Μια πρόσθετη διάκριση των επιχειρήσεων αφορά το εάν διεξάγουν συστηματικά Ε&Α.

Σύμφωνα με τη μεθοδολογική προσέγγιση των innovation profile, προκύπτουν επτά διαφορετικά πρότυπα:

- **Προφίλ I: Καινοτόμες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν εσωτερικά καινοτομίες προϊόντος με νεωτερισμούς για την αγορά (In-house product innovators with market novelties)**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις με καινοτομία προϊόντος, το οποίο αναπτύχθηκε από την επιχείρηση και ήταν νέο για την αγορά.

Το προφίλ αυτό περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που αναπτύσσουν προϊόντα με νεωτερισμούς για να τα διαθέσουν στην αγορά. Οι επιχειρήσεις αυτές έχουν ικανότητες καινοτομίας, τις οποίες χρησιμοποιούν για να ανταγωνιστούν στην αγορά με νέα προϊόντα ή ακόμα και δημιουργώντας νέες αγορές.

- **Προφίλ II: Καινοτόμες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν εσωτερικά καινοτομίες προϊόντος χωρίς νεωτερισμούς για την αγορά (In-house product innovators without market novelties)**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις με καινοτομία προϊόντος, το οποίο έχει αναπτυχθεί από την επιχείρηση, αλλά είναι νέο μόνο για την ίδια την επιχείρηση.

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο προφίλ II προσπαθούν να διατηρήσουν τη θέση τους σε σχέση με τον ανταγωνισμό με την ανανέωση ή/και διεύρυνση των προϊόντων που προσφέρουν.

- **Προφίλ III: Καινοτόμες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν εσωτερικά καινοτομίες επιχειρησιακής διαδικασίας χωρίς εσωτερική καινοτομία προϊόντος (In-house business process innovators (without in-house product innovations))**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις χωρίς εσωτερική καινοτομία προϊόντος, αλλά με καινοτομία διαδικασίας που αναπτύχθηκε από την επιχείρηση.

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο Προφίλ III στοχεύουν να γίνουν πιο αποτελεσματικές. Εργάζονται ενεργά για να γίνουν πιο ανταγωνιστικές με την εισαγωγή καλύτερων επιχειρηματικών διαδικασιών. Ο αντίκτυπος από την καινοτομική τους δραστηριότητα στην αγορά είναι έμμεσος, π.χ. με τη δυνατότητα μείωσης κόστους, προσέγγισης νέων πελατών κ.λπ.

- **Προφίλ IV: Καινοτόμες επιχειρήσεις που δεν αναπτύσσουν τις καινοτομίες οι ίδιες (Innovators that did not develop innovations themselves)**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που εισήγαγαν είτε καινοτομία προϊόντος είτε καινοτομία επιχειρησιακής διαδικασίας, αλλά δεν τις ανέπτυξαν οι ίδιες (επιχειρήσεις χωρίς σημαντικές εσωτερικές ικανότητες καινοτομίας).

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο προφίλ IV είναι ενεργές στην αγορά, είτε προσφέροντας νέα προϊόντα είτε με την εισαγωγή καλύτερων επιχειρηματικών διαδικασιών, αλλά επιλέγουν να μην αναπτύξουν εσωτερικά ικανότητες καινοτομίας. Αντίθετα, αγοράζουν την καινοτομία από τρίτους.

- **Προφίλ V: Μη καινοτόμες επιχειρήσεις με δραστηριότητα καινοτομίας (Innovation active non-innovators (without implemented innovation))**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που δεν εισήγαγαν καμία καινοτομία την περίοδο αναφοράς, αλλά είχαν δραστηριότητες καινοτομίας που είτε ολοκληρώθηκαν χωρίς ωστόσο να οδηγήσουν σε εφαρμοσμένη καινοτομία, είτε ήταν σε εξέλιξη έως τα τέλη του έτους αναφοράς είτε ματαιώθηκαν ή ανεστάλησαν. Επιπλέον, στην ομάδα αυτή εντάσσονται επιχειρήσεις που πραγματοποιούν δραστηριότητες Έρευνας & Ανάπτυξης, αλλά δεν πληρούν τα κριτήρια όλων των παραπάνω ομάδων (προφίλ I έως IV).

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο προφίλ V δεν έχουν εισαγάγει καμία καινοτομία την περίοδο αναφοράς, αλλά είναι εξοικειωμένες με την ιδέα της καινοτομίας. Εργάστηκαν πάνω στην καινοτομία αλλά δεν την ολοκλήρωσαν ή την εγκατέλειψαν.

- **Προφίλ VI: Μη καινοτόμες επιχειρήσεις χωρίς δραστηριότητα καινοτομίας αλλά με δυνατότητες καινοτομίας (Not innovation active enterprises with potential to innovate)**

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει όλες τις επιχειρήσεις που δεν εισήγαγαν κάποια καινοτομία την περίοδο αναφοράς, ούτε είχαν κάποια δραστηριότητα καινοτομίας, ωστόσο είχαν εξετάσει το ενδεχόμενο να καινοτομήσουν.

- **Προφίλ VII: Μη καινοτόμες επιχειρήσεις χωρίς δραστηριότητα καινοτομίας και χωρίς δυνατότητες καινοτομίας (Not innovation active enterprises without disposition to innovate)**

Στην ομάδα αυτή περιλαμβάνονται όλες οι άλλες επιχειρήσεις, που δεν εισήγαγαν καινοτομίες, ούτε είχαν δραστηριότητες καινοτομίας ούτε εξέτασαν το ενδεχόμενο να καινοτομήσουν.

Οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο προφίλ VII δεν έχουν εισαγάγει καμία καινοτομία και δεν διαφαίνεται ότι θα το κάνουν στο μέλλον. Προτιμούν την υφιστάμενη κατάσταση (business as usual) και θεωρητικά δεν είναι εξοικειωμένες με την ιδέα της καινοτομίας.

4.1.2. Επιδόσεις καινοτομίας

Το 16,3% των επιχειρήσεων ανέπτυξαν εσωτερικά, αγαθά ή υπηρεσίες που ήταν νέα για τις αντίστοιχες αγορές. Οι επιχειρήσεις αυτές διαθέτουν σημαντικές εσωτερικές ικανότητες καινοτομίας, τις οποίες χρησιμοποιούν για να ανταγωνιστούν στην αγορά με νέα προϊόντα ή ακόμα και δημιουργώντας νέες αγορές.

Το 24,3% των επιχειρήσεων ανέπτυξαν εσωτερικά, νέα για τις ίδιες αγαθά ή υπηρεσίες, τα οποία

όμως προϋπήρχαν στις αντίστοιχες αγορές. Οι επιχειρήσεις αυτές στοχεύουν να διατηρήσουν τη θέση τους σε σχέση με τον ανταγωνισμό με την ανανέωση ή/και διεύρυνση των προϊόντων που προσφέρουν.

Το 15,6% ανέπτυξαν εσωτερικά, μόνο καινοτομίες επιχειρησιακών διαδικασιών, χωρίς κάποια καινοτομία αγαθών ή υπηρεσιών. Οι επιχειρήσεις στοχεύουν να γίνουν πιο αποτελεσματικές και πιο ανταγωνιστικές με την εισαγωγή καλύτερων επιχειρησιακών διαδικασιών. Ο αντίκτυπος από την καινοτομική τους δραστηριότητα στην αγορά είναι έμμεση, π.χ. με τη δυνατότητα μείωσης κόστους, προσέγγισης νέων πελατών κ.λπ.

Το 7,7% εισήγαγαν καινοτομίες, είτε σε προϊόντα είτε σε διαδικασίες, τις οποίες όμως δεν ανέπτυξαν οι ίδιες. Οι επιχειρήσεις αυτές δεν διαθέτουν σημαντικές εσωτερικές ικανότητες καινοτομίας και είναι ενεργές στην αγορά, είτε προσφέροντας νέα προϊόντα, είτε με την εισαγωγή καλύτερων επιχειρησιακών διαδικασιών, αγοράζοντας την καινοτομία από τρίτους.

Το 1,4% είχαν μόνο καινοτομικές δραστηριότητες, χωρίς όμως αυτές να έχουν οδηγήσει σε υλοποιημένες καινοτομίες εντός της τριετίας 2020-2022. Οι επιχειρήσεις αυτές είναι εξοικειωμένες με την ιδέα της καινοτομίας. Εργάστηκαν πάνω στην καινοτομία αλλά δεν την ολοκλήρωσαν ή την εγκατέλειψαν.

Το 11,8% δεν εισήγαγαν κάποια καινοτομία την περίοδο αναφοράς, ούτε είχαν κάποια δραστηριότητα καινοτομίας, ωστόσο είχαν εξετάσει το ενδεχόμενο να καινοτομήσουν.

Το 22,7% δεν ασχολήθηκαν με καινοτομικές δραστηριότητες, καθότι δεν έκριναν την καινοτομία απαραίτητη. Προτιμούν την υφιστάμενη κατάσταση (business as usual) και θεωρητικά δεν είναι εξοικειωμένες με την ιδέα της καινοτομίας.

Το ποσοστό των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων διαφέρει ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, ενώ αυξάνεται όσον αυξάνεται η τάξη μεγέθους των επιχειρήσεων. Στον κλάδο της Βιομηχανίας, παρατηρείται σημαντική ετερογένεια, με το ποσοστό για το σύνολο του κλάδου να βρίσκεται στο 64,4% και αυτά των επιμέρους κλάδων να κυμαίνονται από το 47,8% έως και το 89,7%. Στις Υπηρεσίες, η εικόνα είναι πιο ομοιόμορφη, με το συνολικό ποσοστό να βρίσκεται στο 66,2% και τα επιμέρους ποσοστά να κυμαίνονται από το 59,6% έως και το 71,9%.

Υψηλά ποσοστά καινοτομίας καταγράφει ο τομέας των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) με ποσοστό 74,8% στον κλάδο «Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού π.δ.κ.α.» και ποσοστό 71,9% στον κλάδο «Ενημέρωση και Επικοινωνία». Επίσης υψηλά ποσοστά καταγράφονται στους κλάδους της Μεταποίησης: «Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων» (89,7%) και «Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων» (74,5%).

4.1.3. Χρηματοδότηση και δαπάνες καινοτομίας

Οι συνολικές δαπάνες των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων για καινοτομικούς σκοπούς, για το 2022, ανέρχονται στα 3,6 δισ. ευρώ, αύξηση κατά 22,1% σε σχέση με το 2020, συνεχίζοντας την ανοδική τάση από το 2014. Οι δαπάνες αυτές επιμερίζονται κατά 52% σε δραστηριότητες Έρευνας & Ανάπτυξης και κατά 48% σε άλλες καινοτομικές δραστηριότητες.

Επιπλέον, το 20,6% των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων έχει λάβει δημόσια χρηματοδότηση για

τις παραπάνω δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, 14,1% από την Κεντρική Κυβέρνηση (12,5% μέσω ΕΣΠΑ ή Ταμείου Ανάκαμψης), 8% από τις κατά τόπους Περιφέρειες (7,5% μέσω ΕΣΠΑ), 3,1% από τα ευρωπαϊκά προγράμματα «Ορίζοντας 2020» και «Ορίζοντας Ευρώπη», και 3% μέσω άλλων ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

4.1.4. Περιβαλλοντική βιωσιμότητα και καινοτομία

Τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν την κρισιμότητα και τη σημασία που έχουν πλέον οι παράγοντες που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή και το περιβάλλον για τις ελληνικές επιχειρήσεις. Το 25,0% των επιχειρήσεων θεωρούν πολύ σημαντικό παράγοντα για τη λειτουργία τους τις αυξήσεις στα κόστη τους που προκύπτουν από την κλιματική αλλαγή, ενώ το 21,4% θεωρούν πολύ σημαντικές τις επιπτώσεις των ακραίων καιρικών συνθηκών.

Το 60,7% των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων δηλώνουν ότι έχουν εισαγάγει κάποια καινοτομία με περιβαλλοντικά οφέλη, με επικρατέστερο στόχο τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και του αποτυπώματος διοξειδίου του άνθρακα (CO₂). Τα πιο σημαντικά κίνητρα για αυτές τις καινοτομίες, είναι η βελτίωση της φήμης της επιχείρησης (για το 23,5% των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων) και η αντιμετώπιση του υψηλού κόστους ενέργειας, νερού ή/και άλλων υλικών (για το 21,6% των καινοτομικά ενεργών επιχειρήσεων).

4.2. Το Οικοσύστημα Καινοτομίας στις περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης

Το οικοσύστημα καινοτομίας διαμορφώνεται από τη δικτύωση, την αλληλεπίδραση και τις εμπεδωμένες σχέσεις συνεργασίας των ερευνητικών οργανισμών (Ερευνητικά Κέντρα, Πανεπιστήμια), των επιχειρήσεων (υφιστάμενες, νεοφυείς) και άλλων εταίρων καινοτομίας (υποστηρικτικές δομές, χωρικοί υποδοχείς, φορείς διαμεσολάβησης, οργανισμοί μεταφοράς γνώσης και τεχνολογίας, κ.α.)

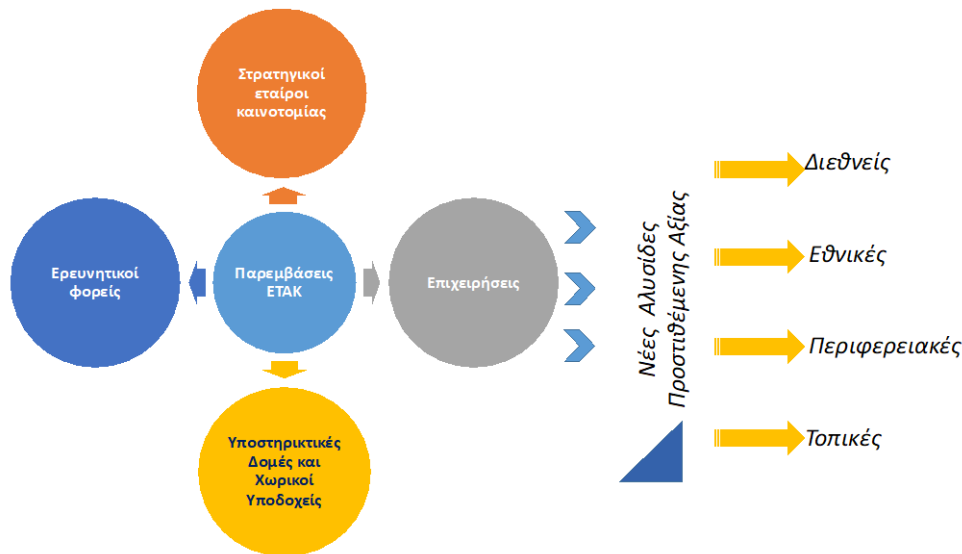
Σύμφωνα με την πλέον αποδεκτή προσέγγιση της Τετραπλής Έλικας οι τέσσερις κατηγορίες stakeholders στο σύστημα καινοτομίας κάθε περιοχής, είναι:

- Ερευνητική Κοινότητα (Ακαδημαϊκά ιδρύματα, Ερευνητικά κέντρα κ.α.)
- Επιχειρήσεις
- Δημόσιος τομέας (Αυτοδιοίκηση α΄ και β΄ βαθμού)
- Κοινωνία των Πολιτών

Οι Παρεμβάσεις Ε&Κ έχουν σκοπό να υποστηρίξουν τις επιχειρήσεις των περιοχών μετάβασης να αναπτύξουν χαρτοφυλάκια συνεργασιών και δραστηριοτήτων με ερευνητικούς φορείς, άλλους εταίρους καινοτομίας (π.χ. άλλες επιχειρήσεις) καθώς και με υποστηρικτικές δομές και χωρικούς υποδοχείς με στόχο την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων, υπηρεσιών και διαδικασιών και τη σύνδεση με νέες αλυσίδες προστιθέμενης αξίας στην περιοχή τους, στην Ελληνική επικράτεια ή στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον (Σχήμα 4).

Σχήμα 4: Έξυπνο Οικοσύστημα Έρευνας & Καινοτομίας

Η μεγάλη πρόκληση της μετα-λιγνιτικής εποχής είναι να συνδέσει τις επιχειρήσεις κυρίως τις Μικρο-Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ) με κοινωνικούς εταίρους και άλλους τοπικούς φορείς, με ερευνητικά ιδρύματα και οργανισμούς καθώς και με άλλες 'συμπληρωματικές' επιχειρήσεις, έτσι ώστε να παράξουν καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες με ξεκάθαρη προστιθέμενη αξία τόσο σε οικονομικό όσο και κοινωνικό επίπεδο.

4.3. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στη Δυτική Μακεδονία

Η Περιφέρεια παρουσιάζει μια οικονομία με δομικές αδυναμίες. Η Δυτική Μακεδονία είναι η 10η μεγαλύτερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με τον εθνικό και τον μέσο όρο της ΕΕ και υψηλό ποσοστό ανεργίας (Πίνακας 1).

Πίνακας 1: Η οικονομία της Δυτικής Μακεδονίας

Περιφέρεια	Πληθυσμός (2022)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2022)	Ποσοστό ανεργίας (2023):	Μέση ηλικία πληθυσμού (2023):
Δυτική Μακεδονία	253.954 (2% συνολικού πληθυσμού), κατάταξη 11 ^η	€17.500 (μ.ό. χώρας: €19.500), κατάταξη 4 ^η	16,7% (μ.ό. χώρας: 11,1%), κατάταξη 13 ^η	49,4 έτη (μ.ό. χώρας: 46,5 έτη), κατάταξη 13 ^η

Η οικονομία της Δυτικής Μακεδονίας βασίζεται στην παρουσία ενός σημαντικού πρωτογενούς τομέα, ενός ισχυρού δευτερογενούς τομέα, ο οποίος αντιμετωπίζει επείγουσες προκλήσεις αναδιάρθρωσης και ενός μεγάλου τριτογενή τομέα. Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται στη βιομηχανία αγροδιατροφής και παρουσιάζει υψηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο πρωτογενής τομέας εμφανίζει υψηλό μερίδιο ΑΕΠ στην οικονομία της (περίπου 2,2 φορές μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο και 5,8 φορές μεγαλύτερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο). Η σχετική παραγωγικότητα του

πρωτογενούς τομέα στη Δυτική Μακεδονία είναι εξίσου σημαντική, κατέχοντας τη δεύτερη θέση μεταξύ των περιφερειών και με πολύ καλύτερη απόδοση από την ΕΕ (1,7 φορές από τον μέσο όρο της ΕΕ). Η περιφέρεια είναι, σε γενικές γραμμές, ορεινή, αλλά η γεωργική της παραγωγή βασίζεται σε ορισμένα σημαντικά γεωργικά προϊόντα όπως ο κρόκος Κοζάνης, αρωματικά και ενεργειακά φυτά, ροδάκινα, κρασιά, μήλα, πιπεριές, λαχανικά και όσπρια και ορισμένα κτηνοτροφικά προϊόντα όπως το γάλα και το τυρί. Ο δευτερογενής τομέας είναι αυτός που παίζει σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή οικονομία, εμφανίζοντας το υψηλότερο μερίδιο στο ΑΕΠ και κατέχοντας τη δεύτερη θέση στη σχετική παραγωγικότητα μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Η βιομηχανική δραστηριότητα της Δυτικής Μακεδονίας βασίζεται στους σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής με καύση άνθρακα, οι οποίοι εδώ και δεκαετίες τροφοδοτούν με ηλεκτρική ενέργεια ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, ο δευτερογενής τομέας της περιοχής αντιμετωπίζει την πρόκληση της μεταλιγνιτικής μετάβασης και απαιτείται να μετασχηματιστεί και να αναπτύξει νέες δραστηριότητες που θα εμπλουτίσουν την παραγωγική του βάση. Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα, αυτός είναι ο μεγαλύτερος τομέας στην περιοχή, αλλά με το μικρότερο μερίδιο και επίπεδο παραγωγικότητας σε σχέση με τις άλλες ελληνικές περιφέρειες. Ο τριτογενής τομέας βασίζεται κυρίως στη δημόσια διοίκηση και την άμυνα και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας.

Η Δυτική Μακεδονία έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 8 (από τους 38) κλάδους NACE2. Ισχυρή ή υψηλή εξειδίκευση εμφανίζεται στα ορυχεία και λατομεία, την ενεργειακή προμήθεια και την κλωστοϋφαντουργία, την ένδυση και τα δερμάτινα προϊόντα, ενώ ασθενής έως μέτρια εξειδίκευση στη γεωργία, την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, τις κατασκευές, την εκπαίδευση και τη δημόσια διοίκηση και άμυνα. Η περιφέρεια εμφανίζει συνολική εξειδίκευση σε 4 εμπορεύσιμους κλάδους (στοιχεία OECD).

Η περιοχή απαιτείται να αντιμετωπίσει τα χαμηλά επίπεδα διαφοροποίησης και να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων ειδικά στους κλάδους εξειδίκευσης. Ωστόσο, αυτές οι συνδέσεις είναι αδύναμες και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο τέσσερις κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, ένας από αυτούς αφορά τους τομείς των εμπορεύσιμων αγαθών και κανένας δεν αφορά τους κλάδους στους οποίους η περιοχή παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό υποδηλώνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η αύξηση της περιφερειακής ζήτησης (για παράδειγμα λόγω υψηλότερων τουριστικών ροών, δημόσιων δαπανών ή εξαγωγών) δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

4.3.1. Πληθυσμός

Η διαχρονική τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού της περιφέρειας, , συνεχίζεται. Βάσει της τελευταίας απογραφής του 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της μειώθηκε κατά 10,3% συγκριτικά με το 2011, αποτελώντας την υψηλότερη ποσοστιαία μείωση μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Η Δυτική Μακεδονία βρίσκεται στην 5η θέση ως προς τη σωρευτική μεταβολή (μείωση) του φυσικού ισοζυγίου του πληθυσμού (-19.715 άτομα) από το 1990 έως και το 2022. Η περιοχή έχει κατά μέσο όρο 2.482 γεννήσεις και 3.079 θανάτους ετησίως. Το 2022, οι γεννήσεις μειώθηκαν περαιτέρω σε 1.920 και οι θάνατοι αυξήθηκαν σε 3.511 (IOBE).

4.3.2. Οικονομική δραστηριότητα

Στον τομέα της οικονομικής δραστηριότητας, η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, μετά την πανδημία, αξιοποιεί το παραγωγικό της δυναμικό και καταγράφει τον δεύτερο υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης στη χώρα το 2022, καθώς και το τέταρτο υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Στο πεδίο των επενδύσεων, η περιφέρεια καταγράφει τον υψηλότερο λόγο παγίων επενδύσεων προς ΑΕΠ το 2021, ενώ το ποσοστό αποταμίευσης είναι θετικό και υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου. IOBE Το Περιφερειακό ΑΕΠ αποτελεί το 2,2% του Εθνικού ΑΕΠ, το δέκατο στην κατάταξη της περιφερειακής οικονομίας στην Ελλάδα και παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 20,51% το 2022 συγκριτικά με το 2020 αλλά είναι μειωμένο κατά 22,79% συγκριτικά με το 2009. Το επίπεδο ανάπτυξής της, σε όρους ΑΕΠ κατά κεφαλήν, είναι σχετικά χαμηλότερο σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (88%) και πολύ χαμηλό σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ (58%). Το κατά κεφαλήν περιφερειακό ΑΕΠ παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 22,23% το 2022 συγκριτικά με το 2020, αλλά είναι μειωμένο κατά 15,02% συγκριτικά με το 2009. Τέλος, από τον επιμερισμό της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) στους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, παρατηρείται πολύ μικρή διαφοροποίηση από το 2009 και έπειτα καθώς τα ποσοστά των τομέων της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών), της Δημόσιας Διοίκησης, του Εμπορίου, μεταφορών, διαμονής, εστίασης, της Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, και του Πρωτογενή τομέα το 2009 και το 2020 αποτελούσαν αντίστοιχα το 39,43%, 18,43%, 14,55%, 8,70%, 5,27% και 34,22%, 20,62%, 10,73%, 10,51%, 14,04% ενώ το 2022 αποτελούσαν αντίστοιχα το 39,09%, 18,36%, 12,79%, 9,33%, 10,18%⁶. Το επίπεδο παραγωγικότητας στη Δυτική Μακεδονία κατέχει τη δεύτερη θέση στη χώρα, κυρίως λόγω των μονάδων παραγωγής ενέργειας από άνθρακα που φιλοξενεί. Η περιφέρεια δεν έχει δείξει σημαντική πρόοδο προς μια οικονομία πιο προσανατολισμένη στις εξαγωγές, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές εμπορευμάτων αντιστοιχούν στο 7,9% του ΑΕΠ και έχουν αυξηθεί μόνο κατά 0,4% ετησίως, κατατάσσοντας τη Δυτική Μακεδονία στην 8η και 13η θέση στα αντίστοιχα στοιχεία. Αυτό είναι σχεδόν το ήμισυ του εθνικού (56%) και το ένα τέταρτο (24%) των ευρωπαϊκών στοιχείων. Όσον αφορά την απόδοση της Δυτικής Μακεδονίας στον Ευρωπαϊκό Πίνακα Αποτελεσμάτων Περιφερειακής Καινοτομίας, η περιφέρεια κατατάσσεται στην 5η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, αλλά ισοδυναμεί μόλις με το 61% του μέσου όρου της ΕΕ. Ωστόσο, ο δείκτης παρουσίασε τη μεγαλύτερη αύξηση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών κατά την τελευταία δεκαετία.

Η βραδεία διαφοροποίηση του παραγωγικού μοντέλου και οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας της Δυτικής Μακεδονίας καθιστούν απαραίτητη την ενίσχυση των πολιτικών στήριξης, ειδικά στους τομείς των επενδύσεων, της απασχόλησης και της καινοτομίας. Στον τομέα της επιχειρηματικότητας, η Δυτική Μακεδονία εμφανίζεται προτελευταία, λόγω και του μικρού μεγέθους, σε αριθμό νομικών μονάδων, κύκλου εργασιών και αριθμού απασχολούμενων για το 2021. Παράλληλα, βρίσκεται σε χαμηλή θέση στην κατάταξη των περιφερειών όσον αφορά το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε θέσεις έρευνας και τεχνολογίας.

4.3.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας

Η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας εμφανίζεται χαμηλότερα του μέσου όρου των περιφερειών σε τομείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όπως καταγράφονται μέσα από επιλεγμένες μεταβλητές για την πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα, τις καταθέσεις και τη χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα. Ενδεικτικά, στη Δυτική Μακεδονία το

2023 εμφανίζονται ο χαμηλότερος ετήσιος ρυθμός μεταβολής καταθέσεων, ο δεύτερος χαμηλότερος λόγος αποθέματος επιχειρηματικών δανείων προς ΑΕΠ και καταθέσεων προς ΑΕΠ. Στα θετικά, η Δυτική Μακεδονία επέδειξε το 2023 υψηλή ταχύτητα σύγκλισης με τις υπόλοιπες περιφέρειες στον τομέα αυτό, καθώς βελτίωσε τη σχετική της κατάταξη σε πέντε από οκτώ επιλεγμένους δείκτες.

4.3.4. Έρευνα & Καινοτομία

Η Δυτική Μακεδονία (EL53) είναι Αναδυόμενη Καινοτόμος Περιφέρεια +, 'Emerging Innovators +' κατηγορία στην οποία από κοινού με την Emerging Innovators -' ανήκουν οι λιγότερο καινοτόμες περιφέρειες, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίζει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, τα στοιχεία δείχνουν εξαιρετικά χαμηλές δαπάνες που σχετίζονται με Ε&Α σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες του ιδιωτικού, του δημόσιου και του εκπαιδευτικού τομέα.

Αντίθετα, όσον αφορά τις αιτήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά εκατομμύριο κατοίκων, η Δυτική Μακεδονία κατέχει τη δεύτερη θέση στη χώρα πάνω από τον εθνικό μέσο όρο (153 έναντι του δείκτη 100 που αντιστοιχεί στον εθνικό μέσο όρο) σε υπηρεσίες και θέσεις εργασίας.

Η απόδοση στην καινοτομία μεταξύ 2016 και 2023 έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε σύγκριση με την Ελλάδα (κατά 9,1%) και με την ΕΕ (κατά 25,2%).

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 69,3 και καταλαμβάνει την 178η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας. Επίσης σε μια σειρά από επιμέρους δείκτες, η Περιφέρεια δείχνει χαμηλές τιμές όπως ο αριθμός πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η δια βίου εκπαίδευση, τα ψηφιακά προσόντα πάνω του μέσου όρου και οι δαπάνες Ε&Α στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Ειδικά οι ψηφιακές εφαρμογές σημειώνουν σημαντικά χαμηλότερες τιμές από τις αντίστοιχες στην Ελλάδα και την ΕΕ. Όσον αφορά τα θετικά στοιχεία στη Ε&Κ, η Περιφέρεια έχει σχετικά υψηλές τιμές στο τομέα των δαπανών για τη Καινοτομία εκτός Έρευνας και Ανάπτυξης Συμπερασματικά η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας είναι μια «Περιφέρεια σε λήθαργο» όσον αφορά την Ε&Κ με πολύ χαμηλούς δείκτες στα θέματα καινοτομίας και ανάπτυξης start-ups.

4.3.5. Αγορά εργασίας

Αναφορικά με την αγορά εργασίας, η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας έχει το τρίτο χαμηλότερο μερίδιο στη συνολική απασχόληση της χώρας, ενώ την περίοδο 2001-2023 αυτή παρουσίασε την δεύτερη υψηλότερη μείωση. Παράλληλα, το 2023 παρουσιάζει το τρίτο χαμηλότερο μερίδιο μισθωτής απασχόλησης στη χώρα και το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολουμένων. Το ποσοστό ανεργίας παραμένει με διαφορά το υψηλότερο μεταξύ των περιφερειών το 2023 (16,7% σε σχέση με 11,1%), ενώ το ποσοστό συμμετοχής στην εργασία είναι το τρίτο χαμηλότερο μεταξύ των περιφερειών (68,5% σε

σχέση με 71,4%). Οι θετικές ροές προσλήψεων-αποχωρήσεων την περίοδο 2015-2023 σημείωσαν τη μικρότερη αύξηση και διαμορφώθηκαν σε 0,6 χιλ. θέσεις εργασίας κατά μέσο όρο. Η ανεργία των ατόμων ηλικίας 15-24 ετών (Youth unemployment) παραμένει σε πολύ υψηλό επίπεδο, ήτοι της τάξης του 45% το οποίο είναι υπερδιπλάσιο από το περιφερειακό ποσοστό ανεργίας, που ανέρχεται σε 16,7% και σχεδόν διπλάσιο από τον εθνικό μέσο όρο για την εν λόγω ηλικιακή ομάδα που ανέρχεται σε 26,7%⁴. Η μακροχρόνια ανεργία παραμένει επίσης ιδιαίτερα υψηλή, με το 11,0%⁵ του ενεργού πληθυσμού να είναι άνεργος για πάνω από 12 μήνες, υπογραμμίζοντας τη δυσκολία εύρεσης εργασίας στην περιοχή.

Το ποσοστό απασχόλησης στον αγροδιατροφικό τομέα είναι σχεδόν το διπλάσιο της αντίστοιχης Ελληνικής τιμής και πέντε φορές της Ευρωπαϊκής. Το κατά κεφαλή ΑΕΠ της Περιφέρειας βρίσκεται στο 83% του Ελληνικού και στο 55% του Ευρωπαϊκού, ενώ δείχνει τάσεις μείωσης, περίπου 4% τα τελευταία έτη. Το υψηλό ποσοστό απασχόλησης σε κλάδους όπως Αγροδιατροφή και Εξόρυξη Μεταλλευμάτων, τα ποσοστά απασχόλησης σε Δημόσιες Υπηρεσίες και Υπηρεσίες Κοινής Ωφέλειας που είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα στην Ελλάδα και την ΕΕ καθώς και η χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού στη Περιφέρεια απεικονίζουν τα δομικά προβλήματα της. Γενικότερα η εντύπωση που κυριαρχεί είναι ότι η οικονομία της συγκεκριμένης Περιφέρειας «έχει χτιστεί πάνω στην υψηλή κατανάλωση που στηρίζονταν πάνω στους υψηλούς μισθούς της ΔΕΗ».

4.3.6. Κοινωνικές υπηρεσίες / κοινωνική ένταξη

Η Δυτική Μακεδονία εμφανίζει περιθώρια σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο στον τομέα της κοινωνικής ένταξης και της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, το κατά κεφαλή διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα του εθνικού μέσου όρου, ενώ καταγράφει και συγκριτικά υψηλότερο ποσοστό του πληθυσμού της σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, με αρκετά χαμηλή θετική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων (πλην των συντάξεων) στη μείωση των ποσοστών φτώχειας. Σημαντική πρόκληση για την περιφέρεια είναι το σχετικά υψηλό χάσμα απασχόλησης των φύλων, το τρίτο υψηλότερο ανάμεσα στις ελληνικές περιφέρειες. Στις θετικές επιδόσεις συγκαταλέγεται ο χαμηλότερος του εθνικού μέσου όρου δείκτης εισοδηματικής ανισότητας και οι χαμηλότερες του εθνικού μέσου όρου αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική φροντίδα. Επιπρόσθετα, το προσδόκιμο επιβίωσης στη Δυτική Μακεδονία είναι αρκετά υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο, αλλά το ίδιο ισχύει και για τα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας.

Σχεδόν το 9% του πληθυσμού της Δυτικής Μακεδονίας δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, μια τιμή ελαφρώς χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο. Επιπλέον, το 72% των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι, το 20% των νέων στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών αποκλείεται από την εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι σχεδόν 37%. OECD Αναφορικά με τη δυναμικότητα του συνολικού υγειονομικού συστήματος ενδεικτικά αναφέρεται πως οι διαθέσιμες κλίνες νοσηλείας είναι οριακά περισσότερες από τον εθνικό μέσο όρο. Εντούτοις, στην περιφέρεια σημειώνεται η χαμηλότερη συγκέντρωση ιατρών ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας, αναλογικά με τον πληθυσμό τους. Η απόδοση της Δυτικής Μακεδονίας ποικίλλει σε μια σειρά δεικτών ευημερίας που εκτιμώνται από τον OECD. Σε σύγκριση με 402 περιφέρειες του ΟΟΣΑ, η Δυτική Μακεδονία ανήκει στην μεσαία ομάδα του 60% στους τομείς της ασφάλειας, της εκπαίδευσης, της υγείας, της συμμετοχής στα κοινά, του εισοδήματος και της στέγασης.

Σε σύγκριση με τις άλλες περιφέρειες του ΟΟΣΑ, η Δυτική Μακεδονία έχει σχετικά υψηλή βαθμολογία στην ασφάλεια και την υγεία και πολύ χαμηλές βαθμολογίες όσον αφορά την εκπαίδευση, τη συμμετοχή στα κοινά, την κοινότητα, το εισόδημα, την πρόσβαση σε υπηρεσίες και θέσεις εργασίας. Σε σύγκριση με τις άλλες ελληνικές περιφέρειες, η Δυτική Μακεδονία βρίσκεται πάνω από τον εθνικό μέσο όρο στην ασφάλεια, κοντά στον εθνικό μέσο όρο στο εισόδημα, την υγεία, την κοινότητα και τη στέγαση, και κάτω από τον εθνικό μέσο όρο στην εκπαίδευση, τη συμμετοχή στα κοινά, το περιβάλλον κλπ.

4.3.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει δεδομένα που επισημαίνουν πιθανές διαρθρωτικές διαφορές, π.χ. Απασχόληση στη Γεωργία και τα Μεταλλεία (πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ) και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ) (Πίνακας 2 & Πίνακας 3).

Πίνακας 2: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

	Δυτική Μακεδονία	Ελλάδα	Ε.Ε.
Share of employment in:			
Agriculture & Mining (A-B)	23,2	11,5	4,4
Manufacturing (C)	6,6	9,7	16,4
Utilities & Construction (D-F)	10,4	5,2	8,3
Services (G-N)	47,2	64,3	63,7
Public administration (O-U)	12,6	9,3	7,2
Average number of employed persons per enterprise	n/a	3,8	5,1
GDP per capita (PPS)	€17.200	€20.700	€32.400
GDP per capita growth (PPS)	-2,5	1,4	2,5
Population density	28	81	106
Urbanisation	56,0	74,3	75,8
Population size (000s)	260	10.680	447.210

Πίνακας 3: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας

	Τιμή	Normalised score	Σε σχέση με	
			Ελλάδα	Ε.Ε.
Tertiary education	41,0	0,521	88	99
Lifelong learning	3,3	0,087	92	23
International scientific co-publications	717	0,172	60	56
Most-cited scientific publications	1487,2	0,881	174	161
Above average digital skills	20,7	0,339	94	72
R&D expenditures public sector	0,47	0,417	72	73
R&D expenditures business sector	0,13	0,198	43	29
Non-R&D innovation expenditures	±	0,458	89	113
Innovation expenditures per person employed	±	0,405	76	67
Employed ICT specialists	n/a	n/a	n/a	n/a

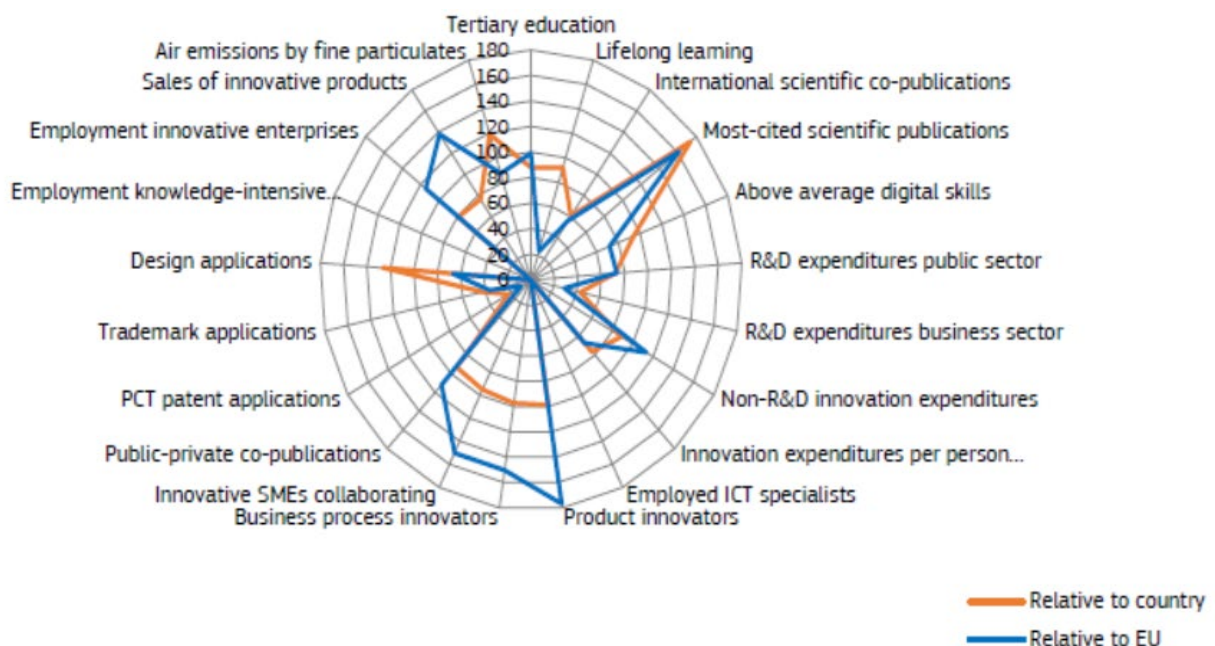

Π1.3: Αποτύπωση συμπερασμάτων Focus Group για δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης- 1η
Μελέτη της Υποδράσης 1.3

Product innovators	±	0,986	99	177
Business process innovators	±	0,972	97	151
Innovative SMEs collaborating	±	0,731	95	150
Public-private co-publications	173,3	0,439	93	112
PCT patent applications	0,03	0,060	22	10
Trademark applications	2,69	0,180	42	36
Design applications	1,76	0,387	127	67
Employment knowledge-intensive activities	3,9	0,000	0	0
Employment innovative enterprises	±	0,658	79	115
Sales of innovative products	±	0,664	76	138
Air emissions by fine particulates	12,8	0,523	119	87
Average normalised score	--	0,454	--	--
Country EIS-RIS correction factor	--	0,836	--	--
Regional Innovation Index (RII) 2023	--	0,380	--	--
Performance 2023 relative to EU in 2023	--	--	87,2	69,3
Performance 2023 relative to EU in 2016	--	--	--	75,2
Regional Innovation Index (RII) 2016	--	0,252	--	--
Performance 2016 relative to EU in 2016	--	--	78,1	50,0
Performance change over time	--	--	9,1	25,2

Το γράφημα ραντάρ δείχνει τα σχετικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Ελλάδα (πορτοκαλί γραμμή) και την ΕΕ (μπλε γραμμή), δείχνοντας τα σχετικά πλεονεκτήματα π.χ. καινοτόμα προϊόντων και τις αδυναμίες π.χ. δραστηριότητες έντασης γνώσης για την απασχόληση (Σχήμα 5).

Σχήμα 5: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Δυτικής Μακεδονίας σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΚΑΙΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ 2021-2027

4.3.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης

Η Δυτική Μακεδονία αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Η Δυτική Μακεδονία ειδικεύεται στην κατασκευή εντάσεως εργασίας, και έχει μέτρια διαφοροποιημένη οικονομική βάση. Η Δυτική Μακεδονία υστερεί σε καινοτόμες δραστηριότητες, δεν διαθέτει σημαντικές αλυσίδες αξίας και χαρακτηρίζεται από περιορισμένες εξαγωγές και χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων που σχετίζονται με τη μετάβαση στη Δυτική Μακεδονία, οι επενδύσεις προτεραιότητας πρέπει να στοχεύουν στη διαφοροποίηση της περιφερειακής οικονομίας και στην πιο σύγχρονη και ανταγωνιστική της μορφή. Κλειδί για την τελευταία θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων και εξαγωγών), δηλαδή:

- i. Αγροδιατροφή (συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας τροφίμων)
- ii. Περιβάλλον και ενέργεια (συμπεριλαμβανομένης της Ανακύκλωσης)
- iii. Βιομηχανία πολυτελών ενδυμάτων (Γούνα, Βυρσοδεψεία και Γουνοφόρα Ζώα) και
- iv. Τουρισμός, ιδίως ο αγροτουρισμός και ο οιντουρισμός.

Η ενεργειακή συνιστώσα ενός τέτοιου νέου περιφερειακού μοντέλου θα αφορούσε την ανάπτυξη της υδροηλεκτρικής ενέργειας, άλλων τοπικών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και λύσεων αποθήκευσης ενέργειας σε σχέση με τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Μια θετική εξέλιξη είναι η ίδρυση του Παρατηρητηρίου Δεικτών Έξυπνης Εξειδίκευσης και της Δομής Στήριξης Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας, μέσω του Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο και έχει αναπτύξει αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

Η Ζώνη Καινοτομίας Δυτικής Μακεδονίας, που αποτελεί έργο Στρατηγικής Σημασίας του Προγράμματος ΔΑΜ συνιστά μοχλό αλλαγής του τοπικού οικονομικού και παραγωγικού μοντέλου. Θα χωροθετηθεί σε περιοχή με ειδικό καθεστώς και θα διοικείται από Αναπτυξιακή εταιρεία κατά το εθνικό νομικό πλαίσιο. Ο 1ος Θύλακας της Ζώνης θα υλοποιηθεί σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και το ΕΚΕΤΑ, εστιάζοντας στους τομείς τεχνολογιών αιχμής πράσινου και ψηφιακού μετασχηματισμού και αποσκοπώντας στην προσέλκυση επενδυτικού/επιχειρηματικού ενδιαφέροντος. Περιλαμβάνει υποδομές ανάπτυξης καινοτομίας, συστέγασης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, υλοποίησης εργαστηρίου Ευφυούς Πόλης, θερμοκοιτίδα και κόμβο επιτάχυνσης νεοφυούς επιχειρηματικότητας, και συναφείς παρεμβάσεις.

Ο 2ος Θύλακας, είναι ο Κόμβος Καινοτομίας Πράσινου Υδρογόνου με φορέα το ΕΚΕΤΑ/ΙΔΕΠ Πτολεμαΐδας. Αποσκοπεί στο να προάγει την έρευνα σε τεχνολογίες πράσινου υδρογόνου (παραγωγή, αποθήκευση, διανομή) μέσω δημιουργίας εγκαταστάσεων πιλοτικής εφαρμογής και δοκιμών ερευνητικών αποτελεσμάτων και να αποτελέσει το εφαλτήριο για την επίτευξη επιχειρηματικών συνεργασιών με σκοπό την αξιοποίηση των εφαρμογών του υδρογόνου συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και στην πράσινη ενεργειακή μετάβαση. Ο 3ος Θύλακας είναι το Ζωντανό Εργαστήριο Έξυπνης Πόλης το οποίο θα υλοποιηθεί σε περιοχές μικρής κλίμακας σε συνέργεια με τις δράσεις του 1ου Θύλακα, σύμφωνα με τις πρακτικές του Joint Research Centre (JRC) και θα αποτελέσει τη βάση για την ενσωμάτωση καινοτομίας σε λύσεις και εφαρμογές έξυπνων πόλεων και την ενδυνάμωση της ικανότητας των επιχειρήσεων αλλά και των φορέων έρευνας, να διαμοιράζονται γνώση. Ήδη, στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση, έχουν ενταχθεί σημαντικά έργα που ενισχύουν αντικειμενικά το οικοσύστημα καινοτομίας της περιοχής:

- Κόμβος Καινοτομίας Υδρογόνου
- Πράσινο Κέντρο Δεδομένων και Υπερυπολογιστή Δυτικής Μακεδονίας
- Θύλακας Υποδοχής Καινοτόμων Δραστηριοτήτων της Ζώνης Καινοτομίας της ΔΜ / Τεχνολογικό Πάρκο
- Ανάπτυξη Συνεργατικών Χώρων Εργασίας (Co-Working Spaces)
- Δημιουργία Θερμοκοιτίδων & Εκκολαπτηρίων για την ανάπτυξη της καινοτομίας σε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής έρευνας καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης από τη ΓΓΕΚ
- Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ
- Μηχανισμός Στήριξης της Επιχειρηματικότητας για τη ΔΑΜ
- Σύσταση ταμείου Χαρτοφυλακίου Δίκαιης Μετάβασης

4.3.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Δυτικής Μακεδονίας

Κτήμα Άλφα, ΑΣΕΠΟΠ Βελβεντού, Alpha Ζύμες, Πιτένης Gourmet Food, Solergon, B&T Composites, Διάδυμα, ANKO ΑΕ, ΔΕΗ, Cluster Βιοοικονομίας και Περιβάλλοντος (CluBE), Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, ΕΚΕΤΑ/ΙΔΕΠ, Η2 Innovation HUB, Δομή Στήριξης RIS, Επιμελητήρια

4.4. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στην Πελοπόννησο

Η Πελοπόννησος παράγει το 4,5% του Εθνικού ΑΕΠ και είναι η 7η μεγαλύτερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με τον εθνικό και τον μέσο όρο της ΕΕ και υψηλό ποσοστό ανεργίας (Σχήμα 4).

Πίνακας 4: Η οικονομία της Πελοποννήσου

Περιφέρεια	Πληθυσμός (2022)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2022)	Ποσοστό ανεργίας (2023):	Μέση ηλικία πληθυσμού (2023):
Πελοπόννησος	538.063 (5% συνολικού πληθυσμού), κατάταξη 7η	€17.300 (μ.ό. χώρας: €19.500), κατάταξη 5η	9,6% (μ.ό. χώρας: 11,1%), κατάταξη 3η	49,2 έτη (μ.ό. χώρας: 46,5 έτη), κατάταξη 12η

Η οικονομία της Πελοποννήσου περιλαμβάνει έναν σημαντικό πρωτογενή τομέα, έναν σημαντικό δευτερογενή τομέα και έναν μεγάλο τριτογενή τομέα. Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται κυρίως στη γεωργία και την κτηνοτροφία και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Εμφανίζει το υψηλότερο μερίδιο στο ΑΕΠ της χώρας (2,2 φορές μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο και 5,8 φορές μεγαλύτερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο). Ωστόσο, η σχετική παραγωγικότητα του πρωτογενούς τομέα στην περιοχή είναι αρκετά χαμηλότερη σε σύγκριση με αυτή της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, και έχει την ασθενέστερη απόδοση σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο, αλλά είναι κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ (86% και 101% αντίστοιχα). Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα, που παράγει κυρίως ελαιόλαδο, εσπεριδοειδή, λαχανικά, ελιές, καθώς και του κτηνοτροφικού τομέα που παράγει αυγά και γάλα.

Η περιοχή διαθέτει επίσης έναν σημαντικό δευτερογενή τομέα που εμφανίζει υψηλό μερίδιο στο ΑΕΠ, που κατέχει την τρίτη θέση σε εθνικό επίπεδο και έχει την υψηλότερη σχετική παραγωγικότητα στη χώρα. Ωστόσο, η δυναμική παρουσία της βιομηχανίας οφείλεται στη βιομηχανική δραστηριότητα (κυρίως διυλιστήρια αργού πετρελαίου) της περιοχής της Κορίνθου και σε μικρή απόσταση από την Αθήνα, η οποία λειτουργεί ως «δορυφόρος» της πρωτεύουσας της περιφέρειας της Αττικής. Σημαντικός είναι επίσης ο ρόλος του εργοστασίου παραγωγής ενέργειας με βάση τον άνθρακα στη Μεγαλόπολη. Ο δευτερογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στην ενέργεια και σε βιομηχανίες έντασης εργασίας (όπως ξυλεία, μηχανήματα και εξοπλισμός, οπτάνθρακας και προϊόντα διύλισης πετρελαίου) και παρουσιάζει υψηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας.

Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα, αυτός είναι ο μεγαλύτερος τομέας στην περιοχή, αλλά το μερίδιό του στο ΑΕΠ είναι ένα από τα χαμηλότερα σε σχέση με τις άλλες περιοχές. Αποτελείται κυρίως από δραστηριότητες παραδοσιακού τύπου (όπως ο «μαζικός» τουρισμός) και παρουσιάζει μέτρια επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Η σχετική παραγωγικότητά του είναι ελαφρώς υψηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο και κατέχει την έκτη θέση στη χώρα.

Ο δείκτης Πηλίκου Τοποθεσίας (LQ) (ISIC Rev4, κλάδοι ομαδοποιημένοι σε 10 τομείς), ο οποίος μετρά την εξειδίκευση στην παραγωγή, δείχνει ότι η Πελοπόννησος έχει αναπτύξει ισχυρή εξειδίκευση (με $LQ > 1,25$) στη μεταποίηση και τη γεωργία με χαμηλότερη αλλά ανιχνεύσιμη εξειδίκευση σε άλλες υπηρεσίες, κατασκευές και εξόρυξη. Ο δείκτης Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (RCA) είναι ένα μέτρο της εξειδίκευσης των τομέων που σχετίζονται με τις εξαγωγές. Σύμφωνα με αυτόν, η παραγωγική δομή της περιοχής οδηγεί σε μια εξαγωγική δομή με ισχυρές ή σημαντικές εξειδικεύσεις ($RCA > 1,25$) μόνο σε τομείς έντασης πόρων.

Η Πελοπόννησος χαρακτηρίζεται από μια λιγότερο διαφοροποιημένη παραγωγική βάση, καθώς έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 6 (από τους 38) κλάδους NACE2. Ισχυρή ή υψηλή

εξειδίκευση εμφανίζεται στον οπτάνθρακα και τα προϊόντα διύλισης πετρελαίου, και στη γεωργία, ενώ ασθενής έως μέτρια εξειδίκευση στην εξόρυξη και λατομεία, την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, τα ηλεκτρικά μηχανήματα και συσκευές και το ξύλο. Η περιφέρεια εμφανίζει συνολική εξειδίκευση σε 6 εμπορεύσιμους κλάδους.

Η Πελοπόννησος εμφανίζεται ως μια οικονομία προσανατολισμένη στις εξαγωγές, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές αγαθών ανέρχονται στο 42,8% του ΑΕΠ, κατέχοντας την πρώτη θέση μεταξύ των άλλων περιφερειών και έχουν επίσης αυξηθεί κατά 8,8% ετησίως, παρουσιάζοντας την πέμπτη καλύτερη επίδοση στη χώρα.

Η περιφέρεια θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παραγωγική της βάση προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων, ειδικά σε κλάδους στους οποίους παρουσιάζει κάποια εξειδίκευση. Ωστόσο, αυτοί οι σύνδεσμοι είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιφέρειας παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο τρεις κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, και μόνο ένας από αυτούς είναι στους κλάδους των εμπορεύσιμων αγαθών και στους κλάδους στους οποίους η περιφέρεια παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό υποδηλώνει ότι στους περισσότερους κλάδους η αύξηση της περιφερειακής ζήτησης δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

Η περιοχή της Μεγαλόπολης αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η Πελοπόννησος στο σύνολό της έχει, προφανώς, την ευκαιρία να ενισχύσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγροδιατροφικής βιομηχανίας και τη σχέση της με την τουριστική βιομηχανία.

4.4.1. Πληθυσμός

Η γήρανση στην Πελοπόννησο αποτελεί σημαντικό ζήτημα, καθώς το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 70 ετών κατέχει τη δεύτερη θέση στη χώρα, πολύ πάνω από τα επίπεδα της Ελλάδας και της ΕΕ, αν και παρουσίασε μικρότερη αύξηση (2%) σε σχέση με τις άλλες περιφέρειες. Η διαχρονική τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής (Περιφέρεια Πελοποννήσου) και πολύ περισσότερο της περιοχής εφαρμογής του ΕΣΔΙΜ Μεγαλόπολης, συνεχίζεται. Βάσει της τελευταίας απογραφής του 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της Πελοποννήσου μειώθηκε κατά 6,6% συγκριτικά με το 2011, αποτελώντας μία εκ των υψηλότερων ποσοστιαίων μειώσεων μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Η Πελοπόννησος καταγράφει τη μεγαλύτερη σωρευτική μεταβολή (μείωση), μεταξύ των 13 περιφερειών, του φυσικού της ισοζυγίου (-76.929 άτομα) από το 1990 έως και το 2022. Η περιοχή αντιμετωπίζει κατά μέσο όρο 4.795 γεννήσεις και 7.127 θανάτους ετησίως. Το 2022, αυτή η τάση επιδεινώθηκε με τις γεννήσεις να μειώνονται σε 3.921 και τους θανάτους να αυξάνονται σε 7.802. Ο μέσος συντελεστής γονιμότητας 1,38 την περίοδο 1990-2022, ελαφρώς υψηλότερος από τον εθνικό μέσο όρο, μειώθηκε στο 1,12 το 2022, επηρεάζοντας περαιτέρω το φυσικό ισοζύγιο. Το προσδόκιμο ζωής στα 80,06 έτη είναι υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο, φτάνοντας τα 80,5 το 2022. Η βρεφική θνησιμότητα είναι κοντά στον εθνικό μέσο όρο, στο 4,47, μειούμενη στο 2,0 το 2022. Οι περισσότερες γεννήσεις συμβαίνουν στην ηλικιακή ομάδα 18-39 ετών, με μια αξιοσημείωτη μείωση σε όλες τις ηλικιακές ομάδες το 2022.

4.4.2. Οικονομική δραστηριότητα

Η περιφέρεια Πελοποννήσου καταγράφει υψηλές επιδόσεις σε βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας. Συγκεκριμένα, το 2022 η περιφέρεια είχε το πέμπτο υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τον τρίτο υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης. Το Περιφερειακό ΑΕΠ αποτελεί το 4,5% του Εθνικού ΑΕΠ και παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 16,9% το 2022 συγκριτικά με το 2020 αλλά είναι μειωμένο κατά 16,11% συγκριτικά με το 2009. Το κατά κεφαλήν περιφερειακό ΑΕΠ παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 18,99% το 2022 συγκριτικά με το 2020, αλλά είναι μειωμένο κατά 12,51% συγκριτικά με το 2009. Τέλος, από τον επιμερισμό της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) σε τομείς οικονομικής δραστηριότητας παρατηρείται μερική διαφοροποίηση από το 2009 και έπειτα, ιδίως στον τομέα της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών). Τα ποσοστά των τομέων της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών), της Δημόσιας Διοίκησης, του Εμπορίου, μεταφορών, διαμονής, εστίασης, της Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, και του Πρωτογενή τομέα το 2009 και το 2020 αποτελούσαν αντίστοιχα το 18,40%, 21,89%, 15,24%, 18,90%, 8,14% και 25,39%, 16,68%, 16,95%, 17,30%, 12,38%, ενώ το 2022 αποτελούσαν αντίστοιχα το 30,21%, 18,83%, 14,45%, 14,66%, 10,83%¹⁰.

Παρά το σχετικά υψηλό μερίδιο στις εθνικές επενδύσεις, αυτό δεν οδήγησε σε ανάλογη συνεισφορά στην ανάπτυξη του ΑΕΠ. Ωστόσο, το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό αποταμίευσης αποτελεί ενθαρρυντικό στοιχείο για τη μελλοντική αναπτυξιακή δυναμική της.

Το επίπεδο παραγωγικότητας στην Πελοπόννησο είναι χαμηλότερο σε σύγκριση με το εθνικό (84%) και σημαντικά χαμηλότερο σε σύγκριση με το ποσοστό της ΕΕ (55%), κατέχοντας την έκτη θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Έχει μειωθεί στην περίοδο μετά το 2008 κατά 1,3%, η οποία αποτελεί μια μέτρια πτώση σε σύγκριση με τις άλλες περιφέρειες.

Στον τομέα της επιχειρηματικότητας, η περιφέρεια Πελοποννήσου έχει περιθώριο σύγκλισης με τον μέσο όρο των περιφερειών, βάσει των επιδόσεών της σε επιλεγμένες μεταβλητές που σχετίζονται με το επιχειρηματικό οικοσύστημα και την ανταγωνιστικότητα. Παρά το γεγονός ότι η Πελοπόννησος κατέλαβε την πέμπτη θέση στον αριθμό των επιχειρήσεων και στον κύκλο εργασιών, ο αριθμός των απασχολούμενων μειώθηκε μεταξύ 2020 και 2021. Επιπλέον, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού σε θέσεις έρευνας και τεχνολογίας παραμένει χαμηλό.

4.4.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας

Η περιφέρεια Πελοποννήσου εμφανίζει περιθώριο για σύγκλιση με τον μέσο όρο των περιφερειών σε τομείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όπως καταγράφονται μέσα από επιλεγμένες μεταβλητές για την πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα, τις καταθέσεις και τη χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα. Ενδεικτικά, στην Πελοπόννησο το 2023 εμφανίζονται ο δεύτερος χαμηλότερος λόγος επιχειρηματικών ρών δανείων προς ΑΕΠ, ο δεύτερος υψηλότερος ρυθμός πιστωτικής συρρίκνωσης προς τις επιχειρήσεις, και ο τέταρτος χαμηλότερος ρυθμός αύξησης των καταθέσεων. Αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες τάσεις, πρόκληση αποτελεί ότι η Πελοπόννησος δεν συνέκλινε με τις υπόλοιπες περιφέρειες στον τομέα αυτό κατά το 2023.

4.4.4. Έρευνα & Καινοτομία στην Πελοπόννησο

Η Πελοπόννησος (EL65) είναι Μέτρια Καινοτόμος-, ‘Moderate Innovator -’ κατηγορία στην οποία

από κοινού με την ‘Moderate Innovator +’ ανήκουν οι περιφέρειες με ενδιαμέσο δείκτη καινοτομίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίζει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην περίπτωση της Πελοποννήσου, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ χαμηλές σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (12η θέση). Αυτό αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στα χαμηλά ποσοστά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία έχει μάλλον αδύναμη απόδοση σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (11η θέση) και στην αδύναμη απόδοση του ιδιωτικού τομέα (9η θέση).

Παρόλο που ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας έχουν αυξήσει σημαντικά τις δαπάνες τους για Ε&Α κατά την τελευταία δεκαετία (καταλαμβάνοντας την πρώτη και τρίτη θέση αντίστοιχα), αυτό δεν ισχύει για τον τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ο οποίος έχει σημειώσει σημαντική πτώση, καταγράφοντας την ασθενέστερη απόδοση μεταξύ των 13 περιφερειών.

Όσον αφορά τις αιτήσεις για διπλώματα ευρεσιτεχνίας ανά εκατομμύριο κατοίκων, η Πελοπόννησος κατέχει την έκτη θέση στη χώρα, ενώ παρουσιάζει και την τρίτη υψηλότερη αύξηση κατά την περίοδο της κρίσης (2008-15). Αυτό, ωστόσο, είναι πολύ χαμηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο, υποδεικνύοντας μια σημαντική διαφορά με την πρώτη θέση (Αττική).

Η απόδοση στην καινοτομία μεταξύ 2016 και 2023 έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε σύγκριση με την Ελλάδα (κατά 17,1%) και με την ΕΕ (κατά 30,8%).

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 71 και καταλαμβάνει την 173η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

Επίσης σε μια σειρά από επιμέρους δείκτες, η Περιφέρεια Πελοποννήσου παρουσιάζει επίσης πολλές υστερήσεις. Για παράδειγμα στις επιστημονικές δημοσιεύσεις με τις περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές, στις δαπάνες Ε&Α τόσο για το Δημόσιο όσο και τον Ιδιωτικό τομέα, στις αιτήσεις για κατοχύρωση πατεντών, trademark και σχεδιασμού και στην απασχόληση σε δραστηριότητες έντασης γνώσης, η Περιφέρεια είναι εξαιρετικά χαμηλά – στην καλύτερη περίπτωση (επιστημονικές δημοσιεύσεις με βιβλιογραφικές αναφορές) η τιμή της Περιφέρειας βρίσκεται στο 10% της Ευρωπαϊκής τιμής.

Στα θετικά στοιχεία στη Ε&Κ, βρίσκονται οι σχετικά ανεβασμένες τιμές στις διεθνείς επιστημονικές κοινές δημοσιεύσεις και στις κοινές δημοσιεύσεις μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Επίσης θετικά στοιχεία είναι η σχετικά καλή (σε σχέση με τις Εθνικές τιμές) απόδοση στις καινοτόμες Μικρο-Μεσαίες Επιχειρήσεις που συνεργάζονται με άλλους φορείς καθώς και η ύπαρξη καινοτόμων επιχειρήσεων σε business processes.

4.4.5. Αγορά εργασίας

Αναφορικά με την αγορά εργασίας, στην περιφέρεια Πελοποννήσου συγκεντρώνεται το 5,3% (κατά

μέσο όρο την περίοδο 2001-2023) της απασχόλησης της χώρας. Επιπλέον, το 2023 η Πελοπόννησος παρουσιάζει το χαμηλότερο μέσο ποσοστό στη μισθωτή απασχόληση και το υψηλότερο στους αυτοαπασχολούμενους. Το ποσοστό ανεργίας ήταν το τρίτο χαμηλότερο μεταξύ των περιφερειών το 2023 (9,6% σε σχέση με 11,1% στο σύνολο της χώρας). Παράλληλα, εντυπωσιακό καταγράφεται το ποσοστό συμμετοχής στην εργασία είναι με διαφορά το υψηλότερο στη χώρα (76,0% σε σχέση με 71,4% στο σύνολο της χώρας). Η Πελοπόννησος καταγράφει το χαμηλότερο μέσο ποσοστό ανεργίας την περίοδο 1999-2023 στα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 0-2), το δεύτερο χαμηλότερο στα άτομα με μέσο επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 3-4) και στα άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 5-8). Η ανεργία των ατόμων ηλικίας 15-24 ετών (Youth unemployment) παραμένει σε πολύ υψηλό επίπεδο, ήτοι της τάξης του 31,1% το οποίο είναι υπερδιπλάσιο από το περιφερειακό ποσοστό ανεργίας, που ανέρχεται σε 9,6% και υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου για την εν λόγω ηλικιακή ομάδα κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες. Η μακροχρόνια ανεργία μειώθηκε, αλλά παραμένει υψηλή (το 5,5% του ενεργού πληθυσμού είναι άνεργος για πάνω από 12 μήνες), υπογραμμίζοντας τη δυσκολία εύρεσης εργασίας στην περιοχή.

Το ποσοστό απασχόλησης στο κλάδο αγροδιατροφής και μεταλλευμάτων είναι διπλάσιο του μέσου όρου στην Ελλάδα και πενταπλάσιο του Ευρωπαϊκού μέσου όρου ενώ ο δείκτης απασχόλησης στον κλάδο των κατασκευών (manufacturing) είναι στο 73% της αντίστοιχης Εθνικής τιμής αλλά κάτω από το μισό της αντίστοιχης Ευρωπαϊκής τιμής.

Στα θετικά στοιχεία το ποσοστό απασχόλησης στον κλάδο των υπηρεσιών βρίσκεται σχετικά κοντά τόσο στο αντίστοιχο Εθνικό όσο και στο αντίστοιχο Ευρωπαϊκό ποσοστό.

4.4.6. Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη

Στον τομέα της κοινωνικής ένταξης και της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, η περιφέρεια Πελοποννήσου εμφανίζει μεικτές επιδόσεις. Αναφορικά με το κατά κεφαλήν διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και το ποσοστό του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας, η περιφέρεια βρίσκεται περίπου στο μέσο της κατάταξης των περιφερειών. Σημαντικότερα περιθώρια σύγκλισης διαπιστώνονται στους δείκτες υλικής στέρξης και κοινωνικού αποκλεισμού. Πολύ σημαντικά είναι και τα περιθώρια σύγκλισης ως προς το δείκτη εισοδηματικής ανισότητας, ενώ όσον αφορά το χάσμα απασχόλησης των φύλων, η Πελοπόννησος σημειώνει επιδόσεις οριακά χαμηλότερες από τον εθνικό μέσο όρο. Το προσδόκιμο επιβίωσης του πληθυσμού της είναι ίσο με τον εθνικό μέσο όρο, αλλά το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας είναι αρκετά υψηλό. Αναφορικά με τη δυναμικότητα του συνολικού υγειονομικού συστήματος, όπως αποτυπώνεται στις διαθέσιμες κλίνες νοσηλείας και τους ιατρούς συγκριτικά με τον πληθυσμό της εκάστοτε περιφέρειας, η Πελοπόννησος βρίσκεται στη δεύτερη χαμηλότερη και στην πέμπτη χαμηλότερη θέση της κατάταξης αντίστοιχα. Τέλος, στην Πελοπόννησο καταγράφεται και το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό αυτοαναφερόμενων μη εξυπηρετούμενων ιατρικών αναγκών ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας.

Σύμφωνα με την ανάλυση του OECD και τους δείκτες που περιλαμβάνονται στο Regional Outlook και τα αποτελέσματα της Έρευνας επί του Εισοδήματος και των Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών της Χώρας (EUSILC), η Πελοπόννησος αντιμετωπίζει σοβαρά κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με την κατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού της. Τα στοιχεία δείχνουν ότι

σχεδόν το 7% του πληθυσμού της Πελοποννήσου δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι 31%. Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία είναι ελαφρώς χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο. Μια ακόμη λιγότερο ευνοϊκή εικόνα εμφανίζεται σε σχέση με άλλους κοινωνικούς δείκτες, καθώς το 73% των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι και το 18% των νέων στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών αποκλείονται από την εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας.

Η επίδοση της Πελοποννήσου ποικίλλει σε μια σειρά δεικτών ευημερίας που εκτιμώνται από τον OECD. Σε σύγκριση με 402 περιφέρειες του ΟΟΣΑ, η Πελοπόννησος ανήκει στην μεσαία ομάδα του 60% στους τομείς της ασφάλειας, της εκπαίδευσης, της υγείας, της συμμετοχής στα κοινά, του περιβάλλοντος, του εισοδήματος, της πρόσβασης σε υπηρεσίες και της στέγασης. Σε σύγκριση με τις άλλες περιφέρειες του ΟΟΣΑ, η Πελοπόννησος έχει σχετικά υψηλή βαθμολογία στην υγεία και πολύ χαμηλές βαθμολογίες όσον αφορά την εκπαίδευση, τη συμμετοχή στα κοινά, την κοινότητα, το εισόδημα, την πρόσβαση σε υπηρεσίες και την απασχόληση. Σε σύγκριση με τις άλλες ελληνικές περιφέρειες, η Πελοπόννησος βρίσκεται πάνω από τον εθνικό μέσο όρο στις θέσεις εργασίας και την πρόσβαση σε υπηρεσίες, κοντά στον εθνικό μέσο όρο στην υγεία, την κοινότητα, το περιβάλλον, την ικανοποίηση από τη ζωή και τη στέγαση, κάτω από τον εθνικό μέσο όρο στην ασφάλεια, την εκπαίδευση, τη συμμετοχή στα κοινά και το εισόδημα.

4.4.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Πελοποννήσου

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει δεδομένα που επισημαίνουν πιθανές διαρθρωτικές αλλαγές, π.χ. Απασχόληση στη Γεωργία και τα Μεταλλεία (πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ) και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ) (Πίνακας 5 & Πίνακας 6).

Πίνακας 5: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

	Πελοπόννησος	Ελλάδα	Ε.Ε.
Share of employment in:			
Agriculture & Mining (A-B)	26,0	11,5	4,4
Manufacturing (C)	7,4	9,7	16,4
Utilities & Construction (D-F)	5,3	5,2	8,3
Services (G-N)	53,4	64,3	63,7
Public administration (O-U)	7,9	9,3	7,2
Average number of employed persons per enterprise	n/a	3,8	5,1
GDP per capita (PPS)	€18.000	€20.700	€32.400
GDP per capita growth (PPS)	1,9	1,4	2,5
Population density	37	81	106
Urbanisation	43,8	74,3	75,8
Population size (000s)	570	10.680	447.210

Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Πελοποννήσου

	Τιμή	Normalised score	Σε σχέση με	
			Ελλάδα	Ε.Ε.

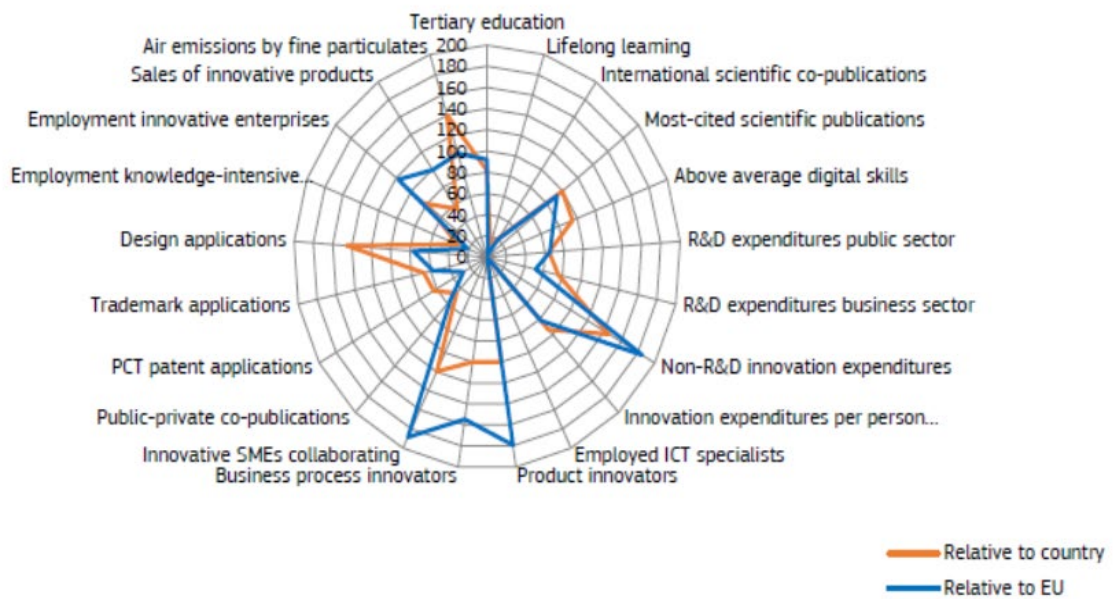

Tertiary education	39,3	0,483	82	92
Lifelong learning	1,3	0,011	12	3
International scientific co-publications	258	0,061	21	20
Most-cited scientific publications	920,0	0,505	99	92
Above average digital skills	20,9	0,344	95	73
R&D expenditures public sector	0,39	0,370	64	65
R&D expenditures business sector	0,40	0,347	76	51
Non-R&D innovation expenditures	±	0,748	145	185
Innovation expenditures per person employed	±	0,494	93	82
Employed ICT specialists	n/a	n/a	n/a	n/a
Product innovators	±	1,000	100	179
Business process innovators	±	1,000	100	155
Innovative SMEs collaborating	±	0,918	119	189
Public-private co-publications	42,7	0,218	46	56
PCT patent applications	0,26	0,173	64	28
Trademark applications	4,26	0,288	67	58
Design applications	2,34	0,455	146	77
Employment knowledge-intensive activities	6,8	0,123	33	22
Employment innovative enterprises	±	0,674	81	118
Sales of innovative products	±	0,478	55	99
Air emissions by fine particulates	10,9	0,615	140	103
Average normalised score	--	0,465	--	--
Country EIS-RIS correction factor	--	0,836	--	--
Regional Innovation Index (RII) 2023	--	0,389	--	--
Performance 2023 relative to EU in 2023	--	--	89,3	71,0
Performance 2023 relative to EU in 2016	--	--	--	77,0
Regional Innovation Index (RII) 2016	--	0,233	--	--
Performance 2016 relative to EU in 2016	--	--	72,2	46,2
Performance change over time	--	--	17,1	30,8

Το γράφημα ραντάρ δείχνει τα σχετικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Ελλάδα (πορτοκαλί γραμμή) και την ΕΕ (μπλε γραμμή), δείχνοντας τα σχετικά πλεονεκτήματα (π.χ. καινοτόμοι προϊόντων) και τις αδυναμίες (π.χ. δραστηριότητες έντασης γνώσης για την απασχόληση).

Σχήμα 6: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Πελοποννήσου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

4.4.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης

Η περιοχή εφαρμογής του ΕΣΔΙΜ Μεγαλόπολης αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Η Πελοπόννησος αποτελεί μια οικονομία προσανατολισμένη στις εξαγωγές και θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παραγωγική της βάση προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων, ειδικά σε κλάδους στους οποίους παρουσιάζει κάποια εξειδίκευση (κυρίως στη μεταποίηση και τη γεωργία). Ωστόσο, αυτοί οι σύνδεσμοι είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιφέρειας παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο τρεις κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, και μόνο ένας από αυτούς είναι στους κλάδους των εμπορεύσιμων αγαθών και στους κλάδους στους οποίους η περιφέρεια παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό υποδηλώνει ότι στους περισσότερους κλάδους η αύξηση της περιφερειακής ζήτησης δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

Η περιοχή της Μεγαλόπολης αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η Πελοπόννησος στο σύνολό της έχει, προφανώς, την ευκαιρία να ενισχύσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγροδιατροφικής βιομηχανίας και τη σχέση της με την τουριστική βιομηχανία.

Κλειδί για την τελευταία θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων και εξαγωγών), δηλαδή: (i) αγροδιατροφή (συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας τροφίμων)· (ii) ανακύκλωση / κυκλική οικονομία (iii) Logistics και (iv) ο τουρισμός, ιδίως ο αγροτουρισμός και ο οιντουρισμός.

Προτεραιότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων Ε&Κ στην αγροδιατροφή είναι η έξυπνη γεωργία (smart agriculture) που αναφέρεται στη χρήση τεχνολογιών όπως Internet of Things, αισθητήρες, συστήματα τοποθεσίας, ρομπότ και τεχνητή νοημοσύνη στο αγρόκτημα. Απώτερος στόχος είναι η αύξηση της ποιότητας και της ποσότητας των καλλιεργειών ενώ βελτιστοποιείται το επίπεδο ανθρώπινης εργασίας που χρησιμοποιείται.

Επίσης κρίσιμο πεδίο ανάπτυξης δραστηριοτήτων Ε&Κ στην αγροδιατροφή είναι η χρήση καινοτόμων μεθόδων καλλιέργειας. Μια τέτοια μέθοδος είναι η ανάπτυξη υδροπονίας, δηλαδή η καλλιέργεια εκτός εδάφους, με άλλα λόγια κάθε μέθοδος καλλιέργειας στην οποία το σύστημα δεν περιέχει έδαφος. Η τροφοδότηση των φυτών με νερό και θρεπτικά στοιχεία βασίζεται στην παροχή παρασκευασμένου θρεπτικού διαλύματος.

Η ανακύκλωση συνδέεται επίσης με την Αγροδιατροφή, αφού, σε μεγάλο βαθμό, χρησιμοποιεί ως 'πρώτη ύλη' αυτό που 'εξάγει' η παραγωγική διαδικασία του Αγροδιατροφικού τομέα δηλαδή το υπόλειμμα της παραγωγής ή τα προϊόντα που δεν χρησιμοποιούνται από το τελικό καταναλωτή.

Ιδιαίτερη έμφαση επίσης απαιτείται να δοθεί στη Φαρμακοβιομηχανία λόγω των δύο μεγάλων επενδύσεων που υλοποιούνται στην περιοχή και την κατασκευή / προσαρμογή Μηχανημάτων για τη γεωργία

Ο Κόμβος Βιοοικονομίας 3600 στην ευρύτερη περιοχή της Μεγαλόπολης (Δήμοι Μεγαλόπολης, Γορτυνίας, Οιχαλίας, Τρίπολης) που αποτελεί έργο Στρατηγικής Σημασίας του Προγράμματος ΔΑΜ, συνιστά μοχλό αλλαγής του τοπικού οικονομικού και παραγωγικού μοντέλου. Ο Κόμβος πρόκειται να υλοποιηθεί με επιστημονικό φορέα το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και την συνεργασία Επιμελητηρίων, αποσκοπεί στον οικονομικό και παραγωγικό μετασχηματισμό επιχειρηματικής δραστηριότητας στο πλήρες φάσμα της αλυσίδας αξίας της Βιοοικονομίας (Αγροδιατροφή, Κυκλική και Ψηφιακή Οικονομία), και αξιοποιεί ερευνητικά αποτελέσματα. Περιλαμβάνονται υποδομές και παρεμβάσεις ανάλογες του 1ου Θύλακα της Ζώνης Καινοτομίας Δυτικής Μακεδονίας. Ήδη, στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση, έχουν ενταχθεί σημαντικά έργα που ενισχύουν αντικειμενικά το οικοσύστημα καινοτομίας της περιοχής:

- Ανάπτυξη Συνεργατικών Χώρων Εργασίας (Co-Working Spaces)
- Δημιουργία Θερμοκοιτίδων & Εκκολαπτηρίων για την ανάπτυξη της καινοτομίας σε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής έρευνας καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης από τη ΓΓΕΚ
- Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ
- Μηχανισμός Στήριξης της Επιχειρηματικότητας για τη Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση

- Σύσταση ταμείου Χαρτοφυλακίου Δίκαιης Μετάβασης

4.4.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Πελοποννήσου

Demo, Win Medica του ομίλου ELPEN, Κτήμα Τσέλεπου, Κτήμα Σκούρα, Κτήμα Σπυρόπουλου, Arcafroz, Περιβαλλοντική Πελοποννήσου ΑΕ, Πόκας Αρκαδική Ανακύκλωση ΕΠΕ, Arcadia Terra, ΔΕΗ, ΔΕΥΑΤ, Συνεργατικός Σχηματισμός Καινοτομίας Choise, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Ε.Κ. Αθηνά, ARK Coworking Space, Επιμελητήρια.

4.5. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στην Κρήτη

Η Κρήτη είναι μια Περιφέρεια με αρκετές δυνατότητες και σχετικά καλή οικονομική απόδοση, καθώς παράγει το 5% του Εθνικού ΑΕΠ, όντας η 4η μεγαλύτερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα. Το ΑΕΠ της Περιφέρειας Κρήτης παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 18,52% το 2022 συγκριτικά με το 2020 αλλά είναι μειωμένο κατά 23,29% συγκριτικά με το 2009.. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Περιφέρειας Κρήτης παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 20,13% το 2022 συγκριτικά με το 2020, αλλά είναι μειωμένο κατά 24,24% συγκριτικά με το 2009 (Πίνακας 7).

Πίνακας 7: Η οικονομία της Κρήτης

Περιφέρεια	Πληθυσμός (2022)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2022)	Ποσοστό ανεργίας (2023):	Μέση ηλικία πληθυσμού (2023):
Κρήτη	623.633 (6% συνολικού πληθυσμού), κατάταξη 5η	€16.400 (μ.ό. χώρας: €19.500), κατάταξη 7η	10,8% (μ.ό. χώρας: 11,1%), κατάταξη 7η	43,9 έτη (μ.ό. χώρας: 46,5 έτη), κατάταξη 2η

Η Περιφέρεια έχει ακόμη και κάποιες αδυναμίες όπως η υψηλή τιμή του ποσοστού στην Απασχόληση στη Γεωργία & Μεταλλεία και η σχετικά χαμηλή τιμή του ποσοστού στην Απασχόληση στη Μεταποίηση.

Η παραγωγική δομή της περιφέρειας περιλαμβάνει έναν σημαντικό πρωτογενή τομέα που εμφανίζει υψηλότερο μερίδιο ΑΕΠ από τον εθνικό μέσο όρο (περίπου 1,6 φορές μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο και πάνω από 4,5 φορές μεγαλύτερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο). Πέρα από αυτό, η σχετική παραγωγικότητα του πρωτογενούς τομέα στην Κρήτη είναι υψηλότερη σε σύγκριση με αυτή της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, αλλά είναι επίσης υψηλότερη από την αντίστοιχη της χώρας και του μέσου όρου της ΕΕ (115% και 135% αντίστοιχα). Η περιφέρεια έχει σημαντική γεωργική παραγωγή, καθώς και κτηνοτροφική και αλιευτική παραγωγή, και ο πρωτογενής τομέας υποστηρίζει έναν εδραιωμένο αγροδιατροφικό τομέα με ισχυρές διασυνδέσεις με τις τοπικές βιομηχανίες και τον τουριστικό τομέα. Η περιφέρεια δεν διαθέτει αξιόλογο δευτερογενή τομέα ως προς το μερίδιο ΑΕΠ (9ος στη χώρα) και η σχετική παραγωγικότητα είναι κάτω από τον εθνικό μέσο όρο. Η δραστηριότητα στον δευτερογενή τομέα περιλαμβάνει τομείς όπως τα τρόφιμα, τα μεταλλικά προϊόντα, τα μηχανήματα και ο εξοπλισμός και οι κατασκευές. Η ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα αντικατοπτρίζει την ικανότητα της Κρήτης να έχει τοπική παραγωγή που να καλύπτει τις τοπικές ανάγκες λόγω του νησιωτικού χαρακτήρα της Περιφέρειας. Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα, αυτός είναι ο μεγαλύτερος τομέας στην περιοχή, παρουσιάζοντας υψηλότερη σχετική παραγωγικότητα από τη χώρα και την ΕΕ. Βασίζεται σε σημαντικές τουριστικές ροές, καθώς η Κρήτη είναι ένας από τους πιο διάσημους τουριστικούς προορισμούς σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Ο δείκτης Πηλίκου Τοποθεσίας (LQ) (ISIC Rev4, κλάδοι ομαδοποιημένοι σε 10 τομείς), ο οποίος μετρά την εξειδίκευση στην παραγωγή, δείχνει ότι η Κρήτη έχει αναπτύξει ισχυρή εξειδίκευση (με $LQ > 1,25$) σε τομείς που σχετίζονται με τον τουρισμό (LQ στο εμπόριο διανομής, τις μεταφορές, τη διαμονή, τις υπηρεσίες εστίασης, είναι 1,34), και ελαφρώς χαμηλότερη εξειδίκευση σε επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (LQ είναι 1,13), στη γεωργία, τη δασοκομία και την αλιεία (LQ είναι 1,1), σε άλλες υπηρεσίες (LQ είναι 1,08) και σε χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (LQ είναι 1,03).

Ο δείκτης Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (RCA) είναι ένα μέτρο της εξειδίκευσης των τομέων που σχετίζονται με τις εξαγωγές. Σύμφωνα με αυτόν, η παραγωγική δομή της περιοχής οδηγεί σε μια εξαγωγική δομή με σημαντικές εξειδικεύσεις ($RCA > 1,25$) στον γεωργικό τομέα.

Σε πιο αναλυτικό επίπεδο (NACE2), η Κρήτη παρουσιάζει μια μέτρια διαφοροποιημένη παραγωγική βάση, καθώς έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 9 (από τους 38) κλάδους. Ισχυρή ή υψηλή εξειδίκευση εμφανίζεται στα ξενοδοχεία και εστιατόρια και στις δραστηριότητες ακινήτων, ενώ ασθενής έως μέτρια εξειδίκευση παρατηρείται στη γεωργία, τα τρόφιμα, τα μεταλλικά προϊόντα, τα μηχανήματα και τον εξοπλισμό, τις κατασκευές, το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και τις δραστηριότητες ενοικίασης και ασφάλειας. Η περιφέρεια εμφανίζει συνολική εξειδίκευση σε 4 εμπορεύσιμους κλάδους.

Η περιφέρεια θα μπορούσε να επωφεληθεί από τη μέτρια διαφοροποιημένη παραγωγική της βάση, προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας, ιδίως στους κλάδους εξειδίκευσης. Ωστόσο, αυτές οι συνδέσεις είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές.³⁵ Μόνο πέντε κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, μόνο ένας από αυτούς είναι σε εμπορεύσιμους κλάδους και μόνο δύο σε κλάδους στους οποίους η περιφέρεια παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό υποδηλώνει ότι στους περισσότερους κλάδους υπάρχει αύξηση της περιφερειακής ζήτησης (για παράδειγμα λόγω της υψηλότερης τουριστικής ροής, δημόσιες δαπάνες ή εξαγωγές) δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

4.5.1. Πληθυσμός

Η Κρήτη κατέγραψε τη θετικότερη μεταβολή στο φυσικό ισοζύγιο στην Ελλάδα σωρευτικά την περίοδο 1990-2022, κατά περίπου 30 χιλιάδες άτομα. Ωστόσο, το 2022, οι γεννήσεις μειώθηκαν σε 5.529 και οι θάνατοι αυξήθηκαν σε 6.317, οδηγώντας σε αρνητικό φυσικό ισοζύγιο. Αυτό είναι ανησυχητικό παρά τον συντελεστή γονιμότητας 1,54 (1990-2022) ο οποίος είναι σημαντικά υψηλότερος του εθνικού μέσου όρου, καθώς μειώθηκε ελαφρώς στο 1,38 το 2022, αλλά εξακολουθεί να παραμένει ένας από τους υψηλότερους στην Ελλάδα. Το προσδόκιμο ζωής είναι υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου, στα 80,7 έτη το 2022, ενώ η βρεφική θνησιμότητα είναι μέτρια στο 4,25, μειούμενη στο 2,7 το 2022. Η κατανομή των γεννήσεων είναι παρόμοια με άλλες περιοχές, με τις περισσότερες γεννήσεις να εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 18-39 ετών, παρουσιάζοντας μια ελαφρά μείωση το 2022 σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η Κρήτη βρίσκεται στην 7η θέση σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες σχετικά με την εξέλιξη του μεταναστευτικού ισοζυγίου της, με καθαρές εισροές κατά 8604 άτομα σωρευτικά την περίοδο 2019-2022, εκ των οποίων 1511 άτομα το 2022.

4.5.2. Οικονομική δραστηριότητα

Αναφορικά με την οικονομική δραστηριότητα, το 2022 η περιφέρεια Κρήτης εμφάνισε ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης υψηλότερο του μέσου όρου των περιφερειών, παρά το γεγονός ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ παραμένει χαμηλότερο του συνόλου της χώρας. Επιπλέον, η περιφέρεια κατέγραψε από τους υψηλότερους ρυθμούς μεγέθυνσης ΑΠΑ και επενδύσεων συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες το 2021. Από την άλλη πλευρά, αρνητικό στοιχείο αποτελεί ο ήπια αρνητικός ρυθμός αποταμίευσης και η μικρή μόνο μεγέθυνση της κατανάλωσης κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

Στην Περιφέρεια Κρήτης οι πιο σημαντικοί τομείς το 2020 ήταν οι τομείς του Εμπορίου, μεταφορών, διαμονής, εστίασης, της Δημόσιας διοίκησης, της Διαχείρισης ακίνητης περιουσίας,

της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών) και του Πρωτογενή τομέα με ποσοστά 30,54%, 20,00%, 11,04%, 14,25%, 8,15% αντίστοιχα. Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται ιδίως στους δύο πρώτους τομείς (Εμπόριο, μεταφορές, διαμονή, εστίαση, και Δημόσια διοίκηση) και στον τομέα της Διαχείρισης ακίνητης περιουσίας καθώς το έτος 2022 τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται σε 35,08%, 16,61%, 11,84%, 11,80%, 9,37%. Κατ' αντιστοιχία με την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου ο κλάδος των Κατασκευών ο οποίος το 2009 αποτελούσε το 8,14% συρρικνώθηκε σημαντικά καθώς το έτος 2022 το ποσοστό ανήλθε σε μόλις 2,25%¹⁸. Η περιφέρεια παρουσιάζει πολύ μικρή πρόοδο προς μια πιο εξαγωγική οικονομία, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές εμπορευμάτων αντιστοιχούν στο 6,1% του ΑΕΠ και έχουν αυξηθεί κατά 8,5% ετησίως, κατατάσσοντας την Κρήτη στην 11η και 7η θέση στα αντίστοιχα στοιχεία. Παρά τη μικρή αυτή βελτίωση στις εξαγωγές της ως ποσοστό του ΑΕΠ, το ποσοστό εξακολουθεί να είναι πολύ κάτω από τον εθνικό μέσο όρο (43%) και λιγότερο από το ένα πέμπτο του μέσου όρου της ΕΕ (19%).

Στον τομέα της επιχειρηματικότητας (επιχειρηματικό οικοσύστημα και ανταγωνιστικότητα), η περιφέρεια Κρήτης επιδεικνύει αξιοσημείωτη σύγκλιση με τον μέσο όρο των περιφερειών σύμφωνα με τις επιδόσεις της σε επιλεγμένους δείκτες. Ενδεικτικά, την περίοδο 2020-2021, η Κρήτη κατέλαβε την τρίτη θέση στην αύξηση του αριθμού επιχειρήσεων, εργαζομένων και του κύκλου εργασιών. Υψηλές επιδόσεις επιτυγχάνονται και στην απασχόληση του εργατικού δυναμικού σε θέσεις Ε&Α και επιστήμης και τεχνολογίας.

4.5.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας

Η περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει τις υψηλότερες επιδόσεις σχετικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες σε τομείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όπως καταγράφονται μέσα από επιλεγμένες μεταβλητές για την πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα, τις καταθέσεις και τη χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα. Ενδεικτικά, στην Κρήτη το 2023 εμφανίζονται οι υψηλότερες ροές επιχειρηματικών δανείων προς το ΑΕΠ, ο δεύτερος υψηλότερος ρυθμός μεταβολής καταθέσεων, καθώς και ο δεύτερος υψηλότερος αριθμός επιχειρηματικών δανείων ανά κάτοικο.

4.5.4. Έρευνα & Καινοτομία

Η Κρήτη (EL43) είναι Περιφέρεια με μεσαία επίδοση στην καινοτομία. Χαρακτηρίζεται ως Μέτρια Καινοτόμος, 'Moderate Innovator' κατηγορία στην οποία από κοινού με την 'Moderate Innovator' ανήκουν οι περιφέρειες με ενδιάμεσο δείκτη καινοτομίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίξει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην Κρήτη, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ υψηλές, σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες (εκτός από τις επιχειρήσεις) και ιδιαίτερα στον δημόσιο τομέα όπου η περιφέρεια κατέχει την πρώτη θέση, καθώς και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου η περιφέρεια κατέχει τη δεύτερη θέση λόγω των ισχυρών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων (Πίνακας 4.9). Επιπλέον, η αύξηση των δαπανών κατά την περίοδο της κρίσης είναι κάπως ικανοποιητική (αλλά χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο).

Όσον αφορά τις αιτήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά εκατομμύριο κατοίκων, η Κρήτη κατέχει την τέταρτη θέση στη χώρα, η οποία είναι κάτω από τον εθνικό μέσο όρο (54%), υποδεικνύοντας ένα σημαντικό χάσμα με την πρώτη (Αττική). Επιπλέον, ο δείκτης επιδεινώθηκε κατά την περίοδο της κρίσης (2008-15), παρουσιάζοντας μείωση 4,6%.

Η απόδοση στην καινοτομία μεταξύ 2016 και 2023 έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε σύγκριση με την Ευρώπη (κατά 13,7%) αλλά έχει μειωθεί σε σχέση με την Ελλάδα ΕΕ (κατά -14,6%)!

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 82,4 (2η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών) και καταλαμβάνει την 149η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

4.5.5. Αγορά εργασίας

Αναφορικά με την αγορά εργασίας, η περιφέρεια Κρήτης παρουσιάζει το τέταρτο υψηλότερο μερίδιο απασχόλησης στη χώρα την περίοδο 2001-2023. Ακόμα, παρουσιάζει το πέμπτο υψηλότερο μερίδιο μισθωτής απασχόλησης και το τέταρτο χαμηλότερο μερίδιο αυτοαπασχολουμένων. Το ποσοστό ανεργίας το 2023 διαμορφώθηκε σε οριακά χαμηλότερα επίπεδα από το εθνικό ποσοστό (10,8% έναντι 11,1%), ενώ η περιφέρεια κατέγραψε το τρίτο υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής στην εργασία (73%). Η Κρήτη καταγράφει το τέταρτο χαμηλότερο μέσο ποσοστό ανεργίας την περίοδο 1999-2023 στα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 0-2), το χαμηλότερο στα άτομα με μέσο επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 3-4) και το τρίτο χαμηλότερο στα άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 5-8). Τέλος, η Κρήτη εμφανίζει τις τρίτες υψηλότερες θετικές ροές προσλήψεων-αποχωρήσεων της περιόδου 2015-2023. Το επίπεδο παραγωγικότητας στην Κρήτη είναι ένα από τα χαμηλότερα στη χώρα, κατέχοντας την 9η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών και σημαντικά χαμηλότερο σε σύγκριση με το ποσοστό της ΕΕ (53,7%).

4.5.6. Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη

Στον τομέα της κοινωνικής ένταξης και της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, οι επιδόσεις της περιφέρειας Κρήτης είναι ιδιαίτερα υψηλές. Το κατά κεφαλήν διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών στην Κρήτη κινείται λίγο πιο κάτω από τον εθνικό μέσο όρο, ενώ η περιφέρεια καταγράφει το χαμηλότερο ποσοστό ατόμων στον πληθυσμό της σε κίνδυνο φτώχειας, τόσο πριν όσο και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Ταυτόχρονα, η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων (πλην των συντάξεων) στη μείωση της φτώχειας στην Κρήτη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη μεταξύ των περιφερειών, μετά τα Ιόνια Νησιά. Εξίσου εντυπωσιακές είναι οι επιδόσεις της περιφέρειας και στην ένταση της εισοδηματικής ανισότητας (η χαμηλότερη μεταξύ των περιφερειών), ενώ αρκετά καλές είναι και οι επιδόσεις της στο χάσμα απασχόλησης των φύλων (σημειώνει το τέταρτο μικρότερο χάσμα μεταξύ των περιφερειών). Στον τομέα της υγείας καταγράφονται το τρίτο υψηλότερο προσδόκιμο επιβίωσης και το χαμηλότερο ποσοστό αυτοαναφερόμενων μη εξυπηρετούμενων αναγκών για περίθαλψη. Η συγκέντρωση ιατρών και νοσοκομειακών κλινών είναι ελαφρώς χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο.

4.5.7. Χαρακτηριστικά E&K της Περιφέρειας Κρήτης

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει δεδομένα που επισημαίνουν πιθανές διαρθρωτικές αλλαγές, π.χ. Απασχόληση στη Γεωργία (πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ) και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ). (Πίνακας 8 & Πίνακας 9)

Πίνακας 8: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Κρήτης και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

	Κρήτη	Ελλάδα	Ε.Ε.
Share of employment in:			
Agriculture & Mining (A-B)	18,7	11,5	4,4
Manufacturing (C)	6,1	9,7	16,4
Utilities & Construction (D-F)	6,5	5,2	8,3
Services (G-N)	60,7	64,3	63,7
Public administration (O-U)	8,1	9,3	7,2
Average number of employed persons per enterprise	n/a	3,8	5,1
GDP per capita (PPS)	€17.000	€20.700	€32.400
GDP per capita growth (PPS)	0,6	1,4	2,5
Population density	76	81	106
Urbanisation	54,0	74,3	75,8
Population size (000s)	640	10.680	447.210

Πίνακας 9: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Κρήτης

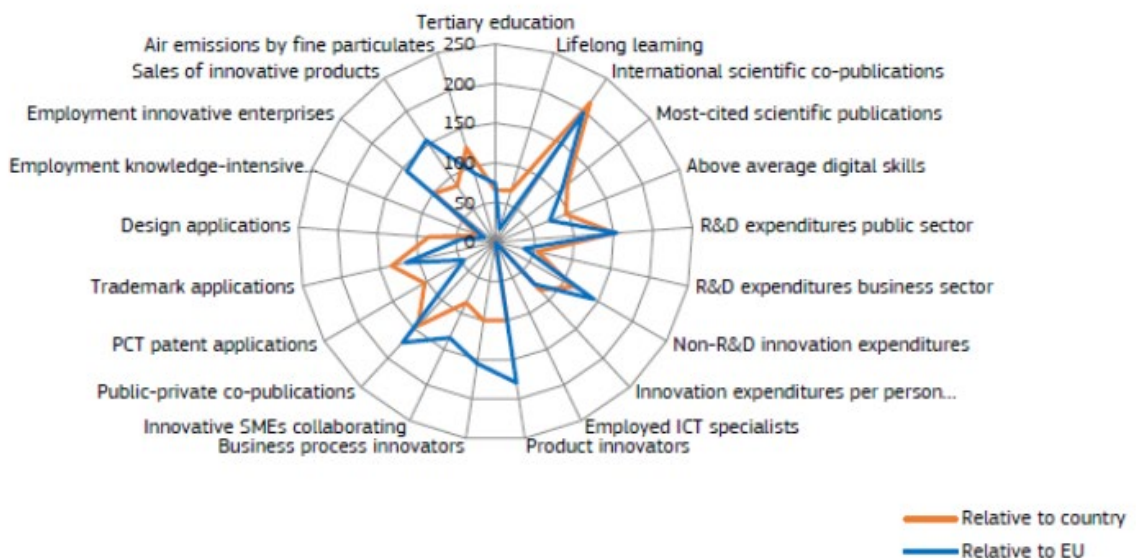
	Τιμή	Normalised score	Σε σχέση με	
			Ελλάδα	Ε.Ε.
Tertiary education	35,0	0,388	66	74
Lifelong learning	2,7	0,064	68	17
International scientific co-publications	2508	0,606	214	20
Most-cited scientific publications	1048,5	0,590	116	108
Above average digital skills	21,1	0,347	96	74
R&D expenditures public sector	1,65	0,876	152	154
R&D expenditures business sector	0,21	0,252	55	37
Non-R&D innovation expenditures	±	0,582	113	144
Innovation expenditures per person employed	±	0,438	83	73
Employed ICT specialists	n/a	n/a	n/a	n/a
Product innovators	±	1,000	100	179
Business process innovators	±	1,000	100	155
Innovative SMEs collaborating	±	0,652	85	134
Public-private co-publications	415,3	0,679	144	173
PCT patent applications	0,68	0,282	104	46
Trademark applications	8,55	0,580	135	116
Design applications	0,78	0,258	85	44
Employment knowledge-intensive activities	6,0	0,085	23	15

Employment innovative enterprises	±	0,823	99	143
Sales of innovative products	±	0,747	86	155
Air emissions by fine particulates	12,3	0,546	125	191
Average normalised score	--	0,540	--	--
Country EIS-RIS correction factor	--	0,836	--	--
Regional Innovation Index (RII) 2023	--	0,451	--	--
Performance 2023 relative to EU in 2023	--	--	103,7	82,4
Performance 2023 relative to EU in 2016	--	--	--	89,4
Regional Innovation Index (RII) 2016	--	0,382	--	--
Performance 2016 relative to EU in 2016	--	--	118,3	75,7
Performance change over time	--	--	-14,6	13,7

Το γράφημα ραντάρ δείχνει τα σχετικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Ελλάδα (πορτοκαλί γραμμή) και την ΕΕ (μπλε γραμμή), δείχνοντας τα σχετικά πλεονεκτήματα (π.χ. καινοτόμοι προϊόντων) και τις αδυναμίες (π.χ. δραστηριότητες έντασης γνώσης για την απασχόληση).

Σχήμα 7: Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Κρήτης σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

4.5.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης

Η οικονομία της Κρήτης βασίζεται στην παρουσία ενός σημαντικού πρωτογενούς τομέα, ενός ασθενούς δευτερογενούς τομέα και ενός μεγάλου τριτογενούς τομέα. Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται στη βιομηχανία αγροδιατροφής με χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο δευτερογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στις κατασκευές και σε βιομηχανίες έντασης εργασίας (όπως τα τρόφιμα) και παρουσιάζει ικανοποιητικά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο τριτογενής τομέας βασίζεται σε βιομηχανίες παραδοσιακού τύπου (όπως ο «μαζικός» τουρισμός) και σε επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, με ικανοποιητικά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Η Κρήτη έχει, προφανώς, την ευκαιρία να ενισχύσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγροδιατροφής προς τις βιομηχανίες τροφίμων και τουρισμού.

Η Κρήτη υστερεί σε καινοτόμες δραστηριότητες, δεν διαθέτει σημαντικές αλυσίδες αξίας και χαρακτηρίζεται από περιορισμένες εξαγωγές και χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές.

Συνολικά, η Κρήτη αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη βελτίωση της καινοτόμου ικανότητας του παραγωγικού της τομέα. Παρά το γεγονός ότι η απόδοση της Κρήτης όσον αφορά τους δείκτες καινοτομίας βελτιώθηκε κατά την τελευταία δεκαετία, η περιφέρεια έχει ακόμη σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε πολλές πτυχές, π.χ. την ανάγκη να είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις επιχειρήσεις.

Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο Κρήτης εμφανίζεται στην παγκόσμια κατάταξη των Times Higher Education (Times Higher Education, 2019) στην κατηγορία κατάταξης 351-400 αντανάκλα ότι υπάρχουν ακόμη ανεκμετάλλευτες δυνατότητες για την παραγωγή σχετικά υψηλής ποιότητας έρευνας στην περιφέρεια, η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για δραστηριότητες τοπικής καινοτομίας βασισμένες στη γνώση. Αυτή είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για την κάλυψη της υστέρησης, καθώς το παραγωγικό σύστημα της Κρήτης υστερεί όσον αφορά τις καινοτόμες ικανότητες.

Η Κρήτη πρέπει να ξεκινήσει μια διαδικασία ανάκαμψης και ανάπτυξης που θα βασίζεται περισσότερο στη γνώση από ό,τι στο παρελθόν. Παρόλο που υπάρχουν ορισμένα ενθαρρυντικά σημάδια, όπως ο αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων που συνεργάζονται με τα Πανεπιστήμια σε ερευνητικά έργα, αυτό παραμένει μια κρίσιμη πρόκληση για το εγγύς μέλλον.

Κλειδί για αυτό θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων ή/και εξαγωγών), δηλαδή: (i) Ευφυής Τουρισμός – Πολιτισμός (ii) Βιώσιμη χρήση πόρων (iii) Βιώσιμη Αγροδιατροφή (iv) Αποτελεσματική Υγεία & Ευεξία και (v) Ψηφιακές Τεχνολογίες / Τεχνητή Νοημοσύνη.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση, έχουν ενταχθεί σημαντικά έργα που ενισχύουν αντικειμενικά το οικοσύστημα καινοτομίας της περιοχής:

- Δημιουργία Θερμοκοιτίδων & Εκκολαπτηρίων για την ανάπτυξη της καινοτομίας σε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής έρευνας καινοτομίας ΔΑΜ από τη ΓΓΕΚ
- Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ

4.5.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας της Κρήτης

Creta Farms,, ΙΝ.ΚΑ., Καράτζης Α.Ε., Κυλινδρόμυλοι Κρήτης, Πλαστικά Κρήτης, Minoan Lines, Νερά Κρήτης, Παγκρήτια Τράπεζα, Συνεταιριστική Τράπεζα Χανίων, ΙΤΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πολυτεχνείο Κρήτης, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Μεσογειακό Αγρονομικό Ινστιτούτο

Χανίων, Παρατηρητήριο Καινοτόμου Επιχειρηματικότητας Περιφέρειας Κρήτης, Επιμελητήρια.

4.6. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στο Βόρειο Αιγαίο

Το Περιφερειακό ΑΕΠ και των τριών Περιφερειών αποτελεί το 9,6% του Εθνικού ΑΕΠ (Περιφέρεια ΒΑ: 1,3%, Περιφέρεια ΝΑ: 3,3%, Περιφέρεια Κρήτης: 5%). Το Βόρειο Αιγαίο παράγει το 1,3% του Εθνικού ΑΕΠ, όντας η μικρότερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα. Το επίπεδο ανάπτυξής του, σε όρους ΑΕΠ κατά κεφαλήν, είναι σχετικά χαμηλό σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο και πολύ χαμηλό σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Το ΑΕΠ της Περιφέρειας ΒΑ παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 8,3% το 2022 συγκριτικά με το 2020 αλλά είναι μειωμένο κατά 31,94% συγκριτικά με το 2009. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Περιφέρειας ΒΑ παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 9,41% το 2022 συγκριτικά με το 2020, αλλά είναι μειωμένο κατά 40,17% συγκριτικά με το 2009 ().

Πίνακας 10: Η οικονομία του Βόρειου Αιγαίου

Περιφέρεια	Πληθυσμός (2022)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2022)	Ποσοστό ανεργίας (2023):	Μέση ηλικία πληθυσμού (2023):
Βόρειο Αιγαίο	195.229 (2% συνολικού πληθυσμού), κατάταξη 13η	€11.900 (μ.ό. χώρας: €19.500), κατάταξη 13η	9,9% (μ.ό. χώρας: 11,1%), κατάταξη 6η	45,9 έτη (μ.ό. χώρας: 46,5 έτη), κατάταξη 4η

Ο δείκτης Location Quotient (LQ) (ISIC Rev4, κλάδοι ομαδοποιημένοι σε 10 τομείς), ο οποίος μετρά την εξειδίκευση στην παραγωγή, δείχνει ότι το Βόρειο Αιγαίο έχει αναπτύξει ισχυρή εξειδίκευση (με $LQ > 1,25$) στις διοικητικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες, και ελαφρώς χαμηλότερη στις κατασκευές ($LQ = 1,19$), στις χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες ($LQ = 1,12$) και στην πληροφόρηση και επικοινωνία ($LQ = 1,04$).

Ο δείκτης Revealed Comparative Advantage (RCA) είναι ένα μέτρο της εξειδίκευσης των τομέων που σχετίζονται με τις εξαγωγές. Σύμφωνα με αυτόν, η παραγωγική δομή της περιφέρειας οδηγεί σε μια εξαγωγική δομή με ισχυρές ή σημαντικές εξειδικεύσεις ($RCA > 1,25$) στον γεωργικό τομέα.

Σε πιο αναλυτικό επίπεδο (NACE2), η περιφέρεια παρουσιάζει μια μέτρια διαφοροποιημένη παραγωγική βάση, καθώς έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 11 (από τους 38) κλάδους. Ισχυρή ή υψηλή εξειδίκευση ανιχνεύεται στον τομέα του ξύλου και των προϊόντων ξύλου, καθώς και στη δημόσια διοίκηση και άμυνα, ενώ ασθενής έως μέτρια εξειδίκευση εντοπίζεται στη γεωργία και την αλιεία, στα μη μεταλλικά ορυκτά προϊόντα, στην κατασκευή επίπλων, στον ενεργειακό εφοδιασμό, στο λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων, στο λιανικό εμπόριο, στις μεταφορές, την αποθήκευση και επικοινωνία, σε ξενοδοχεία και εστιατόρια και στην εκπαίδευση. Η περιφέρεια εμφανίζει συνολική εξειδίκευση σε 5 εμπορεύσιμους κλάδους.

Η περιφέρεια θα μπορούσε να επωφεληθεί από τη μέτρια διαφοροποιημένη παραγωγική της βάση, ώστε να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων προς τα εμπρός και προς τα πίσω, ιδίως στους κλάδους με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης. Ωστόσο, αυτές οι συνδέσεις είναι αδύναμες και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς

πολλαπλασιαστές. Όλοι οι κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μικρότερους από ένα. Αυτό υποδηλώνει ότι η αύξηση της περιφερειακής ζήτησης (για παράδειγμα λόγω υψηλότερων τουριστικών ροών, δημόσιων δαπανών ή εξαγωγών) δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

4.6.1. Πληθυσμός

Όσον αφορά στις νησιωτικές Περιφέρειες αναχαιτίστηκε η τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού των Περιφερειών εκτός της Περιφέρειας ΒΑ, καθώς βάσει της τελευταίας απογραφής του 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της Περιφέρειας ΒΑ μειώθηκε κατά 2,2% συγκριτικά με το 2011, ενώ ο πληθυσμός της Περιφέρειας ΝΑ και της Περιφέρειας Κρήτης αυξήθηκε κατά 6,1% και 0,2% αντίστοιχα¹¹.

Η γήρανση στο Βόρειο Αιγαίο αποτελεί σημαντικό ζήτημα, καθώς το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 70 ετών είναι υψηλότερο σε σύγκριση με τα επίπεδα της Ελλάδας ή της ΕΕ.

Τα νησιά του Βορείου Αιγαίου κατατάσσονται στην 6η θέση ως προς την μεταβολή του φυσικού ισοζυγίου την περίοδο 1990-2022, οπότε και κατέγραφε κατά μέσο όρο 1.781 γεννήσεις και 2.493 θανάτους ετησίως. Το 2022, οι γεννήσεις μειώθηκαν σε 1.435 και οι θάνατοι αυξήθηκαν σε 2.614, επιδεινώνοντας το αρνητικό φυσικό ισοζύγιο. Παρά τον σχετικά υψηλό μέσο ανά τα χρόνια (1990-2022) συντελεστή γονιμότητας, της τάξεως του 1,47, ο οποίος υποχώρησε στο 1,18 το 2022, ο χαμηλός αριθμός των γεννήσεων συμβάλλει στο αρνητικό φυσικό ισοζύγιο. Το προσδόκιμο ζωής είναι υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου στα 79,94 έτη, παραμένοντας σταθερό το 2022, ενώ η βρεφική θνησιμότητα είναι σχετικά υψηλή, στο 4,75, αυξανόμενη στο 6,9 το 2022. Η κατανομή των γεννήσεων είναι παρόμοια με άλλες περιοχές, με τις περισσότερες γεννήσεις να εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 18-39 ετών. Στον αντίποδα, το Βόρειο Αιγαίο κατέχει το θετικότερο μεταναστευτικό ισοζύγιο μεταξύ των περιφερειών, υπό την επίδραση και των προσφυγικών ροών της τελευταίας δεκαετίας, που σωρευτικά την περίοδο 2019-2022 οι καθαρές εισροές άγγιξαν περίπου 20 χιλιάδες άτομα, εκ των οποίων 4768 άτομα το 2022.

4.6.2. Οικονομική δραστηριότητα

Σε βασικούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου παρουσιάζει περιθώριο σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο σε βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας, καθώς έχει τη μικρότερη συνεισφορά στο εθνικό ΑΕΠ και το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 2022. Ενδεικτικά, το 2022 η περιφέρεια κατέγραψε το χαμηλότερο ρυθμό ανάπτυξης, καθώς και τη χαμηλότερη συνεισφορά της κατανάλωσης στην οικονομική ανάπτυξη. Στις θετικές τάσεις, η περιφέρεια ξεπέρασε το προ πανδημίας επίπεδο του ΑΕΠ της και σημείωσε τον δεύτερο υψηλότερο ρυθμό αποταμίευσης μεταξύ των υπόλοιπων περιφερειών. Στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου οι πιο σημαντικοί τομείς το 2020 ήταν οι τομείς της Δημόσιας διοίκησης, του Εμπορίου, μεταφορών, διαμονής, εστίασης, της Διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών) και των Χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών με ποσοστά 35,67%, 19,78%, 17,52%, 8,22%, 4,25% αντίστοιχα ενώ μικρή διαφοροποίηση παρατηρείται κατά το έτος 2022 με τα αντίστοιχα ποσοστά να ανέρχονται σε 31,29%, 23,99%, 15,90%, 9,94%, 4,16%. Ωστόσο μία σημαντική διαφοροποίηση αποτελεί ο τομέας των Κατασκευών ο οποίος το 2009 αποτελούσε το 5,29% ενώ το έτος 2022 συρρικνώθηκε με ποσοστό μόλις 2,68%. Η περιφέρεια έχει σημειώσει κάποια πρόοδο προς

μια πιο εξωστρεφή οικονομία, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές εμπορευμάτων αντιστοιχούν στο 8,1% του ΑΕΠ και έχουν αυξηθεί κατά 11,1%, κατατάσσοντας το Βόρειο Αιγαίο στην 7η και 3η θέση στα αντίστοιχα στοιχεία. Παρά τη βελτίωση, ο λόγος εξαγωγών προς ΑΕΠ εξακολουθεί να είναι κάτω από τον εθνικό μέσο όρο (57%) και το ένα τέταρτο του μέσου όρου της ΕΕ (25%).

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου εμφανίζει περιθώριο σύγκλισης με τον μέσο όρο των άλλων περιφερειών σε τομείς επιχειρηματικότητας, όπως δείχνουν δείκτες του επιχειρηματικού οικοσυστήματος και της ανταγωνιστικότητας. Ενδεικτικά, η περιφέρεια κατατάσσεται χαμηλά με βάση τον αριθμό των επιχειρήσεων, τον κύκλο εργασιών και τον αριθμό των απασχολούμενων. Ωστόσο, η αυξανόμενη συμμετοχή του εργατικού δυναμικού σε θέσεις Ε&Α την περίοδο 2019-2021 αποτελεί ενθαρρυντικό στοιχείο.

4.6.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας

Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου εμφανίζει επίδοση χαμηλότερη του μέσου όρου των περιφερειών σε τομείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όπως καταγράφονται μέσα από επιλεγμένες μεταβλητές για την πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα, τις καταθέσεις και τη χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα. Ενδεικτικά, στο Βόρειο Αιγαίο το 2023 εμφανίζεται ο χαμηλότερος λόγος αξίας επιχειρηματικών δανείων ως προς το ΑΕΠ καθώς και η εντονότερη πιστωτική συρρίκνωση προς τις επιχειρήσεις. Στα θετικά, η περιφέρεια κατέγραψε το δεύτερο υψηλότερο λόγο τραπεζικών καταθέσεων ως προς το ΑΕΠ, που αναδεικνύει σημαντικά αποθέματα αποταμίευσης.

4.6.4. Έρευνα & Καινοτομία

Το Βόρειο Αιγαίο (EL41) δείχνει μεσαία επίδοση στην καινοτομία. Χαρακτηρίζεται ως Αναδυόμενος Καινοτόμος +, Emerging Innovator + κατηγορία στην οποία από κοινού με την Έmerging Innovator ανήκουν οι λιγότερο καινοτόμες περιφέρειες, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίξει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην περίπτωση του Βορείου Αιγαίου, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ χαμηλές, σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες και ιδιαίτερα στις επιχειρήσεις στις οποίες η περιφέρεια κατέχει μία από τις χαμηλότερες θέσεις στη χώρα. Η αύξηση των δαπανών για Ε&Α κατά την περίοδο της κρίσης (εκτός από τον τριτογενή τομέα που παρουσίασε μείωση) είναι σχετικά ικανοποιητική στην περίπτωση του δημόσιου τομέα (1η θέση) και μέτρια στην περίπτωση των επιχειρήσεων (6η θέση). Στις αιτήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά εκατομμύριο κατοίκων, δεν παρουσιάζει καμία δραστηριότητα.

Η απόδοση στην καινοτομία μεταξύ 2016 και 2023 έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε σύγκριση με την Ευρώπη (κατά 10,6%) αλλά έχει μειωθεί σε σχέση με την Ελλάδα ΕΕ (κατά -8,5%)!

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 57,5 και καταλαμβάνει την 207η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα

περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

4.6.5. Αγορά εργασίας

Αναφορικά με την αγορά εργασίας, η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου έχει το χαμηλότερο μερίδιο στη συνολική απασχόληση της χώρας, αλλά με τον τέταρτο υψηλότερο μέσο ρυθμό αύξησης την περίοδο 2001-2023. Επιπρόσθετα, παρουσιάζει υψηλό μερίδιο αυτοαπασχόλησης διαχρονικά την περίοδο 1999-2023, με το 2023 να κατατάσσεται στην τέταρτη θέση μεταξύ των περιφερειών. Το 2023, η περιφέρεια κατέγραφε το τέταρτο χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα (9,9%) μετά το Νότιο Αιγαίο, την Αττική και την Πελοπόννησο, καθώς και το πέμπτο υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής (72,1%) στην εργασία. Την περίοδο 1999-2023, το μέσο ποσοστό ανεργίας στα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 0-2) ήταν το πέμπτο χαμηλότερο μεταξύ των περιφερειών, αλλά στα άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 5-8) το δεύτερο υψηλότερο. Τέλος, οι θετικές ροές προσλήψεων-αποχωρήσεων την περίοδο 2015-2023 διαμορφώθηκαν σε 0,9 χιλ. θέσεις εργασίας κατά μέσο όρο (δεύτερη χαμηλότερη αύξηση). Η ανεργία των ατόμων ηλικίας 15-24 ετών (Youth unemployment) παραμένει σε υψηλό επίπεδο, ήτοι της τάξης του 28,1% για την Περιφέρεια ΒΑ, ενώ είναι σε χαμηλότερα επίπεδα για τις Περιφέρειες ΝΑ και Κρήτης, της τάξης του 21,7%¹² και 8,7%¹³ αντίστοιχα για το 2023. Η μακροχρόνια ανεργία παραμένει επίσης ιδιαίτερα χαμηλή και για τις τρεις Περιφέρειες, ήτοι 4,7% για την Περιφέρεια ΒΑ, 1% για την Περιφέρεια ΝΑ και 3,2% για την Περιφέρεια Κρήτης. Το επίπεδο παραγωγικότητας στο Βόρειο Αιγαίο είναι σχετικά χαμηλό, καθώς κατέχει την 8η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών και σημαντικά χαμηλότερο σε σύγκριση με το ποσοστό της ΕΕ (54%).

4.6.6. Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη

Αναφορικά με την κοινωνική ένταξη και την πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, στο Βόρειο Αιγαίο υπάρχουν αρκετά μεγάλα περιθώρια σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο σε όρους κατά κεφαλήν διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, αλλά και της επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων (πλην των συντάξεων) στη μείωση του ποσοστού φτώχειας. Όσον αφορά την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά και την εισοδηματική ανισότητα, το Βόρειο Αιγαίο βρίσκεται πάνω από τον εθνικό μέσο όρο. Ωστόσο, πολύ καλές είναι οι επιδόσεις της περιφέρειας στο προσδόκιμο επιβίωσης του πληθυσμού της (δεύτερη θέση στην κατάταξη των περιφερειών μετά την Ήπειρο), αλλά και στο χάσμα απασχόλησης των φύλων (τρίτο μικρότερο χάσμα μεταξύ περιφερειών μετά την Αττική και την Ήπειρο). Σημαντικά περιθώρια σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο παρατηρούνται στις διαθέσιμες κλίνες σε νοσηλευτικά ιδρύματα αλλά και στους ιατρούς, σε αναλογία με τον πληθυσμό της. Τέλος, οι αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική φροντίδα στο Βόρειο Αιγαίο είναι σε αρκετά υψηλό επίπεδο (τρίτο υψηλότερο ποσοστό μετά τα Ιόνια Νησιά και την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη). Περισσότερο από το 13% του πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, το 67,3% των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι, το 26,8% των νέων ηλικίας 15-24 ετών είναι αποκλεισμένοι από την εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας. Επιπλέον, το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι πάνω από 33%. Στους περισσότερους δείκτες, η περιφέρεια έχει κατώτερη επίδοση σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο.

4.6.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει δεδομένα που επισημαίνουν πιθανές διαρθρωτικές διαφορές, π.χ Απασχόληση στη Γεωργία (πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ) και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ) (Πίνακας 11 & Πίνακας 12).

Πίνακας 11: Οικονομικά και Κλαδικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου και Σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

	Βόρειο Αιγαίο	Ελλάδα	Ε.Ε.
Share of employment in:			
Agriculture & Mining (A-B)	16,4	11,5	4,4
Manufacturing (C)	4,1	9,7	16,4
Utilities & Construction (D-F)	4,4	5,2	8,3
Services (G-N)	58,2	64,3	63,7
Public administration (O-U)	16,9	9,3	7,2
Average number of employed persons per enterprise	n/a	3,8	5,1
GDP per capita (PPS)	€13.500	€20.700	€32.400
GDP per capita growth (PPS)	-0,9	1,4	2,5
Population density	60	81	106
Urbanisation	41,2	74,3	75,8
Population size (000s)	230	10.680	447.210

Πίνακας 12: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου

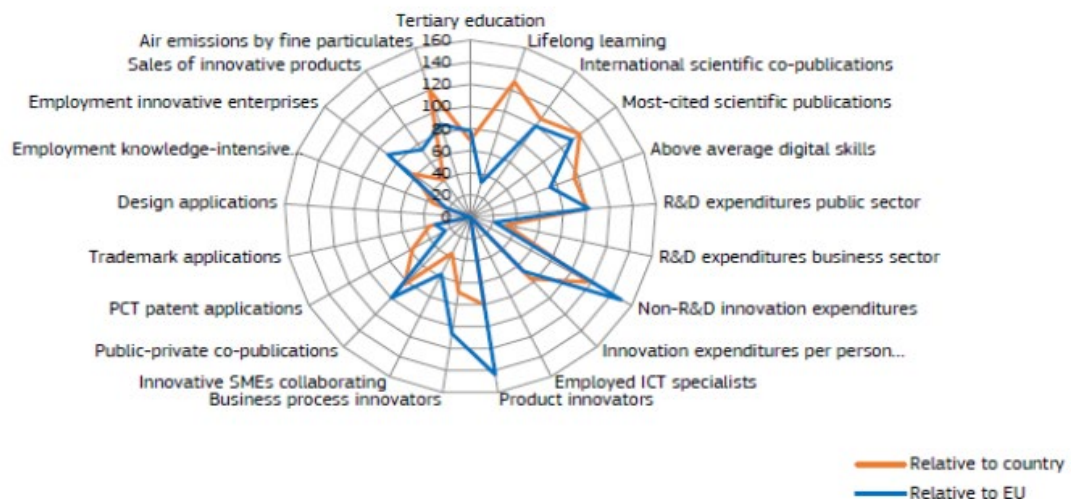
	Τιμή	Normalised score	Σε σχέση με	
			Ελλάδα	Ε.Ε.
Tertiary education	36,0	0,410	69	78
Lifelong learning	4,2	0,121	128	33
International scientific co-publications	1265	0,305	107	99
Most-cited scientific publications	1079,1	0,611	120	112
Above average digital skills	21,1	0,347	96	74
R&D expenditures public sector	0,81	0,582	101	102
R&D expenditures business sector	0,07	0,145	32	22
Non-R&D innovation expenditures	±	0,606	118	150
Innovation expenditures per person employed	±	0,404	76	67
Employed ICT specialists	n/a	n/a	n/a	n/a
Product innovators	±	0,802	80	144
Business process innovators	±	0,688	69	107
Innovative SMEs collaborating	±	0,279	36	57
Public-private co-publications	138,3	0,392	83	100
PCT patent applications	0,21	0,156	57	25
Trademark applications	2,30	0,154	36	31
Design applications	0,00	0,000	0	0
Employment knowledge-intensive activities	6,9	0,128	34	23
Employment innovative enterprises	±	0,520	62	91

Sales of innovative products	±	0,354	41	74
Air emissions by fine particulates	12,7	0,526	120	88
Average normalised score	--	0,376	--	--
Country EIS-RIS correction factor	--	0,836	--	--
Regional Innovation Index (RII) 2023	--	0,315	--	--
Performance 2023 relative to EU in 2023	--	--	72,3	57,5
Performance 2023 relative to EU in 2016	--	--	--	62,4
Regional Innovation Index (RII) 2016	--	0,261	--	--
Performance 2016 relative to EU in 2016	--	--	80,8	51,7
Performance change over time	--	--	-8,5	10,6

Το γράφημα ραντάρ δείχνει τα σχετικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Ελλάδα (πορτοκαλί γραμμή) και την ΕΕ (μπλε γραμμή), δείχνοντας τα σχετικά πλεονεκτήματα (π.χ. καινοτομία προϊόντων) και τις αδυναμίες (π.χ. δραστηριότητες έντασης γνώσης για την απασχόληση) (Σχήμα 8).

Σχήμα 8: Συγκριτικά πλεονεκτήματα του Βόρειου Αιγαίου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

4.6.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης

Το Βόρειο Αιγαίο είναι η μικρότερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με τον εθνικό και τον μέσο όρο της ΕΕ και σημαντικό ποσοστό ανεργίας. Η οικονομία του Βόρειου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από την παρουσία ενός μικρού πρωτογενούς τομέα, ενός ασθενούς δευτερογενούς τομέα και ενός μεγάλου τριτογενούς τομέα. Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στη γεωργία και την αλιεία και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο δευτερογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στις κατασκευές και σε βιομηχανίες έντασης εργασίας (όπως τα τρόφιμα) και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο τριτογενής τομέας βασίζεται σε παραδοσιακού τύπου βιομηχανίες (όπως ο «μαζικός» τουρισμός) και στη δημόσια διοίκηση και άμυνα, και παρουσιάζει ικανοποιητικά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Το Βόρειο Αιγαίο ειδικεύεται στον τουρισμό

και στις κατασκευές και διαθέτει μια μέτρια διαφοροποιημένη οικονομική βάση. Υστερεί σε καινοτόμες δραστηριότητες, δεν διαθέτει σημαντικές αλυσίδες αξίας και χαρακτηρίζεται από περιορισμένες εξαγωγές και χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές.

Το Βόρειο Αιγαίο έχει, προφανώς, την ευκαιρία να βελτιώσει την ποιότητα και την παραγωγικότητα, καθώς και τις τοπικές διασυνδέσεις και την ανταγωνιστικότητα σε τομείς συγκριτικού πλεονεκτήματος. Συνολικά, το Βόρειο Αιγαίο αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη βελτίωση της καινοτόμου ικανότητας του παραγωγικού του τομέα. Παρά το γεγονός ότι η απόδοση του Βόρειου Αιγαίου όσον αφορά τους δείκτες καινοτομίας βελτιώθηκε οριακά την τελευταία δεκαετία, η περιοχή εξακολουθεί να έχει σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε πολλές πτυχές.

Το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο Αιγαίου εμφανίζεται στην παγκόσμια κατάταξη των Times Higher Education (Times Higher Education, 2019) στην κατηγορία κατάταξης 801-1000, αντικατοπτρίζει ότι υπάρχουν ακόμη ανεκμετάλλετες δυνατότητες για την παραγωγή σχετικά υψηλής ποιότητας έρευνας στην περιοχή, η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για δραστηριότητες τοπικής καινοτομίας βασισμένες στη γνώση. Αυτή είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για την κάλυψη της υστέρησης, καθώς το παραγωγικό σύστημα του Βορείου Αιγαίου υστερεί όσον αφορά τις ικανότητες καινοτομίας.

Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Το Βόρειο Αιγαίο αποτελεί μια οικονομία που θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παραγωγική της βάση προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων με τον τουρισμό. Ωστόσο, αυτοί οι σύνδεσμοι είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιφέρειας παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Αυτό αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στο νησιωτικό και μικρό μέγεθος των νησιωτικών οικονομιών και στα προβλήματα συνδεσιμότητας μεταξύ τους που αντιμετωπίζουν, ειδικά τους χειμερινούς μήνες.

Κλειδί για την ανάπτυξη της παραγωγικής του βάσης είναι η επένδυση σε δράσεις τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική έξυπνης εξειδίκευσης: 1. Δημόσιες Ερευνητικές Υποδομές, 2. Ερευνητικές Υποδομές επιχειρήσεων, 3. Ανάπτυξη νέων προϊόντων, με χρήση/αξιοποίηση αποτελεσμάτων έρευνας και καινοτομιών, 4. Συνεργασία επιχειρήσεων με ερευνητικούς φορείς για έρευνα/τεχνολογία, με επισπεύδουσες τις επιχειρήσεις και αναδόχους τους ερευνητικούς φορείς, στο πλαίσιο της περιφερειακής διάστασης της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, 5. Μηχανισμός υποστήριξης της προώθησης της έρευνας/τεχνολογίας και καινοτομίας στις επιχειρήσεις και της επιχειρηματικής ανακάλυψης, σύμφωνα με την περιφερειακή διάσταση της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, 6. Δράσεις/Δημόσια Έργα τοπικής/περιφερειακής κλίμακας (Διοικητική εξυπηρέτηση πολιτών / πολιτισμός / τουρισμός), 7. Δράσεις τηλεϊατρικής σχετικά μικρής κλίμακας τοπικής κυρίως ή/και περιφερειακής εμβέλειας χωρίς ανάγκη διαλειτουργικότητας με κεντρικά συστήματα) 8. Κατά προτεραιότητα εφαρμογή

καινοτομιών κατά κανόνα μη τεχνολογικών από τις επιχειρήσεις στο πλαίσιο της περιφερειακής διάστασης της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, 9. Προώθηση των πωλήσεων και κυρίως των εξαγωγών. 10. Αξιοποίηση τοπικής αγροτικής παραγωγής (δεύτερη μεταποίηση) 11. Σύνδεση με τον τουρισμό/πολιτισμό (για ανάπτυξη αλυσίδων αξίας).

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση, έχουν ενταχθεί σημαντικά έργα που ενισχύουν αντικειμενικά το οικοσύστημα καινοτομίας της περιοχής:

- Δημιουργία Θερμοκοιτίδων & Εκκολαπτηρίων για την ανάπτυξη της καινοτομίας σε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής έρευνας καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης από τη ΓΓΕΚ
- Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ

4.6.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας του Βορείου Αιγαίου

Αγροτικός Οινοποιητικός Συνεταιρισμός Λήμνου, “Βαρβαγιάννης Ι. Ε.Π.Ε.”: Ποτοποιία Πλωμαρίου Λέσβου, Γαλακτοκομική Λέσβου Α.Β.Ε.Ε., “ΕΠΟΜ Α.Β.Ε.Ε.” Ποτοποιία Μυτιλήνης, “Ισιδωρος Αρβανίτης Α.Ε.”, “Χρυσαφής Α.Β.Ε.Ε.”, ΕΟΣ Σάμου, Mediterra ΑΒΕΣΣΕ, Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Επιμελητήρια.

4.7. Χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος καινοτομίας στο Νότιο Αιγαίο

Το ΑΕΠ της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 22,9% το 2022 συγκριτικά με το 2020 αλλά είναι μειωμένο κατά 24,23% συγκριτικά με το 2009. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Περιφέρειας ΝΑ παρουσιάζει μία αύξηση της τάξης του 24,36% το 2022 συγκριτικά με το 2020, αλλά είναι μειωμένο κατά 26,85% συγκριτικά με το 2009 (Πίνακας 13).

Πίνακας 13: Η οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Περιφέρεια	Πληθυσμός (2022)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2022)	Ποσοστό ανεργίας (2023):	Μέση ηλικία πληθυσμού (2023):
Νότιο Αιγαίο	327.517 (3% συνολικού πληθυσμού), κατάταξη 9η	€19.600 (μ.ό. χώρας: €19.500), κατάταξη 2η	7,1% (μ.ό. χώρας: 11,1%), κατάταξη 1η	43,7 έτη (μ.ό. χώρας: 46,5 έτη), κατάταξη 1η

Η οικονομία της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από τη σχετικά μικρή παρουσία του πρωτογενούς τομέα τόσο ως προς το ΑΕΠ (2,6% του περιφερειακού ΑΕΠ) όσο και ως προς την απασχόληση (7,5% της περιφερειακής απασχόλησης) και την αντίστοιχη χαμηλή σχετική παραγωγικότητα. Η παρουσία του δευτερογενούς τομέα είναι σχετικά ασθενής ως προς το ΑΕΠ (11,1% του περιφερειακού ΑΕΠ) και ως προς την απασχόληση (14,5% της περιφερειακής απασχόλησης), με χαμηλό επίπεδο σχετικής παραγωγικότητας. Η παρουσία του τριτογενούς τομέα, που συνδέεται με τον τουρισμό, είναι εξαιρετικά ισχυρή τόσο ως προς το ΑΕΠ (86,3% του περιφερειακού ΑΕΠ) όσο και ως προς την απασχόληση (78,0% της περιφερειακής απασχόλησης),

με ικανοποιητικό επίπεδο σχετικής παραγωγικότητας.

Ο δείκτης Πηλίκου Τοποθεσίας (LQ) (ISIC Rev4, κλάδοι ομαδοποιημένοι σε 10 τομείς), ο οποίος μετρά την εξειδίκευση στην παραγωγή, δείχνει ότι το Νότιο Αιγαίο έχει αναπτύξει ισχυρή εξειδίκευση (με LQ 1,86) σε εμπόριο, μεταφορές, διαμονή, υπηρεσίες εστίασης και ελαφρώς χαμηλότερος στις κατασκευές (LQ 1,15) και στις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (LQ 1,03).

Ο δείκτης Αποκαλυπτόμενου Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (RCA) είναι ένα μέτρο της εξειδίκευσης των τομέων που σχετίζονται με τις εξαγωγές. Σύμφωνα με αυτόν, η παραγωγική δομή της περιοχής οδηγεί σε μια εξαγωγική δομή με ισχυρές ή σημαντικές εξειδικεύσεις ($RCA > 1,25$) στον τομέα έντασης πόρων.

Σε πιο αναλυτικό επίπεδο (NACE2), η περιφέρεια παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά μιας κατακερματισμένης νησιωτικής οικονομίας. Έχει μια παραγωγική βάση με μέτρια διαφοροποίηση, καθώς έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 10 (από τους 38) κλάδους. Παρουσιάζει ισχυρή εξειδίκευση στην εξόρυξη (μάρμαρο), ξυλεία και τουρισμό και μέτρια έως υψηλή εξειδίκευση στην ύδρευση. Παρουσιάζει επίσης ασθενή έως μέτρια εξειδίκευση στην ενέργεια, τις κατασκευές, το λιανικό εμπόριο, τις μεταφορές, τις ενοικιάσεις και τη δημόσια διοίκηση. Η περιφέρεια παρουσιάζει συνολική εξειδίκευση σε 4 εμπορεύσιμους κλάδους. Η σημαντική στροφή προς τον τουρισμό τις προηγούμενες δεκαετίες είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη παραδοσιακών τομέων όπως η γεωργία και η αλιεία, οι οποίοι πλέον περιορίζονται σε λίγα γνωστά προϊόντα. Η περιοχή έχει αξιοποιήσει, σε κάποιο βαθμό, την ισχυρή εξειδίκευσή της στον τουρισμό για να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων με άλλους κλάδους και έχει περιφερειακό πολλαπλασιαστή στον τουρισμό μεγαλύτερο από ένα. Ωστόσο, αυτές οι συνδέσεις είναι αδύναμες στους περισσότερους άλλους κλάδους και η περιοχή χαρακτηρίζεται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο 4 κλάδοι στην περιοχή φαίνεται να έχουν πολλαπλασιαστή μεγαλύτερο από ένα, 1 σε κλάδους εμπορεύσιμων αγαθών και 3 σε κλάδους στους οποίους παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στο νησιωτικό και μικρό μέγεθος των νησιωτικών οικονομιών και στα προβλήματα συνδεσιμότητας μεταξύ τους που αντιμετωπίζουν, ειδικά τους χειμερινούς μήνες. Το επίπεδο ανάπτυξης του Νότιου Αιγαίου, σε όρους ΑΕΠ κατά κεφαλήν, είναι σχετικά υψηλό σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (108%), αλλά σχετικά χαμηλό σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ (72%). Το επίπεδο παραγωγικότητας στο Νότιο Αιγαίο είναι ελαφρώς χαμηλότερο σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (96,9%) και σημαντικά χαμηλότερο σε σύγκριση με το ποσοστό της ΕΕ (62,4%). Στον παραγωγικό τομέα, η περιφέρεια δεν παρουσιάζει πρόοδο προς μια πιο εξωστρεφή οικονομία, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές εμπορευμάτων αντιστοιχούν στο 2,5% του ΑΕΠ, αν και έχουν αυξηθεί κατά 12,8%, κατατάσσοντας το Νότιο Αιγαίο στην 13η και 2η θέση στα αντίστοιχα στοιχεία. Οι εξαγωγές του Νότιου Αιγαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ εξακολουθούν να είναι πολύ κάτω από τον εθνικό μέσο όρο (18%) και λιγότερο από το 1/10 του μέσου όρου της ΕΕ (8%).

4.7.1. Πληθυσμός

Το Νότιο Αιγαίο παρουσιάζει το 2ο θετικότερο φυσικό ισοζύγιο μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Η περιοχή καταγράφει κατά μέσο όρο 3.260 γεννήσεις και 2.551 θανάτους ετησίως.

Το 2022, οι γεννήσεις παρουσίασαν μια ελαφρά μείωση σε 3.039 ενώ οι θάνατοι αυξήθηκαν σε 2.700, διατηρώντας ωστόσο ένα θετικό φυσικό ισοζύγιο (στο σύνολο του διαχρονικά (1990-2022) είναι συν περίπου 24 χιλιάδες άτομα). Ο μέσος συντελεστής γονιμότητας κατά την ίδια περίοδο ήταν της τάξεως του 1,46, ελαφρώς υψηλότερος του εθνικού μέσου όρου, μειώθηκε στο 1,35 το 2022 αλλά παραμένει ένας από τους υψηλότερους στην Ελλάδα. Το προσδόκιμο ζωής είναι στα 80,27 έτη, αυξανόμενο στα 80,8 το 2022, ενώ η βρεφική θνησιμότητα είναι χαμηλή στο 3,51, χωρίς καταγεγραμμένους βρεφικούς θανάτους το 2022. Οι περισσότερες γεννήσεις εντοπίζονται στην ηλικιακή ομάδα 18-39 ετών, παρουσιάζοντας μια ελαφρά μείωση το 2022, ιδιαίτερα στην ηλικιακή ομάδα 18-29 ετών. Το Νότιο Αιγαίο βρίσκεται στην 5η θέση σε σχέση με τις υπόλοιπες ελληνικές περιφέρειες αναφορικά με το μεταναστευτικό ισοζύγιο, καταγράφοντας καθαρές εισροές κατά 8400 άτομα σωρευτικά την περίοδο 2019-2022, εκ των οποίων 1933 άτομα το 2022.

4.7.2. Οικονομική δραστηριότητα

Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου παρουσιάζει υψηλές επιδόσεις σε βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας. Ενδεικτικά, η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου είχε από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 2022, ένα από τα υψηλότερα ποσοστά αποταμίευσης το 2021, καθώς και τη μεγαλύτερη μεγέθυνση ΑΠΑ μεταξύ των ελληνικών περιφερειών κατά την περίοδο 2020-2022. Στην Περιφέρεια ΝΑ οι πιο σημαντικοί τομείς το 2020 ήταν οι τομείς του Εμπορίου, μεταφορών, διαμονής, εστίασης, της Δημόσιας διοίκησης, της Διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, της Βιομηχανίας (πλην κατασκευών) και των Επαγγελματικών υπηρεσιών με ποσοστά 42,12%, 17,32%, 15,80%, 7,59%, 4,30% αντίστοιχα ενώ σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται ιδίως στους τρεις πρώτους τομείς καθώς το έτος 2022 τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται σε 49,42%, 13,51%, 13,13%, 8,16%, 4,37%. Κατ' αντιστοιχία με την Περιφέρεια ΒΑ, ο κλάδος των Κατασκευών ο οποίος το 2009 αποτελούσε το 6,13% συρρικνώθηκε σημαντικά καθώς το έτος 2022 το ποσοστό ανήλθε σε μόλις 3,13%.

Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου εμφανίζει μεικτές επιδόσεις σχετικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες και σε τομείς της επιχειρηματικότητας, σε όρους επιλεγμένων μεταβλητών που αφορούν το επιχειρηματικό οικοσύστημα και την ανταγωνιστικότητα. Συγκεκριμένα, την περίοδο 2020-2021, σημείωσε τη μεγαλύτερη αύξηση στον αριθμό των απασχολούμενων, την τρίτη μεγαλύτερη αύξηση σε αριθμό επιχειρήσεων, και τη μεγαλύτερη αύξηση στον κύκλο εργασιών. Παρ' όλα αυτά, η περιφέρεια καταγράφει χαμηλά ποσοστά συμμετοχής του εργατικού δυναμικού σε θέσεις Ε&Α και επιστήμης και τεχνολογίας.

4.7.3. Χρηματοπιστωτικός τομέας

Η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου εμφανίζει υψηλές επιδόσεις σχετικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες σε τομείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος, όπως καταγράφονται μέσα από επιλεγμένες μεταβλητές για την πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα, τις καταθέσεις και τη χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα. Ενδεικτικά, στο Νότιο Αιγαίο το 2023 εμφανίζονται ο υψηλότερος αριθμός τραπεζικών λογαριασμών καθώς και επιχειρηματικών δανείων ανά κάτοικο. Μεταξύ των προκλήσεων, ξεχωρίζει η συνεχιζόμενη, αν και οριακή, πιστωτική συρρίκνωση προς τις επιχειρήσεις το 2023.

4.7.4. Έρευνα & Καινοτομία

Το Νότιο Αιγαίο (EL43) είναι Περιφέρεια με μεσαία επίδοση στην καινοτομία. Χαρακτηρίζεται ως Αναδυόμενος Καινοτόμος +, Emerging Innovator + κατηγορία στην οποία από κοινού με την 'Emerging Innovator -ανήκουν οι λιγότερο καινοτόμες περιφέρειες, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίζει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στο Νότιο Αιγαίο, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ χαμηλές, σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες και ιδιαίτερα στις επιχειρήσεις, στις οποίες η περιφέρεια κατέχει την τελευταία θέση. Επιπλέον, η αύξηση των δαπανών κατά την περίοδο της κρίσης είναι πολύ μικρή.

Όσον αφορά τις αιτήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά εκατομμύριο κατοίκων, το Νότιο Αιγαίο κατέχει την έβδομη θέση στη χώρα, η οποία είναι σημαντικά κάτω από τον εθνικό μέσο όρο, υποδεικνύοντας ένα σημαντικό χάσμα με την πρώτη (Αττική).

Η απόδοση στην καινοτομία μεταξύ 2016 και 2023 έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου σε σύγκριση με την Ευρώπη (κατά 14,5%) αλλά έχει μειωθεί σε σχέση με την Ελλάδα ΕΕ (κατά -1,6%)!

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 55,4 και καταλαμβάνει την 215η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

4.7.5. Αγορά εργασίας

Αναφορικά με την αγορά εργασίας, στην περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου συγκεντρώθηκε το 3,1% (πέμπτο χαμηλότερο ποσοστό) της απασχόλησης της χώρας κατά μέσο όρο την περίοδο 2001-2023, και αυτό παρουσίασε την τρίτη υψηλότερη αύξηση ανάμεσα στις περιφέρειες. Ακόμα, η συγκεκριμένη περιφέρεια την περίοδο 1999-2023 παρουσιάζει το δεύτερο υψηλότερο μέσο ποσοστό μισθωτής απασχόλησης στη χώρα, καθώς και το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολουμένων. Το 2023 η περιφέρεια συνέχισε να καταγράφει το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας στη χώρα, με περαιτέρω σημαντική ετήσια κάμψη, αλλά και το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής στην εργασία (68,2%). Το μέσο ποσοστό ανεργίας την περίοδο 1999-2023 στα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 0-2) ήταν το τέταρτο υψηλότερο, αλλά στα άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (ISCED 5-8) το τέταρτο χαμηλότερο. Οι θετικές ροές προσλήψεων-αποχωρήσεων την περίοδο 2015-2023 διαμορφώθηκαν σε 2,5 χιλ. θέσεις εργασίας κατά μέσο όρο (τέταρτες χαμηλότερες).

4.7.6. Κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ένταξη

Αναφορικά με τα ζητήματα κοινωνικής ένταξης και πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, αναφέρεται αρχικά πώς στο Νότιο Αιγαίο καταγράφεται το τρίτο υψηλότερο επίπεδο κατά

κεφαλήν διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών το 2021, μετά την Αττική και τα Ιόνια Νησιά, με τη μεγαλύτερη ανάκαμψη μετά το 2020. Στην περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου επίσης καταγράφεται το τρίτο χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού το 2023. Αναφορικά με την εισοδηματική ανισότητα, η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου βρίσκεται ελαφρώς χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο. Ωστόσο, σημαντικά περιθώρια σύγκλισης με τον εθνικό μέσο όρο υπάρχουν για δείκτη του χάσματος απασχόλησης των φύλων, καθώς στην περιφέρεια καταγράφεται το τρίτο μεγαλύτερο χάσμα μετά τις περιφέρειες Στερεάς και Δυτικής Ελλάδας. Στον τομέα της υγείας, ο πληθυσμός του Νοτίου Αιγαίου καταγράφει προσδόκιμο επιβίωσης αρκετά πάνω από τον εθνικό μέσο όρο. Οι αυτοαναφερόμενες μη εξυπηρετούμενες ανάγκες για ιατρική φροντίδα βρίσκονται κάτω από τον εθνικό μέσο όρο. Από την άλλη μεριά, παρουσιάζεται σχετικά μικρή συγκέντρωση ιατρών και κλινών νοσηλείας σε σχέση με τον πληθυσμό της περιφέρειας και τα αντίστοιχα μεγέθη σε άλλες περιφέρειες.

4.7.7. Χαρακτηριστικά Ε&Κ της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει δεδομένα που επισημαίνουν πιθανές διαρθρωτικές διαφορές, π.χ. Απασχόληση στις Υπηρεσίες (πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ) και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ) (Πίνακας 14 & Πίνακας 15).

Πίνακας 14: Οικονομικά Χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

	Νότιο Αιγαίο	Ελλάδα	Ε.Ε.
Share of employment in:			
Agriculture & Mining (A-B)	4,9	11,5	4,4
Manufacturing (C)	4,1	9,7	16,4
Utilities & Construction (D-F)	8,7	5,2	8,3
Services (G-N)	74,1	64,3	63,7
Public administration (O-U)	8,3	9,3	7,2
Average number of employed persons per enterprise	n/a	3,8	5,1
GDP per capita (PPS)	€20.900	€20.700	€32.400
GDP per capita growth (PPS)	0,1	1,4	2,5
Population density	65	81	106
Urbanisation	48,9	74,3	75,8
Population size (000s)	350	10.680	447.210

Πίνακας 15: Χαρακτηριστικά Καινοτομίας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

	Τιμή	Normalised score	Σε σχέση με	
			Ελλάδα	Ε.Ε.
Tertiary education	27,9	0,231	39	44
Lifelong learning	1,9	0,034	36	9
International scientific co-publications	168	0,039	14	13
Most-cited scientific publications	1229,4	0,710	140	130
Above average digital skills	21,1	0,347	96	74
R&D expenditures public sector	0,26	0,283	49	50

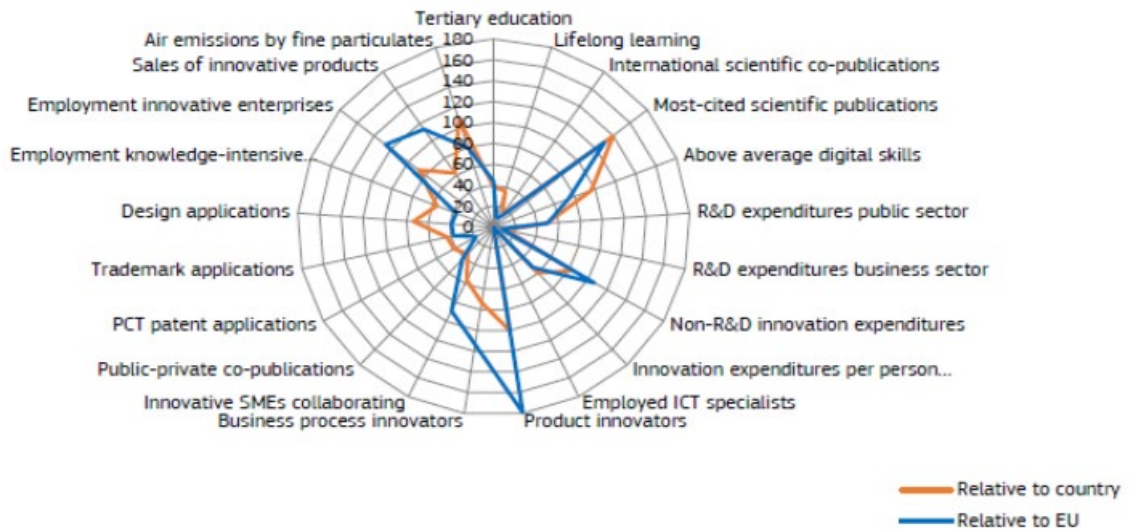
Π1.3: Αποτύπωση συμπερασμάτων Focus Group για δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης- 1η
Μελέτη της Υποδράσης 1.3

R&D expenditures business sector	0,01	0,055	12	8
Non-R&D innovation expenditures	±	0,431	84	107
Innovation expenditures per person employed	±	0,316	60	52
Employed ICT specialists	n/a	n/a	n/a	n/a
Product innovators	±	1,000	100	179
Business process innovators	±	0,733	73	113
Innovative SMEs collaborating	±	0,434	56	89
Public-private co-publications	24,4	0,165	35	42
PCT patent applications	0,11	0,113	42	18
Trademark applications	2,79	0,188	44	38
Design applications	0,59	0,224	74	39
Employment knowledge-intensive activities	8,6	0,209	56	37
Employment innovative enterprises	±	0,726	87	127
Sales of innovative products	±	0,545	63	113
Air emissions by fine particulates	13,7	0,475	108	79
Average normalised score	--	0,363	--	--
Country EIS-RIS correction factor	--	0,836	--	--
Regional Innovation Index (RII) 2023	--	0,303	--	--
Performance 2023 relative to EU in 2023	--	--	69,7	55,4
Performance 2023 relative to EU in 2016	--	--	--	60,1
Regional Innovation Index (RII) 2016	--	0,230	--	--
Performance 2016 relative to EU in 2016	--	--	71,3	45,6
Performance change over time	--	--	-1,6	14,5

Το γράφημα ραντάρ δείχνει τα σχετικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με την Ελλάδα (πορτοκαλί γραμμή) και ΕΕ (μπλε γραμμή), δείχνοντας τα σχετικά πλεονεκτήματα (π.χ. καινοτόμα προϊόντων) και τις αδυναμίες (π.χ. δραστηριότητες έντασης γνώσης για την απασχόληση) (Σχήμα 9).

Σχήμα 9: Συγκριτικά πλεονεκτήματα του Νότιου Αιγαίου σε σύγκριση με Ελλάδα και ΕΕ

4.7.8. Στρατηγικοί Κλάδοι Ανάπτυξης

Συνολικά, το Νότιο Αιγαίο αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη βελτίωση της καινοτόμου ικανότητας του παραγωγικού του τομέα. Το γεγονός ότι η απόδοση του Νότιου Αιγαίου όσον αφορά τους δείκτες καινοτομίας βελτιώθηκε μόνο στον δημόσιο τομέα κατά την τελευταία δεκαετία, υποδηλώνει ότι η περιφέρεια έχει ακόμη σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε πολλές πτυχές, π.χ. την ανάγκη να είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις επιχειρήσεις. Παρ' όλα αυτά, το ΠΕΠ του Νότιου Αιγαίου διαθέτει ένα σχετικά μικρό ποσό κονδυλίων για δράσεις Έρευνας και Ανάπτυξης και καινοτομίας. Το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο Αιγαίου εμφανίζεται στην παγκόσμια κατάταξη των Times Higher Education (Times Higher Education, 2019) στην κατηγορία κατάταξης 801-1000, αντικατοπτρίζει ότι υπάρχουν ακόμη ανεκμετάλλευτες δυνατότητες για την παραγωγή σχετικά υψηλής ποιότητας έρευνας στην περιοχή, η οποία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για δραστηριότητες τοπικής καινοτομίας βασισμένες στη γνώση. Αυτή είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για την κάλυψη της υστέρησης, καθώς το παραγωγικό σύστημα του Νότιου Αιγαίου υστερεί όσον αφορά τις ικανότητες καινοτομίας.

Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Το Νότιο Αιγαίο αποτελεί μια οικονομία που θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παραγωγική της βάση προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων με τον τουρισμό. Ωστόσο, αυτοί οι σύνδεσμοι είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιφέρειας παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο 4 κλάδοι στην περιοχή φαίνεται να έχουν πολλαπλασιαστή μεγαλύτερο από ένα, 1 σε κλάδους εμπορεύσιμων αγαθών και

3 σε κλάδους στους οποίους παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στο νησιωτικό και μικρό μέγεθος των νησιωτικών οικονομιών και στα προβλήματα συνδεσιμότητας μεταξύ τους που αντιμετωπίζουν, ειδικά τους χειμερινούς μήνες.

Κλειδί για την τελευταία θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή: 1. Τουρισμός εμπειρίας, 2. Αγροδιατροφή, 3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργειες, 4. Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) αλλά και την κυκλική οικονομία συμπεριλαμβανομένης της ανακύκλωσης που συνδέεται άμεσα με τον τουρισμό.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση, έχουν ενταχθεί σημαντικά έργα που ενισχύουν αντικειμενικά το οικοσύστημα καινοτομίας της περιοχής:

- Δημιουργία Θερμοκοιτίδων & Εκκολαπτηρίων για την ανάπτυξη της καινοτομίας σε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής έρευνας καινοτομίας Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης από τη ΓΓΕΚ
- Σχεδιασμός και Ανάπτυξη στοχευμένων Παρεμβάσεων Κοινωνικής Καινοτομίας & Επιχειρηματικότητας στις περιοχές ΔΑΜ

4.7.9. Stakeholders του οικοσυστήματος καινοτομίας του Νοτίου Αιγαίου

Νεώριον, Η Hotels (όμιλος Χατζηλαζάρου), Esperia Group (όμιλος Βασιλάκη), Rodos Palace & Mediterranean Hotel (όμιλος Καμπουράκη), Lindos Hotels (όμιλος Μηνέττου), Olympic Palace & Porto Angeli Resort (όμιλος Τζακ Γερονικόλα), Markopoulos Group of Hotels (όμιλος Μαρκόπουλου), Atrium Hotels (όμιλος Κωνσταντινίδη – Χατζηκωνσταντίνου), Aeonian Nisos Sublime Hotels & More (όμιλος Ιωαννίδη), Blu Collection (όμιλος Καλιουδάκη – Ροδίτη), Harmony Resorts (όμιλος Κάτρη), Amada Colossos & Park Hotel (όμιλος Σουλούνια), Sheraton Rhodes (όμιλος ΛΑΜΨΑ), Rhodes Bay & Elite Suites by Rhodes Bay (όμιλος L&R), Semiramis Hotel (οικογένεια Ιντζά), Cactus Hotel & Aquarium View Hotel (όμιλος Καραγιάννη), Ένωση Τουριστικών Γραφείων, GEM Travel (οικογένεια Μιχαλάκη), Marina Rhodes (Μαρίνες Ρόδου), Μελισσοκομική Δωδεκανήσου, ΕΑΣ Νάξου, Imerys, Γαία Οινοποιητική, Κτήμα Σιγάλα, SantoWines, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ΕΛΚΕΘΕ,Επιμελητήρια.

5. Αποτελέσματα Focus Groups Υποδράσης 1.3 στις περιοχές ΔΑΜ: Υφιστάμενη Κατάσταση

5.1. Αποτελέσματα Focus Groups στη Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη)

5.1.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν

- Υφιστάμενη κατάσταση του οικοσυστήματος επιχειρηματικότητας & καινοτομίας στην περιοχή εφαρμογή του προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση
- Εννοιολογική προσέγγιση της κοινωνικής καινοτομίας
- Διερεύνηση συνεργειών και δυνατοτήτων συγκρότησης δικτύων για τη στήριξη και διάχυση της κοινωνικής καινοτομίας,
- Χαρτογράφηση εμποδίων και προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί φορείς και πρωτοβουλίες,
- Ανάλυση του τοπικού οικοσυστήματος κοινωνικής καινοτομίας,
- Καταγραφή και αξιολόγηση των τοπικών μηχανισμών υποστήριξης,
- Διαμόρφωση προτάσεων για τη συγκρότηση και λειτουργία των Δικτύων Κοινωνικής Καινοτομίας

5.1.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

Η Περιφέρεια παρουσιάζει μια οικονομία με δομικές αδυναμίες. Η Δυτική Μακεδονία είναι η 10η μεγαλύτερη περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με τον εθνικό και τον μέσο όρο της ΕΕ και υψηλό ποσοστό ανεργίας. Η οικονομία της Δυτικής Μακεδονίας βασίζεται στην παρουσία ενός σημαντικού πρωτογενούς τομέα, ενός ισχυρού δευτερογενούς τομέα, ο οποίος αντιμετωπίζει επείγουσες προκλήσεις αναδιάρθρωσης και ενός μεγάλου τριτογενή τομέα.

Η Δυτική Μακεδονία ειδικεύεται στην εξόρυξη και λατομεία και στην κατασκευή εντάσεως εργασίας, και έχει μέτρια διαφοροποιημένη οικονομική βάση. Ο δευτερογενής τομέας είναι αυτός που παίζει σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή οικονομία, εμφανίζοντας το υψηλότερο μερίδιο στο ΑΕΠ. Η βιομηχανική δραστηριότητα της Δυτικής Μακεδονίας βασίζεται στους σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής με καύση άνθρακα, οι οποίοι εδώ και δεκαετίες τροφοδοτούν με ηλεκτρική ενέργεια ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, ο δευτερογενής τομέας της περιοχής αντιμετωπίζει την πρόκληση της μεταλιγνιτικής μετάβασης και απαιτείται να μετασχηματιστεί και να αναπτύξει νέες δραστηριότητες που θα εμπλουτίσουν την παραγωγική του βάση. Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα, αυτός είναι ο μεγαλύτερος τομέας στην περιοχή, αλλά με το μικρότερο μερίδιο και επίπεδο παραγωγικότητας σε σχέση με τις άλλες ελληνικές περιφέρειες.

Η Δυτική Μακεδονία έχει αναπτύξει κάποιο επίπεδο εξειδίκευσης σε 8 (από τους 38) κλάδους NACE2. Ισχυρή ή υψηλή εξειδίκευση εμφανίζεται στα ορυχεία και λατομεία, την ενεργειακή προμήθεια και την κλωστοϋφαντουργία, την ένδυση και τα δερμάτινα προϊόντα, ενώ ασθενής έως μέτρια εξειδίκευση στη γεωργία, την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, τις κατασκευές, την εκπαίδευση και τη

δημόσια διοίκηση και άμυνα. Η περιφέρεια εμφανίζει συνολική εξειδίκευση σε 4 εμπορεύσιμους κλάδους (στοιχεία OECD).

Η περιοχή απαιτείται να αντιμετωπίσει τα χαμηλά επίπεδα διαφοροποίησης και να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων ειδικά στους κλάδους εξειδίκευσης. Ωστόσο, αυτές οι συνδέσεις είναι αδύναμες και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο τέσσερις κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, ένας από αυτούς αφορά τους τομείς των εμπορεύσιμων αγαθών και κανένας δεν αφορά τους κλάδους στους οποίους η περιοχή παρουσιάζει εξειδίκευση.

Η διαχρονική τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού της περιφέρειας, , συνεχίζεται. Βάσει της τελευταίας απογραφής του 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της ΔΜ μειώθηκε κατά 10,3% συγκριτικά με το 2011, αποτελώντας την υψηλότερη ποσοστιαία μείωση μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας.

Η περιφέρεια δεν έχει δείξει σημαντική πρόοδο προς μια οικονομία πιο προσανατολισμένη στις εξαγωγές, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές εμπορευμάτων αντιστοιχούν στο 7,9% του ΑΕΠ και έχουν αυξηθεί μόνο κατά 0,4% ετησίως, κατατάσσοντας τη Δυτική Μακεδονία στην 8η και 13η θέση στα αντίστοιχα στοιχεία. Αυτό είναι σχεδόν το ήμισυ του εθνικού (56%) και το ένα τέταρτο (24%) των ευρωπαϊκών στοιχείων. Όσον αφορά την απόδοση της Δυτικής Μακεδονίας στον Ευρωπαϊκό Πίνακα Αποτελεσμάτων Περιφερειακής Καινοτομίας, η περιφέρεια κατατάσσεται στην 5η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, αλλά ισοδυναμεί μόλις με το 61% του μέσου όρου της ΕΕ.

Η βραδεία διαφοροποίηση του παραγωγικού μοντέλου και οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας της Δυτικής Μακεδονίας καθιστούν απαραίτητη την ενίσχυση των πολιτικών στήριξης, ειδικά στους τομείς των επενδύσεων, της απασχόλησης και της καινοτομίας.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίξει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, τα στοιχεία δείχνουν εξαιρετικά χαμηλές δαπάνες που σχετίζονται με Ε&Α σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες του ιδιωτικού, του δημόσιου και του εκπαιδευτικού τομέα.

Η Δυτική Μακεδονία (EL53) είναι Αναδυόμενη Καινοτόμος Περιφέρεια +, 'Emerging Innovators +' κατηγορία στην οποία από κοινού με την Emerging Innovators -' ανήκουν οι λιγότερο καινοτόμες περιφέρειες, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 69,3 και καταλαμβάνει την 178η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

Επίσης σε μια σειρά από επιμέρους δείκτες, η Περιφέρεια δείχνει χαμηλές τιμές όπως ο αριθμός πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η δια βίου εκπαίδευση, τα ψηφιακά προσόντα πάνω του μέσου όρου και οι δαπάνες Ε&Α στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Ειδικά οι ψηφιακές εφαρμογές σημειώνουν σημαντικά χαμηλότερες τιμές από τις αντίστοιχες στην Ελλάδα και την ΕΕ. Όσον αφορά τα θετικά στοιχεία στη Ε&Κ, η Περιφέρεια έχει σχετικά υψηλές τιμές στο τομέα των δαπανών για τη Καινοτομία εκτός Έρευνας και Ανάπτυξης Συμπερασματικά η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας είναι μια «Περιφέρεια σε λήθαργο» όσον αφορά την Ε&Κ με πολύ χαμηλούς δείκτες στα θέματα καινοτομίας και ανάπτυξης start-ups.

Σημαντική πρόκληση για την περιφέρεια είναι το σχετικά υψηλό χάσμα απασχόλησης των φύλων, το τρίτο υψηλότερο ανάμεσα στις ελληνικές περιφέρειες.

Σχεδόν το 9% του πληθυσμού της Δυτικής Μακεδονίας δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, μια τιμή ελαφρώς χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο. Επιπλέον, το 72% των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι, το 20% των νέων στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών αποκλείεται από την εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι σχεδόν 37%.

Μια θετική εξέλιξη είναι η ίδρυση του Παρατηρητηρίου Δεικτών Έξυπνης Εξειδίκευσης και της Δομής Στήριξης Έξυπνης Εξειδίκευσης της Περιφέρειας, μέσω του Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο και έχει αναπτύξει αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων

Δεν υπάρχουν δίκτυα κοινωνικής καινοτομίας στη Δυτική Μακεδονία, όπως αυτά που βλέπουμε να αναπτύσσονται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Οι προκλήσεις για την περιοχή μας παραμένουν ίδιες παρά την υλοποίηση του προγράμματος ΔΑΜ

Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι έχουν σημαντική δράση στη Δυτική Μακεδονία και χρειάζεται να συμπεριληφθούν στην ανάπτυξη τέτοιων δικτύων.

Τα cluster οίνου και τυροκόμων αποτελούν καλές πρακτικές σε τοπικό επίπεδο.

5.1.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες πρότειναν τα ακόλουθα:

- Διεξαγωγή Περιφερειακού Διαγωνισμού Καινοτομίας για την ενεργοποίηση των ενδιαφερομένων και την αποτύπωση των δυνατοτήτων του οικοσυστήματος
- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών
- Εκπαίδευση σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας

5.1.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:

- Διοργάνωση επόμενου Focus Group
- Ανάπτυξη Τοπικού Μηχανισμού Υποστήριξης
- Τεκμηρίωση και μεταφορά καλών πρακτικών από περιοχές της ΕΕ που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν ανάλογες προκλήσεις

5.1.5. Συμπεράσματα

- Έμπρακτη ενθάρρυνση της από τα κάτω προσέγγισης
- Διαμόρφωση στρατηγικής προώθησης της κοινωνικής καινοτομίας με έμφαση σε συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα
- Να δοθεί έμφαση στο ρόλο των τοπικών επιχειρήσεων

5.2. Αποτελέσματα Focus Groups στη Πελοπόννησο (Τρίπολη)

5.2.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν

- Υφιστάμενη κατάσταση του οικοσυστήματος επιχειρηματικότητας & καινοτομίας στην περιοχή εφαρμογής του προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση
- Εννοιολογική προσέγγιση της κοινωνικής καινοτομίας
- Διερεύνηση συνεργειών και δυνατοτήτων συγκρότησης δικτύων για τη στήριξη και διάχυση της κοινωνικής καινοτομίας,
- Χαρτογράφηση εμποδίων και προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί φορείς και πρωτοβουλίες,
- Ανάλυση του τοπικού οικοσυστήματος κοινωνικής καινοτομίας,
- Καταγραφή και αξιολόγηση των τοπικών μηχανισμών υποστήριξης,
- Διαμόρφωση προτάσεων για τη συγκρότηση και λειτουργία των Δικτύων Κοινωνικής Καινοτομίας

5.2.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

Η περιοχή εφαρμογής του Εδαφικού Σχεδίου Μεγαλόπολης αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η Πελοπόννησος στο σύνολό της έχει, προφανώς, την ευκαιρία να ενισχύσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγροδιατροφικής βιομηχανίας και τη σχέση της με την τουριστική βιομηχανία.

Η Πελοπόννησος εμφανίζεται ως μια οικονομία προσανατολισμένη στις εξαγωγές, καθώς οι περιφερειακές εξαγωγές αγαθών ανέρχονται στο 42,8% του ΑΕΠ, κατέχοντας την πρώτη θέση μεταξύ των άλλων περιφερειών και έχουν επίσης αυξηθεί κατά 8,8% ετησίως, παρουσιάζοντας την πέμπτη καλύτερη επίδοση στη χώρα.

Η Πελοπόννησος (EL65) είναι Μέτρια Καινοτόμος-, 'Moderate Innovator -' κατηγορία στην οποία από κοινού με την 'Moderate Innovator +' ανήκουν οι περιφέρειες με ενδιαμέσο δείκτη καινοτομίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023. Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 71 και καταλαμβάνει την 173η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας. Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίξει την καινοτομία, τις

διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην περίπτωση της Πελοποννήσου, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ χαμηλές σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (12η θέση). Αυτό αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στα χαμηλά ποσοστά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία έχει μάλλον αδύναμη απόδοση σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο (11η θέση) και στην αδύναμη απόδοση του ιδιωτικού τομέα (9η θέση).

Η περιφέρεια θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παραγωγική της βάση προκειμένου να αναπτύξει αλυσίδες αξίας μέσω τοπικών συνδέσεων, ειδικά σε κλάδους στους οποίους παρουσιάζει κάποια εξειδίκευση. Ωστόσο, αυτοί οι σύνδεσμοι είναι ασθενείς και οι προοπτικές ανάπτυξης της περιφέρειας παρεμποδίζονται από χαμηλούς περιφερειακούς πολλαπλασιαστές. Μόνο τρεις κλάδοι φαίνεται να έχουν περιφερειακούς πολλαπλασιαστές μεγαλύτερους από ένα, και μόνο ένας από αυτούς είναι στους κλάδους των εμπορεύσιμων αγαθών και στους κλάδους στους οποίους η περιφέρεια παρουσιάζει εξειδίκευση. Αυτό υποδηλώνει ότι στους περισσότερους κλάδους η αύξηση της περιφερειακής ζήτησης δεν οδηγεί σε ίση ή υψηλότερη αύξηση της περιφερειακής παραγωγής.

Η γήρανση στην Πελοπόννησο αποτελεί σημαντικό ζήτημα, καθώς το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 70 ετών κατέχει τη δεύτερη θέση στη χώρα, πολύ πάνω από τα επίπεδα της Ελλάδας και της ΕΕ, αν και παρουσίασε μικρότερη αύξηση (2%) σε σχέση με τις άλλες περιφέρειες. Η διαχρονική τάση μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής (Περιφέρεια Πελοποννήσου) και πολύ περισσότερο της περιοχής εφαρμογής του ΕΣΔΙΜ Μεγαλόπολης, συνεχίζεται. Βάσει της τελευταίας απογραφής του 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της Πελοποννήσου μειώθηκε κατά 6,6% συγκριτικά με το 2011, αποτελώντας μία εκ των υψηλότερων ποσοστιαίων μειώσεων μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας. Η Πελοπόννησος καταγράφει τη μεγαλύτερη σωρευτική μεταβολή (μείωση), μεταξύ των 13 περιφερειών, του φυσικού της ισοζυγίου (-76.929 άτομα) από το 1990 έως και το 2022.

Σύμφωνα με την ανάλυση του OECD και τους δείκτες που περιλαμβάνονται στο Regional Outlook και τα αποτελέσματα της Έρευνας επί του Εισοδήματος και των Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών της Χώρας (EUSILC), η Πελοπόννησος αντιμετωπίζει σοβαρά κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με την κατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού της. Τα στοιχεία δείχνουν ότι σχεδόν το 7% του πληθυσμού της Πελοποννήσου δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και το ποσοστό του πληθυσμού που κινδυνεύει από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό είναι 31%. Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία είναι ελαφρώς χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο. Μια ακόμη λιγότερο ευνοϊκή εικόνα εμφανίζεται σε σχέση με άλλους κοινωνικούς δείκτες, καθώς το 73% των ανέργων είναι μακροχρόνια άνεργοι και το 18% των νέων στην ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών αποκλείονται από την εκπαίδευση ή την αγορά εργασίας.

Η περιοχή της Μεγαλόπολης αντιμετωπίζει την πρόκληση να προετοιμάσει τη μετάβαση στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η Πελοπόννησος στο σύνολό της έχει, προφανώς, την ευκαιρία να ενισχύσει περαιτέρω την ανάπτυξη της αγροδιατροφικής βιομηχανίας και τη σχέση της με την τουριστική βιομηχανία.

Κλειδί για την τελευταία θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων και εξαγωγών), δηλαδή: (i) αγροδιατροφή (συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας τροφίμων)· (ii) ανακύκλωση / κυκλική οικονομία (iii) Logistics και (iv) ο τουρισμός, ιδίως ο αγροτουρισμός και ο οινοτουρισμός.

Προτεραιότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων Ε&Κ στην αγροδιατροφή είναι η έξυπνη γεωργία (smart agriculture) που αναφέρεται στη χρήση τεχνολογιών όπως Internet of Things, αισθητήρες, συστήματα τοποθεσίας, ρομπότ και τεχνητή νοημοσύνη στο αγρόκτημα. Απώτερος στόχος είναι η αύξηση της ποιότητας και της ποσότητας των καλλιεργειών ενώ βελτιστοποιείται το επίπεδο ανθρώπινης εργασίας που χρησιμοποιείται.

Επίσης κρίσιμο πεδίο ανάπτυξης δραστηριοτήτων Ε&Κ στην αγροδιατροφή είναι η χρήση καινοτόμων μεθόδων καλλιέργειας. Μια τέτοια μέθοδος είναι η ανάπτυξη υδροπονίας, δηλαδή η καλλιέργεια εκτός εδάφους, με άλλα λόγια κάθε μέθοδος καλλιέργειας στην οποία το σύστημα δεν περιέχει έδαφος. Η τροφοδότηση των φυτών με νερό και θρεπτικά στοιχεία βασίζεται στην παροχή παρασκευασμένου θρεπτικού διαλύματος. Η ανακύκλωση συνδέεται επίσης με την Αγροδιατροφή, αφού, σε μεγάλο βαθμό, χρησιμοποιεί ως 'πρώτη ύλη' αυτό που 'εξάγει' η παραγωγική διαδικασία του Αγροδιατροφικού τομέα δηλαδή το υπόλειμμα της παραγωγής ή τα προϊόντα που δεν χρησιμοποιούνται από το τελικό καταναλωτή.

Ο Κόμβος Βιοοικονομίας 3600 στην ευρύτερη περιοχή της Μεγαλόπολης (Δήμοι Μεγαλόπολης, Γορτυνίας, Οιχαλίας, Τρίπολης) που αποτελεί έργο Στρατηγικής Σημασίας του Προγράμματος ΔΑΜ, συνιστά μοχλό αλλαγής του τοπικού οικονομικού και παραγωγικού μοντέλου.

Το οικοσύστημα επιχειρηματικότητας & καινοτομίας στην περιοχή εφαρμογής του προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση έχει ενδυναμωθεί από πρόσφατες δράσεις της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της ΓΓΕΚ (Ark Coworking Space, Ark Incubator) Απαιτείται συντονισμός μεταξύ των φορέων και ενδυνάμωση των ικανοτήτων τους (capacity building)

Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων

Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

Έλλειψη συγκροτημένων δράσεων κοινωνικής καινοτομίας καθώς και υποστηρικτικού τους μηχανισμού

Απαιτείται ενθάρρυνση και ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών

Ενδιαφέρουσα η συνάντηση του οικοσυστήματος καινοτομίας με τον Περιφερειακό Μηχανισμό Κοινωνικής Ένταξης και τις δομές του

Σημαντικός ο ρόλος των ΚΟΙΝΣΕΠ

Κατανόηση & ανάδειξη του ρόλου της αυτοδιοίκησης στην προώθηση της κοινωνικής καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας

5.2.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τα ακόλουθα:

- Ευαισθητοποίηση των τοπικών συντελεστών για την ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας

- Μεταφορά τεχνογνωσίας για το σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων κοινωνικής καινοτομίας
- Ανάδειξη βέλτιστων πρακτικών σε τοπικό επίπεδο.
- Υποκίνηση της συμμετοχής των τοπικών επιχειρήσεων
- Ενεργοποίηση εθελοντών
- Διάθεση εργαλείων για την ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων
- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών

5.2.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:

- Διοργάνωση και επόμενου Focus Group με διευρυμένη συμμετοχή
- Ανάπτυξη πιλοτικού Τοπικού Μηχανισμού Υποστήριξης της κοινωνικής καινοτομίας
- Καταγραφή των δυνάμει συμμετεχόντων στο δίκτυο κοινωνικής καινοτομίας
- Διεξαγωγή ερευνών αποτύπωσης των ενδιαφερόντων των εν δυνάμει συμμετεχόντων

5.2.5. Συμπεράσματα

- Υπάρχει ανάγκη για ενιαία στρατηγική προώθησης της κοινωνικής καινοτομίας με έμφαση σε συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα
- Χρειάζεται να δοθεί έμφαση στη χαρτογράφηση και αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου της περιοχής

5.3. Αποτελέσματα Focus Groups στη Κρήτη (Χανιά)

5.3.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν:

- Υφιστάμενη κατάσταση του οικοσυστήματος επιχειρηματικότητας & καινοτομίας στην περιοχή εφαρμογή του προγράμματος Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση
- Ενοιολογική προσέγγιση της κοινωνικής καινοτομίας
- Διερεύνηση συνεργειών και δυνατοτήτων συγκρότησης δικτύων για τη στήριξη και διάχυση της κοινωνικής καινοτομίας,
- Χαρτογράφηση εμποδίων και προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί φορείς και πρωτοβουλίες,
- Ανάλυση του τοπικού οικοσυστήματος κοινωνικής καινοτομίας,
- Καταγραφή και αξιολόγηση των τοπικών μηχανισμών υποστήριξης,
- Διαμόρφωση προτάσεων για τη συγκρότηση και λειτουργία των Δικτύων Κοινωνικής Καινοτομίας

5.3.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων

Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

Η οικονομία της Κρήτης βασίζεται στην παρουσία ενός σημαντικού πρωτογενούς τομέα, ενός ασθενούς δευτερογενούς τομέα και ενός μεγάλου τριτογενούς τομέα.

Οι δαπάνες για Ε&Α σε περιφερειακό επίπεδο αποτελούν δείκτη της ικανότητας της τοπικής επιστημονικής και παραγωγικής βάσης να καινοτομεί, αλλά και μέτρο της δέσμευσης του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα να υποστηρίξει την καινοτομία, τις διαρθρωτικές προσαρμογές και την ανταγωνιστικότητα. Στην Κρήτη, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι δαπάνες που σχετίζονται με την Ε&Α είναι πολύ υψηλές, σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο σε όλες τις υποκατηγορίες (εκτός από τις επιχειρήσεις) και ιδιαίτερα στον δημόσιο τομέα όπου η περιφέρεια κατέχει την πρώτη θέση, καθώς και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου η περιφέρεια κατέχει τη δεύτερη θέση λόγω των ισχυρών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων

Η Κρήτη (EL43) είναι Περιφέρεια με μεσαία επίδοση στην καινοτομία. Χαρακτηρίζεται ως Μέτρια Καινοτόμος, 'Moderate Innovator' κατηγορία στην οποία από κοινού με την 'Moderate Innovator -' ανήκουν οι περιφέρειες με ενδιάμεσο δείκτη καινοτομίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του Regional Innovation Scoreboard 2023.

Ο Περιφερειακός Δείκτης Καινοτομίας (RII) λαμβάνει τιμή 82,4 (2η θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών) και καταλαμβάνει την 149η θέση από 239 περιφέρειες σε 22 κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, τη Σερβία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Επιπλέον, η Κύπρος, η Εσθονία, η Λετονία, το Λουξεμβούργο και η Μάλτα περιλαμβάνονται σε επίπεδο χώρας, καθώς σε αυτές τις χώρες οι περιφέρειες επιπέδου NUTS 1 και NUTS 2 είναι ταυτόσημες με την επικράτεια της χώρας.

Συνολικά, η Κρήτη αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη βελτίωση της καινοτόμου ικανότητας του παραγωγικού της τομέα. Παρά το γεγονός ότι η απόδοση της Κρήτης όσον αφορά τους δείκτες καινοτομίας βελτιώθηκε κατά την τελευταία δεκαετία, η περιφέρεια έχει ακόμη σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε πολλές πτυχές, π.χ. την ανάγκη να είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις επιχειρήσεις.

Η Κρήτη πρέπει να ξεκινήσει μια διαδικασία ανάκαμψης και ανάπτυξης που θα βασίζεται περισσότερο στη γνώση από ό,τι στο παρελθόν. Παρόλο που υπάρχουν ορισμένα ενθαρρυντικά σημάδια, όπως ο αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων που συνεργάζονται με τα Πανεπιστήμια σε ερευνητικά έργα, αυτό παραμένει μια κρίσιμη πρόκληση για το εγγύς μέλλον.

Κλειδί για αυτό θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων ή/και εξαγωγών), δηλαδή: (i) Ευφυής Τουρισμός – Πολιτισμός (ii) Βιώσιμη χρήση πόρων (iii) Βιώσιμη Αγροδιατροφή (iv) Αποτελεσματική Υγεία & Ευεξία και (v) Ψηφιακές Τεχνολογίες / Τεχνητή Νοημοσύνη. Στην Κρήτη υπάρχει πιο πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της κοινωνικής καινοτομίας.

Η Κρήτη είναι πρωτοπόρος στην καινοτομία χάρις στην ακαδημαϊκή και ερευνητική της κοινότητα.

Η Περιφέρεια Κρήτης έχει αναπτύξει το Παρατηρητήριο Καινοτόμου Επιχειρηματικότητας. Σημαντικά εργαλεία για την ανάπτυξη της καινοτομίας αποτελούν το Φυτώριο Ιδεών και η ετήσια διοργάνωση innodays

Δίνουμε έμφαση στο περιβάλλον και την Κρητική διατροφή (Η Κρήτη έχει ανακηρυχθεί Διατροφική Περιφέρεια της Ευρώπης για το 2026)

5.3.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες πρότειναν τα ακόλουθα:

- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών
- Εκπαίδευση προσωπικού σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας
- Μεταφορά τεχνογνωσίας σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας
- Σύνδεση των δράσεων κοινωνικής καινοτομίας με το υφιστάμενο οικοσύστημα επιχειρηματικότητας και καινοτομίας

5.3.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:

- Διοργάνωση δεύτερου Focus Group με συμμετοχή και των άλλων νησιωτικών περιφερειών
- Προβολή του έργου στις Innodays 2025
- Ανάπτυξη πιλοτικού Τοπικού Μηχανισμού Υποστήριξης

5.3.5. Συμπεράσματα

- Υπάρχει ανάγκη για ενιαία στρατηγική ανά Εδαφικό Σχέδιο Δίκαιης Μετάβασης
- Να δοθεί έμφαση σε Ενιαία στρατηγική προώθησης της κοινωνικής καινοτομίας με έμφαση σε συγκεκριμένα και απτά αποτελέσματα.
- Διασύνδεση της κοινωνικής καινοτομίας με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την επιχειρηματικότητα.
- Από τα κάτω προσέγγιση.

6. Αποτελέσματα 1^{ου} Γύρου Stakeholders' Focus Groups Υποδράσης 2.2 στις περιοχές ΔΑΜ: Απόψεις, Εμπειρίες και Ανάγκες

6.1. Αποτελέσματα Focus Groups στη Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη)

6.1.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν

- Αποτύπωση απόψεων και εμπειριών σχετικά με τις τοπικές ανάγκες, τα πεδία ενδιαφέροντος και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί εταίροι,
- Καταγραφή, αποτύπωση και ιεράρχηση θεματικών ενδιαφερόντων που σχετίζονται με την κοινωνική καινοτομία και την επιχειρηματικότητα στις περιοχές ΔΑΜ.
- Διερεύνηση προθέσεων και κινήτρων συνεργασίας σε θεματικά δίκτυα ή κοινές πρωτοβουλίες
- Κατάρτιση και εμπλουτισμός καταλόγων θεματικών ενδιαφερόντων,
- Ιεράρχηση και αξιολόγηση προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη θεματικών δικτύων κ.α.

6.1.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων

Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

Δεν έχουμε εντοπίσει μηχανισμούς υποστήριξης της κοινωνικής καινοτομίας & της κοινωνικής οικονομίας σε περιφερειακό επίπεδο

Σημαντικά παραδείγματα συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο είναι το cluster τυροκόμων, η ΚΟΙΝΣΕΠ ΟΑΣΙΣ που ασχολείται με το πρασίνισμα στον κλάδο της γούνας, και το Γεωπάρκο Γρεβενών Κοζάνης

Σημαντικοί φορείς ενίσχυσής της καινοτομίας το Coworking Space και η Θερμοκοιτίδα επιχειρηματικότητας που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος ΔΑΜ και υποστηρίζουν 18 και 6 συμμετέχοντες αντίστοιχα

Οι νέοι φεύγουν από την περιοχή

Στην ΑΝΚΟ λειτουργεί Κέντρο Υποστήριξης Επενδύσεων & Εξωστρέφειας

Στη Δυτική Μακεδονία λειτουργεί επίσης Κέντρο Ικανοτήτων για ένα ανθεκτικό και βιώσιμο δομημένο περιβάλλον με τη χρήση έξυπνων τεχνολογιών

Τα προβλήματα χωροταξίας πολεοδομίας δυσχεραίνουν την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας

Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας θα προκηρύξει δράσεις για την ενίσχυση των φορέων της Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας καθώς και τη συνεργασία επιχειρήσεων και ερευνητικών φορέων (περιφερειακό Ερευνώ Καινοτομώ)

Αντίπαλος της Δυτικής Μακεδονίας είναι ο χρόνος

6.1.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τα ακόλουθα:

- Χρειάζεται ενίσχυση της συνεργασίας με τα σχολεία και το Πανεπιστήμιο.
- Η καινοτομία αρχίζει από το σχολείο.
- Ενθάρρυνση των startups

- Ανάπτυξη κοινών δράσεων με το SYNERGiNN EDIH, Ψηφιακό Κόμβο Καινοτομίας Δυτικής Μακεδονίας (SYNERGY – enerGy – iNnovation EDIH) - Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κόμβων Ψηφιακής Καινοτομίας
- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών
- Εκπαίδευση προσωπικού σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας

6.1.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:

- Διοργάνωση δεύτερου Focus Group με διευρυμένη συμμετοχή
- Ανάπτυξη πιλοτικού Τοπικού Μηχανισμού Υποστήριξης

6.1.5. Συμπεράσματα

- Υπάρχει ανάγκη για ενιαία στρατηγική ανά ΕΣΔΙΜ
- Στη Δυτική Μακεδονία χρειάζονται στοχευμένες δράσεις παρακίνησης και ανάπτυξης ικανοτήτων των τοπικών φορέων προκειμένου να σχεδιάσουν και υλοποιήσουν δράσεις

6.2. Αποτελέσματα Focus Groups στη Πελοπόννησο (Τρίπολη)

6.2.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν

- Αποτύπωση απόψεων και εμπειριών σχετικά με τις τοπικές ανάγκες, τα πεδία ενδιαφέροντος και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί εταίροι,
- Καταγραφή, αποτύπωση και ιεράρχηση θεματικών ενδιαφερόντων που σχετίζονται με την κοινωνική καινοτομία και την επιχειρηματικότητα στις περιοχές ΔΑΜ.
- Διερεύνηση προθέσεων και κινήτρων συνεργασίας σε θεματικά δίκτυα ή κοινές πρωτοβουλίες
- Κατάρτιση και εμπλουτισμός καταλόγων θεματικών ενδιαφερόντων,
- Ιεράρχηση και αξιολόγηση προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη θεματικών δικτύων κ.α.

6.2.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

- Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων
- Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

6.2.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τα ακόλουθα:

- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών
- Εκπαίδευση προσωπικού σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας
- Αξιοποίηση της εμπειρίας από την υλοποίηση του έργου «Αναβάθμιση και εμπλουτισμός υφιστάμενων περιπατητικών διαδρομών Περιφέρειας Πελοποννήσου» στη βιώσιμη ανάπτυξη την ενεργό υποστήριξη των ΚΟΙΝΣΕΠ, την ενθάρρυνση του εθελοντισμού και της κοινωνικής καινοτομίας.

- Διαμόρφωση συνδέσεων στο πλαίσιο της αειφόρου διαχείρισης των τοπικών πόρων μεταξύ της αυτοδιοίκησης, των κοινωνικών επιχειρήσεων και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών / εθελοντικών ομάδων
 - ο Ενεργοποίηση εθελοντών
 - ο Καταγραφή και επεξεργασία σεναρίων αξιοποίησης των τοπικών πόρων π.χ. ανάπτυξη δράσεων για τη διαχείριση προϊόντων τυροκομείων, διαχείριση του μαλλιού των προβάτων

6.2.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:

- Συνδυασμός των δράσεων κοινωνικής καινοτομίας με την αειφόρο διαχείριση των τοπικών πόρων και την οικονομία των ορεινών όγκων
- Μεταφορά καλών πρακτικών για τη διαχείριση πάρκων, την παραγωγή και πιστοποίηση τοπικών προϊόντων, την καλλιέργεια φαρμακευτικών φυτών
- Δημιουργία οργανωμένων forum Διαλόγου
- Σύνδεση των δράσεων καινοτομίας με τις τοπικές επιχειρήσεις, συλλογικούς φορείς και εθελοντές
- Αξιοποίηση των κοινωνικών επιχειρήσεων
- Θεσμοθέτηση δασικών κοινωνικών επιχειρήσεων
- Σύνδεση των δράσεων με την ενεργοποίηση του πληθυσμού 60+ στο πλαίσιο και της ενεργού γήρανσης

6.2.5. Συμπεράσματα

Υπάρχει ανάγκη για ενιαία στρατηγική ανά ΕΣΔΙΜ

6.3. Αποτελέσματα Focus Groups στη Κρήτη (Χανιά)

6.3.1. Θεματικές ενότητες που καλύφθηκαν

- Αποτύπωση απόψεων και εμπειριών σχετικά με τις τοπικές ανάγκες, τα πεδία ενδιαφέροντος και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί εταίροι,
- Καταγραφή, αποτύπωση και ιεράρχηση θεματικών ενδιαφερόντων που σχετίζονται με την κοινωνική καινοτομία και την επιχειρηματικότητα στις περιοχές ΔΑΜ.
- Διερεύνηση προθέσεων και κινήτρων συνεργασίας σε θεματικά δίκτυα ή κοινές πρωτοβουλίες
- Κατάρτιση και εμπλουτισμός καταλόγων θεματικών ενδιαφερόντων,
- Ιεράρχηση και αξιολόγηση προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη θεματικών δικτύων κ.α.

6.3.2. Κύρια σημεία που αναδείχθηκαν

Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων

Ανάγκη για ενίσχυση της διασύνδεσης με την τοπική κοινωνία

Χρειάζεται να προετοιμάσουμε τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη fablabs σε συνεργασία με τα Πανεπιστήμια της Κρήτης

Σημαντικός είναι ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων

Στην Κρήτη δραστηριοποιούνται 80 Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Προνομιακό χώρο ανάπτυξης της κοινωνικής καινοτομίας αποτελούν η διαχείριση των τοπικών πόρων, τα τοπικά θέματα και η δραστηριότητα των πολιτιστικών συλλόγων / φορέων.

Η πρωτοβουλία για τα έξυπνα χωριά αποτελεί κατάλληλο πεδίο για την υλοποίηση δράσεων κοινωνικής καινοτομίας
Χρειάζεται να επιμείνουμε στην προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και όχι το αντίθετο.

Οι ιδέες πηγάζουν πάντα από την ανάγκη

6.3.3. Προτάσεις συμμετεχόντων

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τα ακόλουθα:

- Δημιουργία ψηφιακής πλατφόρμας για διασύνδεση υπηρεσιών
- Εκπαίδευση προσωπικού σε θέματα κοινωνικής καινοτομίας

6.3.4. Προτεινόμενες δράσεις

Οι συμμετέχοντες προτείνουν τις ακόλουθες δράσεις:
Διοργάνωση δεύτερου Focus Group με διευρυμένη συμμετοχή
Ανάπτυξη πιλοτικού Τοπικού Μηχανισμού Υποστήριξης

6.3.1. Συμπεράσματα

Υπάρχει ανάγκη για ενιαία στρατηγική ανά ΕΣΔΙΜ

7. Ανάγκες του Οικοσυστήματος Κοινωνικής Καινοτομίας στις περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2010), η κοινωνική καινοτομία αποτελεί μια διαδικασία ανάπτυξης λύσεων για πειστικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα για την υποστήριξη της κοινωνικής προόδου με πιο αποδοτικό, αποτελεσματικό και βιώσιμο τρόπο. Συμβαίνει όταν:

- i. Παρέχονται νέα προϊόντα και υπηρεσίες που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ατόμων και των κοινοτήτων
- ii. Εφαρμόζονται νέες διαδικασίες ένταξης στην αγορά εργασίας, νέες ικανότητες και γνώσεις, νέες θέσεις εργασίας, νέες μορφές συμμετοχής και νέα μοντέλα ως διαφορετικά στοιχεία που το καθένα συμβάλλει στη βελτίωση της θέσης των ατόμων στο εργατικό δυναμικό»

Σύμφωνα με την ΒΕΡΑ (2010), η μετασχηματιστική κοινωνική καινοτομία (Transformative S.I. /TSI), συνδέεται με καινοτομίες που είναι κοινωνικές, τόσο ως προς τους σκοπούς τους όσο και ως προς τα μέσα τους και παρέχουν έναν αποτελεσματικό τρόπο για να ενδυναμώσουν τους ανθρώπους και να οδηγήσουν την κοινωνική αλλαγή. Σύμφωνα με το SIMPACT (2015), η κοινωνική καινοτομία απηχεί σε νέους συνδυασμούς ιδεών και διακριτές μορφές συνεργασίας που υπερβαίνουν τα καθιερωμένα θεσμικά πλαίσια, με αποτέλεσμα την ενδυνάμωση και την (επανα)δέσμευση ενδιαφερόμενων ομάδων ή εταιρών, είτε μέσω της διαδικασίας καινοτομίας είτε ως αποτέλεσμα αυτής. Σύμφωνα με το TRANSIT (2016), η μετασχηματιστική κοινωνική καινοτομία έχει πρακτική σημασία στη διαμόρφωση τόσο πολιτικής όσο και στρατηγικών για την απελευθέρωση του δυναμικού της κοινωνικής καινοτομίας ώστε να συμβάλει στις κοινωνικές προκλήσεις.

Οι περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης αντιμετωπίζουν την πρόκληση της προετοιμασίας της μετάβασης στην εποχή μετά τον λιγνίτη, δίνοντας έμφαση στον εμπλουτισμό της οικονομικής της βάσης με νέες βιομηχανικές δραστηριότητες. Η υπάρχουσα εμπειρία και η διεθνής βιβλιογραφία στο τομέα της Ε&Κ έχει δείξει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων Ε&Κ μπορεί να ξεκινήσει είτε από κλάδους με μία κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είτε από κλάδους με εγγενή πλεονεκτήματα στη περιοχή π.χ. οι φυσικοί πόροι της περιοχής, η ύπαρξη μεγάλης αγοραστικής βάσης (πελατών) στη περιοχή, οι κλίσεις και τα ταλέντα του τοπικού πληθυσμού ή η ύπαρξη Κέντρων Αριστείας σε τοπικά Πανεπιστήμια.

Οι τομείς της Δυτικής Μακεδονίας που έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων και εξαγωγών) είναι:

- i. Αγροδιατροφή (συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας τροφίμων)
- ii. Περιβάλλον και ενέργεια (συμπεριλαμβανομένης της Ανακύκλωσης)
- iii. Βιομηχανία πολυτελών ενδυμάτων (Γούνα, Βυρσοδεψεία και Γουνοφόρα Ζώα) και
- iv. Τουρισμός, ιδίως ο αγροτουρισμός και ο οιντουρισμός.

Η Δυτική Μακεδονία παρουσιάζει μια σειρά από Δυνατά και Αδύνατα Σημεία (SWOT Ανάλυση)

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
Ισχυρή βιομηχανική βάση (ενέργεια, εξορύξεις, μεταποίηση)	Υψηλή ανεργία και μακροχρόνια ανεργία (72%)
Σημαντική εμπειρία στον δευτερογενή τομέα	Εξάρτηση από λιγνίτη – δυσκολίες στη μετάβαση
Clusters (οίνος, τυροκομία) με προοπτική	Χαμηλή διαφοροποίηση παραγωγικού μοντέλου
Παρατηρητήριο & Δομή Έξυπνης Εξειδίκευσης	Ελάχιστες δαπάνες Ε&Α, χαμηλή καινοτομία & ψηφιακές δεξιότητες
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
Νέοι κλάδοι: πράσινη ενέργεια, αγροδιατροφή, τεχνολογία	Κίνδυνος ύφεσης στη μεταλιγνιτική εποχή
Χρηματοδότηση ΕΕ για ανάπτυξη & καινοτομία	Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός, ανισότητες
Ανάπτυξη τοπικών αλυσίδων αξίας & εξαγωγών	Έλλειψη συντονισμού φορέων και αδύναμα δίκτυα
Ενίσχυση κοινωνικής καινοτομίας & πολιτιστικών δικτύων	Συνεχιζόμενη μείωση πληθυσμού και ανθρώπινου κεφαλαίου

Οι τομείς της Πελοποννήσου που έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας (σε επίπεδο πωλήσεων και εξαγωγών) είναι:

- i. Αγροδιατροφή (συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας τροφίμων)
- ii. Ανακύκλωση / κυκλική οικονομία
- iii. Logistics
- iv. Τουρισμός, ιδίως ο αγροτουρισμός και ο οιντουρισμός.

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου & Μεγαλόπολη παρουσιάζει μια σειρά από Δυνατά και Αδύνατα Σημεία (SWOT Ανάλυση)

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
Ισχυρή εξαγωγική επίδοση (42,8% του ΑΕΠ)	Μέτρια καινοτομία (RII 71, 173η στην ΕΕ)
Προοπτικές σε αγροδιατροφή, τουρισμό, logistics, κυκλική οικονομία	Χαμηλές δαπάνες Ε&Α και περιορισμένη συμμετοχή ιδιωτικού τομέα
Αναδυόμενα έργα (Κόμβος Βιοοικονομίας 3600, Ark – incubator & coworking)	Αδύναμη τριτοβάθμια εκπαίδευση και ερευνητικές δομές
Δυνατότητες σε έξυπνη γεωργία, IoT, AI, ρομποτική, υδροπονία	Περιορισμένος συντονισμός και συνεργασία φορέων

ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
Χρηματοδότηση ΕΕ και έργα μετάβασης για πράσινη ανάπτυξη	Γήρανση και μείωση πληθυσμού
Ενίσχυση κοινωνικής καινοτομίας μέσω ΚΟΙΝΣΕΠ & πολιτιστικών φορέων	Υψηλή μακροχρόνια ανεργία (73%) και νέοι εκτός εκπαίδευσης/εργασίας (18%)
Ανάπτυξη νέων αλυσίδων αξίας (ανακύκλωση υπολειμμάτων, βιοοικονομία)	Κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (31% του πληθυσμού)
Σύνδεση τοπικής αυτοδιοίκησης με κοινωνία & επιχειρήσεις	Ενδεχόμενη αδυναμία προσέλκυσης επενδύσεων

Οι τομείς της Κρήτης που έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας είναι:

- I. Αγροδιατροφή
- II. Κατασκευές
- III. «Μαζικός» τουρισμός
- IV. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες

Η Περιφέρεια Κρήτης παρουσιάζει μια σειρά από Δυνατά και Αδύνατα Σημεία (SWOT Ανάλυση)

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
Ισχυρός πρωτογενής και μεγάλος τριτογενής τομέας	Ασθενής δευτερογενής τομέας
Υψηλές δαπάνες σε Ε&Α, ιδιαίτερα στον δημόσιο τομέα και την τριτοβάθμια εκπαίδευση	Έλλειψη συντονισμού μεταξύ φορέων
Ισχυρή ακαδημαϊκή και ερευνητική κοινότητα	Περιορισμένη διασύνδεση με την τοπική κοινωνία και επιχειρήσεις
Αναπτυγμένα εργαλεία καινοτομίας: Παρατηρητήριο Καινοτόμου Επιχειρηματικότητας, Φυτώριο Ιδεών, innodays	Απαιτείται περαιτέρω ενίσχυση της επιχειρηματικής καινοτομίας
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
Στρατηγικοί τομείς ανάπτυξης: ευφυής τουρισμός-πολιτισμός, βιώσιμη χρήση πόρων, βιώσιμη αγροδιατροφή, υγεία & ευεξία, ψηφιακές τεχνολογίες/AI	Χαμηλή συμμετοχή επιχειρήσεων στις Ε&Α δραστηριότητες
Δυνατότητα ανάπτυξης κοινωνικής καινοτομίας	Κίνδυνοι από ανεπαρκή συντονισμό και συνεργασία φορέων
Προβολή Κρήτης ως Διατροφικής Περιφέρειας της Ευρώπης (2026)	Ενδεχόμενη καθυστέρηση στην αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων

Συνεργασίες επιχειρήσεων σε ερευνητικά έργα	Πανεπιστημίων και	Ανεπαρκής ανάπτυξη δευτερογενούς τομέα και μεταποίησης
--	----------------------	---

Η οικονομία του Βόρειου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από την παρουσία ενός μικρού πρωτογενούς τομέα, ενός ασθενούς δευτερογενούς τομέα και ενός μεγάλου τριτογενούς τομέα. Ο πρωτογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στη γεωργία και την αλιεία και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο δευτερογενής τομέας βασίζεται, κυρίως, στις κατασκευές και σε βιομηχανίες έντασης εργασίας (όπως τα τρόφιμα) και παρουσιάζει χαμηλά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Ο τριτογενής τομέας βασίζεται σε παραδοσιακού τύπου βιομηχανίες (όπως ο «μαζικός» τουρισμός) και στη δημόσια διοίκηση και άμυνα, και παρουσιάζει ικανοποιητικά επίπεδα σχετικής παραγωγικότητας. Το Βόρειο Αιγαίο ειδικεύεται στον τουρισμό και στις κατασκευές και διαθέτει μια μέτρια διαφοροποιημένη οικονομική βάση.

Νότιο Αγαίο Κλειδί για την τελευταία θα πρέπει να είναι οι τομείς που προσδιορίζονται στην περιφερειακή στρατηγική καινοτομίας της περιοχής και έχουν ήδη αναπτύξει μια κρίσιμη μάζα οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή: 1. Τουρισμός εμπειρίας, 2. Αγροδιατροφή, 3. Αλιεία και υδατοκαλλιέργειες, 4. Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) αλλά και την κυκλική οικονομία συμπεριλαμβανομένης της ανακύκλωσης που συνδέεται άμεσα με τον τουρισμό.

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, οι ανάγκες των περιοχών μετάβασης στο πλαίσιο του παραγωγικού μετασχηματισμού κωδικοποιούνται στις εξής προτεραιότητες:

- Προαγωγή της τοπικής επιχειρηματικότητας και δημιουργίας καινοτόμων προϊόντων, υπηρεσιών, διαδικασιών που συνδυάζουν βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα και κοινωνικό όφελος ή ενεργή κοινωνική εμπλοκή
- Συμβολή στους στόχους της Κλιματικής Ουδετερότητας μέσω ανάπτυξης περιβαλλοντικών φιλικών προϊόντων, υπηρεσιών και επιχειρηματικών μοντέλων
- Ενίσχυση των δεξιοτήτων για την κοινωνική καινοτομία των τοπικών κοινωνιών και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού με προώθηση της ανάπτυξης της σχετικής τεχνογνωσίας
- Ανάπτυξη και ωρίμανση της Δικτύωσης μεταξύ διαφορετικών φορέων καινοτομικής δραστηριότητας όπως επιχειρήσεις, ερευνητικοί οργανισμοί, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, κοινωνικοί φορείς κλπ.

Οι στόχοι αυτοί θα υλοποιηθούν μέσα από την ανάπτυξη Οικοσυστημών Κοινωνικής Καινοτομίας διαμορφώνεται στις περιοχές Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης που υθα υποστηρίζει τη δικτύωση, την αλληλεπίδραση και τις εμπειρογόμενες σχέσεις συνεργασίας των ερευνητικών οργανισμών (Ερευνητικά Κέντρα, Πανεπιστήμια), των επιχειρήσεων (υφιστάμενες, νεοφυείς) και άλλων εταίρων καινοτομίας (υποστηρικτικές δομές, χωρικοί υποδοχείς, φορείς διαμεσολάβησης, οργανισμοί μεταφοράς γνώσης και τεχνολογίας, κ.α.). Σύμφωνα με την πλέον αποδεκτή προσέγγιση της Τετραπλής Έλικας οι τέσσερις κατηγορίες stakeholders στο σύστημα καινοτομίας κάθε περιοχής, είναι: (α) Ερευνητική Κοινότητα (Ακαδημαϊκά ιδρύματα, Ερευνητικά κέντρα κ.α.) (β) Επιχειρήσεις (γ) Δημόσιος τομέας (Αυτοδιοίκηση α' και β' βαθμού) (δ) Κοινωνία των Πολιτών. Οι Παρεμβάσεις Ε&Κ έχουν σκοπό να υποστηρίξουν τις επιχειρήσεις των περιοχών μετάβασης να

αναπτύξουν χαρτοφυλάκια συνεργασιών και δραστηριοτήτων με ερευνητικούς φορείς, άλλους εταίρους καινοτομίας (π.χ. άλλες επιχειρήσεις) καθώς και με υποστηρικτικές δομές και χωρικούς υποδοχείς με στόχο την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων, υπηρεσιών και διαδικασιών και τη σύνδεση με νέες αλυσίδες προστιθέμενης αξίας στην περιοχή τους, στην Ελληνική επικράτεια ή στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον

Με άλλα λόγια προκειμένου οι Μηχανισμοί Υποστήριξης για να λειτουργήσουν ως καταλύτης στην οικονομική διαφοροποίηση, εκσυγχρονισμό και μετασχηματισμό του υφιστάμενου παραγωγικού μοντέλου στις περιοχές απολιγνιτοποίησης και να προκαλέσουν μια δυναμική ανάπτυξης απαιτείται η ανάπτυξη ενός Οικοσυστημάτος Κοινωνικής Καινοτομίας που

- να στοχεύει πρωταρχικά στις επιχειρήσεις (με έμφαση στις μικρές, και μεσαίες) που παράγουν/αναπτύσσουν εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες
- να συμπεριλαμβάνει στη όλη διαδικασία της καινοτομίας κοινωνικούς εταίρους και κοινωνικές ανάγκες
- να αξιοποιεί τη τεχνογνωσία ερευνητικών φορέων και άλλων φορέων εξάσκησης πολιτικής (π.χ. τοπική ή περιφερειακή αυτοδιοίκηση)

Οι Παρεμβάσεις Έρευνας & Καινοτομίας θα δημιουργήσουν ένα πλαίσιο νέων επιχειρηματικών ευκαιριών για νεοφυείς ή/και υφιστάμενες επιχειρήσεις. Όσον αφορά τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις με εμπορεύσιμα προϊόντα, οι Παρεμβάσεις θα επιτρέψουν την ίδρυση νεοφυών επιχειρήσεων ενώ παράλληλα οι υφιστάμενες πολύ μικρές και μικρές παραγωγικές επιχειρήσεις θα αναβαθμιστούν με την υιοθέτηση προηγμένων τεχνολογιών και την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων, διαδικασιών και επιχειρηματικών μοντέλων. Η ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών ευκαιριών μπορεί επίσης να προκαλέσει spin-outs από μεγάλες παραγωγικές επιχειρήσεις – για παράδειγμα επειδή είναι απρόθυμες να αναπτύξουν πολύ εξειδικευμένες υπηρεσίες. Οι Μεσαίες επιχειρήσεις με εμπορεύσιμα προϊόντα, μέσω των δραστηριοτήτων Έρευνας και Καινοτομίας, θα έχουν ευκαιρίες για επέκταση σε νέες αγορές και πιθανόν και υποστήριξη της διεθνοποίησής τους με άμεση συνέπεια την αύξηση της προστιθέμενης αξίας τους. Οι Μεγάλες επιχειρήσεις με παραγωγική δραστηριότητα σε εμπορεύσιμα προϊόντα, θα έχουν την ευκαιρία να αξιοποιήσουν ερευνητικά αποτελέσματα, να τεκμηριώσουν τη συμμόρφωσή τους στα πλέον αποδεκτά πρότυπα περιβαλλοντικής διαχείρισης, να επεκταθούν σε πιο προηγμένες αγορές και να αυξήσουν τη κερδοφορία τους.

Με άλλα λόγια, οι ενεργοί παράγοντες και φορείς στις περιοχές μετάβασης θα χρειαστεί να εμπλακούν σε ένα κύκλο εμπειρικής μάθησης για να μπορέσουν να αναπτύξουν τις δεξιότητες, τις διαδικασίες και τις ρουτίνες αλλά και το σημαντικότερο τη κουλτούρα ενός οικοσυστήματος καινοτομίας (Σχήμα 10). Αυτό αφορά την ενεργό αναζήτηση νέων ευκαιριών και την ανάπτυξη μιας κουλτούρας συνεργασίας με στόχο τη κοινωνική καινοτομία. Η προκλήση γίνεται ακόμη πιο μεγάλη λόγω του (χαμηλού) επίπεδου ανάπτυξης των δραστηριοτήτων Ε&Κ (σε όλες τις περιοχές εκτός Κρήτης) αλλά και λόγω της δομής και της φύσης των τοπικών επιχειρήσεων (π.χ. πολλές οικογενειακές επιχειρήσεις πολύ μικρού μεγέθους). Παρόλα αυτά, προηγούμενη ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι αυτό είναι δυνατόν ακόμη και σε περιοχές με παράδοση οικογενειακών και μικρών επιχειρήσεων (π.χ. 3^η Ιταλία μεταξύ της αναπτυγμένης Βόρειας Ιταλίας και της Νότιας Ιταλίας).

Σχήμα 10: Κύκλος Εμπειρικής Μάθησης

Λαμβάνοντας υπόψη τους Στρατηγικούς κλάδους ανάπτυξης στις Περιφέρειες Μετάβασης όπως αποτυπώθηκαν κατά την επισκόπηση των οικοσυστημάτων έρευνας και καινοτομίας με ανάλυση ανά περιοχή που προηγήθηκε, οι Παρεμβάσεις Ε&Κ στο πλαίσιο της Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης έχουν ως προτεραιότητα τους τομείς της ενέργειας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, του περιβάλλοντος και της κυκλικής οικονομίας, της αγροδιατροφής, του τουρισμού-πολιτισμού και της δημιουργικής βιομηχανίας.

Η επιτυχία της στρατηγικής Ε&Κ θα κριθεί σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα της, να κινητοποιήσει τις Μικρο-Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ). Οι νέες ή υφιστάμενες ΜΜΕ που θα υποστηριχθούν για την αναβάθμισή τους, αναμένεται να απορροφήσουν ένα μεγάλο ποσοστό της ανεργίας που θα προκληθεί από την διαδικασία απολιγνιτοποίησης και άρα ο ρόλος τους είναι κρίσιμος σε αυτή τη διαδικασία. Η ανάπτυξη ικανοτήτων καινοτομίας καθορίζει σύμφωνα με τη βιβλιογραφία το βαθμό προσαρμοστικότητας και επιβίωσης των επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια είναι πολύ σημαντικό η Στρατηγική Ε&Κ να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ΜΜΕ όταν επιχειρούν να αναπτύξουν δραστηριότητες καινοτομίας. Οι δραστηριότητες καινοτομίας των ΜΜΕ τείνουν να είναι διαλείπουσες (επαναλαμβανόμενες σε ακανόνιστα χρονικά διαστήματα) και υλοποιούνται με ad hoc ομάδες στο πλαίσιο αδόμητων έργων και όχι σε καλά δομημένα τμήματα και ομάδες Ε & Α. Για να αντιμετωπίσουν τους περιορισμούς των πόρων, οι ΜΜΕ χρειάζεται να συνεργαστούν με ερευνητικούς φορείς (π.χ. Πανεπιστήμια, RTOs), άλλες ΜΜΕ και μεγάλες επιχειρήσεις. Οι συνεργασίες αυτές όμως γίνονται σε μια μάλλον ευκαιριακή και «ασαφή» βάση με τους περιορισμούς αυτούς να γίνονται πιο έντονοι στην περίπτωση πιο ριζοσπαστικών τεχνολογιών σε αναδυόμενες αγορές (π.χ. αγορά πράσινων προϊόντων / υπηρεσιών). Η έρευνα έχει προσδιορίσει την ανάπτυξη της ικανότητας καινοτομίας στις ΜΜΕ ως μια εκτεταμένη διαδικασία μάθησης, που περιλαμβάνει τη μετάβαση από τη βάση εκκίνησης σε υψηλότερο επίπεδο στην ακόλουθη κλίμακα:

- Παθητική ικανότητα καινοτομίας δηλαδή φτωχά προετοιμασμένη επιχείρηση σε όλους τους κύριους τομείς απόκτησης και χρήσης τεχνολογίας κλπ.

- Αντιδραστική ικανότητα καινοτομίας με στρατηγικό πλαίσιο για την τεχνολογική αλλαγή και βασικούς τομείς προτεραιότητας που εμφανίζονται μόνο μετά την παρουσίαση μιας κρίσης
- Στρατηγική ικανότητα καινοτομίας με ανάπτυξη εσωτερικών διαδικασιών Ε&Κ και με πρόσβαση σε εξειδικευμένες τεχνολογίες και τεχνογνωσία, μάρκετινγκ που αμφισβητούν και ανανεώνουν το επιχειρηματικό μοντέλο
- Δημιουργική ικανότητα καινοτομίας με συμπλήρωση των εσωτερικών δυνατοτήτων καινοτομίας με ανοικτή καινοτομία, συνεχή εκτίμηση κινδύνων και του οφέλους από πιθανές συνεργασίες και διατήρηση της θέσης ως «rule breakers» της αγοράς.

Η διεθνή βιβλιογραφία έχει αναγνωρίσει στρατηγικές 'μάθησης' για να αναπτυχθεί η ικανότητα καινοτομίας μιας ΜΜΕ μέσω πρακτικής, σχέσεις εγγύτητας με άλλους εταίρους καινοτομίας και απομακρυσμένες επαφές με άλλους εταίρους καινοτομίας (Σχήμα 10).

Σχήμα 11: Κλίμακα Ικανότητας Καινοτομίας και Ανάπτυξη Ικανότητας Καινοτομίας

Το επόμενο Παραδοτέο έχει σημείο εκκίνησης αυτές τις δύο προκλήσεις:

- α. την ενεργοποίηση ενός εμπειρικού κύκλου μάθησης για όλους τους φορείς καινοτομικής δραστηριότητας στην περιοχή (συμπεριλαμβανομένων των ενεργών κοινωνικών εταίρων)
- β. προγράμματα «προστιθέμενης αξίας» (ή αλλαγής συμπεριφοράς) για την ενίσχυση της καινοτομικής συμπεριφοράς και ικανότητας των ΜΜΕ και βασίζονται σε αποδοτικά μοντέλα ανοικτής καινοτομίας που αντιμετωπίζουν τις απτές προκλήσεις της επιχείρησης.

Αυτό το κρίσιμο δίπτυχο προκλήσεων θα κληθούν να αντιμετωπίσουν οι Μηχανισμοί Υποστήριξης και Δικτύωσης του έργου που θα περιγραφούν στο επόμενο Παραδοτέο με τίτλο «**μεθοδολογικό και λειτουργικό πλαίσιο ανάπτυξης και υποστήριξης των δικτύων**». Ο τελικός στόχος είναι η ανάπτυξη της καινοτομικής ικανότητας των επιχειρήσεων μέσω της ανάπτυξης συνεργασιών και κοινών δραστηριοτήτων Ε&Κ μεταξύ των διαφόρων φορέων του οικοσυστήματος που θα επιφέρουν τελικά την αναδιάταξη του παραγωγικού μοντέλου.

8. Βιβλιογραφία

1. Κανονισμός 2021/1056 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Ιουνίου 2021 για τη θέσπιση του Ταμείου Δίκαιης Μετάβασης, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32021R1056>
2. Σχέδιο "Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης" (ΣΔΑΜ), <https://www.sdam.gr/node/252>
3. Πρόγραμμα "Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση" 2021-2027 (ΠΔΑΜ), <https://eydam.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CE%B4%CE%B1%CE%BC-2021-2027/>
4. Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) (ΦΕΚ Β' 4893 /31.12.2019)
5. Απολιγνιτοποίηση της ηλεκτροπαραγωγής: Κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις και αντισταθμιστικές δράσεις (ΙΟΒΕ, 8/2020)
6. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΕ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, (ΙΕΝΕ, 7/2020)
7. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ, Επενδυτικό Σχέδιο «Βιώσιμη Ευρώπη», COM(2020) 21 final, 14.1.2020
8. ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με το εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων 2023 της Ελλάδας και τη διατύπωση γνώμης του Συμβουλίου σχετικά με το πρόγραμμα σταθερότητας 2023 της Ελλάδας, COM(2023) 608 final / 24.5.2023
9. Εθνικό Σχέδιο Μεταρρυθμίσεων Ελλάδα Μπροστά, Προεδρία της Κυβέρνησης Γενική Γραμματεία Συντονισμού Γραφείο Συντονισμού Πολιτικών, ΑΘΗΝΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2021
10. Regions in Industrial Transition, POLICIES FOR PEOPLE AND PLACES, ΟΟΣΑ 2019
11. Boosting innovation-led growth in regions in industrial transition, ΟΟΣΑ 2019
12. Strategic Technologies for Europe Platform (STEP), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3364
13. Regions in Industrial Transition: No Region Left Behind", European Commission (2019)
14. A Taxonomy of Organised Innovation Spaces, JRC 2023, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134965>
15. Capability accumulation patterns across Economic, Innovation, and Knowledge-production activities, JRC 2023, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC132854>
16. Industrial Innovation for Open Strategic Autonomy - leaving no one and no place behind, JRC 2023, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC135258>
17. EC, European Green Deal Investment Plan, Brussels, 14.1.2020 COM(2020) 21 final
18. Strategic Technologies for Europe Platform (STEP), <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip>
19. Flor Avelino, Sabine Hielscher, Marta Struminska - Kutra Linda Widdel, Julia Wittmayer, Alicja Dankowska, Agata Dembek, Maria Fraaije κ.α, 2023. Power to, over and with: Exploring power dynamics in social innovations in energy transitions across Europe.
20. Ling Li, 2022, Reskilling and Upskilling the Future-ready Workforce for Industry 4.0 and Beyond.
21. Journal of Innovation and Entrepreneurship, 2022, The long path to achieving green economy performance for micro small medium enterprise.

22. UIA, Skilling & Reskilling for fostering JUST Transitions in European Cities, April 2022
23. Chen, H., Li, L., & Chen, Y, 2021, Explore success factors that impact artificial intelligence adoption on telecom industry in China. Journal of Management Analytics.
24. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 2020.
25. Social Innovations for Energy Transitions, JRC for Policy Report 2020
26. Horizon 2020, COMETS project: Defining Indicators for Collective Action Initiatives (CAIs) and Social Innovation (SI) in the Energy Transition
27. ATLAS OF SOCIAL INNOVATION, NEW PRACTICES FOR A BETTER FUTURE, European Commission Directorate General for Research & Innovation, SI-Drive, 2020.
28. ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ, Οι επιπτώσεις της μετάβασης στη μετα-λιγνιτική εποχή Η περίπτωση των μικρομεσαίων Επιχειρήσεων στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, 2020.
29. OECD, Regions in Industrial Transition – Policies for People and Places, 2019
30. Chiara Battistoni, Carolina Giraldo Nohra & Silvia Barbero, 2019, A Systemic Design Method to Approach Future Complex Scenarios and Research Towards Sustainability: A Holistic Diagnosis Tool.
31. Powering Social Innovation through Community Energy Initiatives (Bristol, UK), 2018, Kent Stephen.
32. JUST TRANSITION FOR ALL – ANALYTICAL EVIDENCE, SIDE-EVENT ON 3.12.2018 AT THE COP24, <https://climatestrategies.org/>
33. Flor Avelino, Julia M. Wittmayer, René Kemp & Alex Haxeltine, 2017, Game-changers and transformative social innovation (TSI).
34. Cordes, F., & Stacey, N. 2017. Is UK Industry Ready for the Fourth Industrial Revolution? Boston, MA, The Boston Consulting Group.
35. Pascall, T. 2017. Innovation and Industry 4.0. Disruption, April 19, 2017. Accessed November 1, 2017: <https://disruptionhub.com/innovation-industry-4-0/>
36. Howaldt, Jürgen / Schröder, Antonius / Kaletka, Christoph / Rehfeld, Dieter / Terstriep, Judith, 2016, Mapping the world of social innovation. A global comparative analysis across sectors and world regions.
37. Rabeh Morrar, Husam Arman, and Saeed Mous, 2016, The Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0): A Social Innovation Perspective.
38. [https://www.si-drive.eu/wp-content/uploads/2016/07/SI-DRIVE-D1-4-Comparative-Analysis_\(2016\)](https://www.si-drive.eu/wp-content/uploads/2016/07/SI-DRIVE-D1-4-Comparative-Analysis_(2016))
39. Rural Marginalisation and the Role of Social Innovation; A Turn Towards Nexogenous Development and Rural Reconnection, 2016, Bettina B. Bock Sociologia Ruralis, Volume 56, Issue 4, October 2016.
40. Marolt, M., Pucihar, A., & Zimmermann, D. H. 2015. Social CRM Adoption and Its Impact on Performance Outcomes: A Literature Review.
41. EU, Transformative Social Innovation Theory project, 2015.
42. Goldenberg, B. 2015. The Definitive Guide to Social CRM: Maximizing Customer Relationships with Social Media to Gain Market Insights, Customers, and Profits. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
43. Pieter van der Hijden* & Beno Juarez, 2014, The Fab Lab Life Cycle Report of the FAB10 Workshops.
44. Avelino F., J. Wittmayer & B. Kirner, 2014, Report synthesis workshop game-changer &

- transformative social innovation, TRANSIT Proceedings.
45. Drucker, P. 2014. Innovation and Entrepreneurship. New York, Routledge.
 46. Howaldt, Jürgen/ Butzin, Anna/ Domanski, Dmitri/ Kaletka, Christoph, 2014, Theoretical approaches to social innovation: A critical literature. A deliverable of the project: Social Innovation: Driving Force of Social Change (SI-DRIVE).
 47. Abbott, D. 2014. Applied Predictive Analytics: Principles and Techniques for the Professional Data Analyst. Hoboken, NJ: John Wiley.
 48. Dutton, H. W. 2014. Putting Things to Work: Social and Policy Challenges for the Internet of Things.
 49. Bauer, H., Patel, M., & Veira, J. 2014. The Internet of Things: Sizing up the Opportunity (Technical Report). McKinsey Insights, December 2014. Accessed November 1, 2017:
 50. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. 2014. The Second Machine Age: Work Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies, New York.
 51. Haxeltine, A., F. Avelino, J. Wittmayer, R. Kemp, P. Weaver, J. Backhaus & T. O'Riordan, 2013, Transformative Social Innovations: a sustainability transition perspective on Social Innovation.
 52. Hahn, J., & Andor, L. 2013. Guide to Social Innovation. Brussels: European Commission.
 53. Murray, R., Caulier-Grice, J., & Mulgan, G. 2010. The Open Book of Social Innovation. London: National Endowment for Science, Technology and the Art.
 54. Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B. 2007. Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated? Oxford: Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford SAID Business School.
 55. Adams, W. M. 2006. The Future of Sustainability: Re-Thinking Environment and Development in the Twenty-First Century. Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting. Gland, Switzerland: The World Conservation Union (IUCN).
 56. The Fablabs Network - A Global Platform for Digital Invention, Education and Entrepreneurship, Global Solution Networks 2014
 57. Fab City Whitepaper - Locally productive, globally connected self-sufficient Cities, βλ. www.fab.city και www.fabacademy.org και www.fablabs.io
 58. Chen, H. T. (2015). Practical program evaluation: Theory-driven evaluation and the integrated evaluation perspective (2nd ed.). SAGE Publications.
 59. Davies, R., & Dart, J. (2005). The 'Most Significant Change' (MSC) Technique: A Guide to Its Use. Available at: <https://www.mande.co.uk/docs/MSCGuide.pdf>
 60. Gertler, P. J., Martinez, S., Premand, P., Rawlings, L. B., & Vermeersch, C. M. (2016). Impact evaluation in practice (2nd ed.). World Bank Publications.
 61. GIIN (Global Impact Investing Network). (2019). IRIS+ System: Standards for Managing and Measuring Impact. Available at: <https://iris.thegiin.org/>
 62. Mayne, J. (2007). 'Challenges and lessons in implementing results-based management', Evaluation, 13(1), pp. 87-109.
 63. Nicholls, J., Lawlor, E., Neitzert, E., & Goodspeed, T. (2012). A guide to social return on investment. The SROI Network.
 64. Nicholls, A., Simon, J., & Gabriel, M. (2015). New frontiers in social innovation research. Palgrave Macmillan.
 65. Weiss, C. H. (1995). 'Nothing as practical as good theory: Exploring theory-based evaluation for comprehensive community initiatives for children and families', in Connell, J. P., Kubisch, A. C., Schorr, L. B., & Weiss, C. H. (eds.) New approaches to

- evaluating community initiatives: Concepts, methods, and contexts. Aspen Institute, pp. 65-92.
66. 1 Hahn, J., & Andor, L. 2013. Guide to Social Innovation. Brussels: European Commission.
67. 1 Marolt, M., Pucihar, A., & Zimmermann, D. H. 2015. Social CRM Adoption and Its Impact on Performance Outcomes: A Literature Review.
68. 1 ATLAS OF SOCIAL INNOVATION, NEW PRACTICES FOR A BETTER FUTURE, EC-DG Research & Innovation, SI-Drive, 2020.
69. 1 <https://www.si-drive.eu/wp-content/uploads/2016/07/SI-DRIVE-D1-4-Comparative-Analysis>
70. 1 The Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0): A Social Innovation Perspective, Rabeh Morrar, Husam Arman, and Saeed Mousa, 2017
71. 1 TRANSIT Proceedings, Report synthesis workshop game-changer & transformative social innovation, Avelino, Wittmayer & Kirner, 2014 και Game-changers and transformative social innovation (TSI), Avelino, Wittmayer, Kemp & Alex Haxeltine, 2017.
72. 1 Horizon 2020, COMETS project: Defining Indicators for Collective Action Initiatives (CAIs) and Social Innovation (SI) in the Energy Transition
73. 1 Smith, A.; Hielscher, S. and Fressoli, M. (2015) Transformative social innovation narrative : Fablabs. TRANSIT: EU SHH.2013.3.2-1 Grant agreement no: 613169
74. 1 <https://fabfoundation.org/>
75. 1 <https://www.semanticscholar.org/paper/Metaplan%28R%29%3A-Achieving-Two%E2%80%90way-Communications-Habershon/d278beg11bde9b32737760df4f1d557f755544f9>
76. <https://thetrainingthinking.com/o-kuklos-mathisis-ton-tessarou-stadion-tou-david-kolb/>

